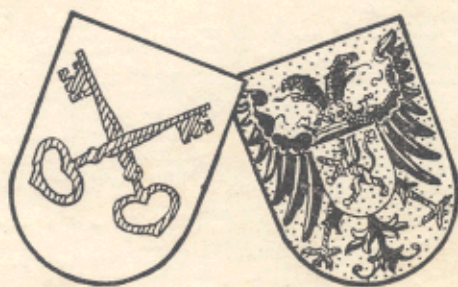

LEIDSCH JAARBOEKJE

— UITGAVE „OUD-LEIDEN” —

1939

JAARBOEKJE

JAARBOEKJE

VOOR

GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

VAN

LEIDEN EN RIJNLAND

TEVENS ORGAAN VAN DE
VEREENIGING „OUD-LEIDEN”

1939

(EEN EN DERTIGSTE DEEL)

TE LEIDEN TER DRUKKERIJ VAN
P. J. MULDER & ZOON

VOORWOORD.

Na den zomer van 1938 werd voor ons Jaarboekje een 'definitieve redactie samengesteld. Zij 'bestaat uit mej. F. A. Le Poole en de heeren W. J. J. C. Bijleveld, Mr. W. van Iterson, Ir. H. A. van Oerle, E. Pelinck, Mr. R. van Roijen, terwijl ondergeteekende als voorzitter zitting nam. In Januari van dit jaar verklaarde Mr. van Roijen zich bereid het secretariaat op zich te nemen. Aan hem en de andere leden der redactie mijn hartelijken dank voor de prettige wijze van samenwerken gedurende den afgelopen winter.

Gaarne zal de redactie copy, bestemd voor de rubriek „mengelwerk”, telkenjare reeds vóór 1 October tegemoet zien.

Aan de verschillende inzenders onze erkentelijkheid voor het gebodene en aan de firma P. J. Mulder en Zoon als uitgeefster, de dank van de redactie voor de wijze van uitvoering.

J. E. KROON.

Februari 1939.

VEREENIGING „OUD-LEIDEN”.

VERSLAG OVER HET JAAR 1938.

Met voldoening kan het bestuur op het afgelopen jaar terugzien. „Oud-Leiden had een bloeiend **ver-**eenigingsleven, boekte een stijgend aantal leden, wist **eenige** restauraties in de stad tot stand te **bren-**gen, gaf het 30ste deel van het Leidsch jaarboekje uit, wekte de belangstelling op voor Leidens geschiedenis en voerde, waar noodig, strijd tot behoud van het bedreigde schoone in deze stad en hare omgeving.

De wederwaardigheden **der** Vereeniging kunnen als volgt worden **beschreven**: De samenstelling van het bestuur onderging **eenige** wijzigingen. In de plaats van den heer Dr. Mr. J. W. Verburt, **die** aan het einde van 1937 was afgetreden, werd benoemd **de** heer Ir. H. A. van Oerle. Bij het beëindigen van haar studie trad Mej. T. T. Meyers af als vertegenwoordigster van de Vereeniging voor Vrouwelijke Studenten en om de zelfde reden **de** heer Mr. L. H. N. F. M. Bosch Ridder **van** Rosenthal als vertegenwoordiger van het Leidsch Studenten **Corps**. Hunne plaatsen werden ingenomen **door** Mej. G. M. van Oostrom Meijjes en den heer W. Briët C.zn. Het ‘bestuur, dankbaar voor het vele door de afgetreden en verricht, zag hen **met** leedwezen uit zijn midden vertrekken. Den heer Bosch van Rosenthal zij hier in het bijzonder

dank 'gebracht voor de wijze, waarop hij de 'belangstelling voor de Vereeniging alom heeft weten op te wekken in een tijdperk waarin zij het moeilijk had.

Voor altijd zullen wij in onzen kring (moeten missen een drietal leden, dat ons wel zeer na stond. Door den dood ontvielen ons Prof. Mr. D. van Blom, Voorzitter der Vereeniging in de jaren 1927 tot 1932, de heer W. M. C. Regt, Archivaris der Gemeente Alphen aan den Rijn en de heer J. Kloos, geschiedkundige te Noordwijk, mede-oprichter der Vereeniging. Met eere gedenken wij hun nagedachtenis; zij zullen in het Jaarboekje worden herdacht.

De algemeene ledenvergadering had plaats op 2 Maart; daarin bracht de Secretaris het verslag over 1937 uit en werd de 'door den Penningmeester overgelegde rekening en verantwoording goedgekeurd, nadat tevoren bij monde van Mej. F. A. Le Poole was verklaard, dat de heer Mr. A. J. Sormani en zij de kasbescheiden hadden nagezien en volkomen in orde hadden bevonden.

Ook in het afgelopen jaar hield de vermeerdering van het ledental aan. Dit steeg van 408 op 1 Januari tot 460 op 31 December 1938. Het is 'opvallend, dat de meeste nieuwe leden zijn verworven door bemiddeling van een kleine groep wan belangstellenden. Moge geleidelijk een ieder zich beijveren nieuwe leden te verwerven. Indien de Vereeniging meer leden telde, zou zij nog veel meer tot stand kunnen brengen. Met 500 leden in het zicht roept het bestuur allen op mede te werken tot het bereiken van dat ledental op 1 Januari 1940!

In den loop van het jaar was het [bestuur officieel vertegenwoordigd bij:

- 1e. de heropening van het stedelijk Museum en de opening van het Pijpenmuseum „de Moriaan”, te Gouda, op 19 Februari;
- 2e. de onthulling van de aan het huis Oude Singel 86 aangebrachte Willem Bilderdijk-gedenkplaat op 26 Maart;
- 3e. de opening van de tentoonstelling van werken uit de verzameling Boendermaker in het Museum de Lakenhal, ten bate van het Leidsche Carillion Comité op 29 Juni;
- 4e. de opening van de tentoonstelling „Leyds Goedt” in de Stadsgehoorzaal op 30 Augustus, ten behoeve van welke tentoonstelling „Oud-Leiden” een groot aantal foto’s inzond, ‘betrekking hebbende op de Leidsche monumenten, die thans worden gerestaureerd of waarvan herstel **zeer** wenschelijk is; en
- 5e. bij de feestelijke ontvangst, ter eere van ‘het 80-jarig bestaan van het Studenten Gezelschap Lugdunum Batavorum in de Bierbengel op 10 December.

Met betrekking tot de plaats gehad hebbende ledenbijeenkomsten kan het volgende worden vermeld:

Als eerste spreker trad op de heer Dr. E. H. ter Kuile, Hoofddcommies bij het Rijksbureau voor de Monumentenzorg, die in een boeiend betoog en aan

de hand van prachtige lichtbeelden vertelde van de „Oude Burgerlijke Bouwkunst te Leiden”.

Hierop volgde de algemeene ledenvergadering, die, zooals vermeld, plaats vond op 2 Maart; na afloop vertoonde ons lid, de heer A. P. A. Eskens, een groot aantal lantaarnplaten naar oude Leidsche foto's, welke lantaarnplaten door zijn (bemiddeling ons waren geschonken door de Ned. Rotogravure Mij. In verband met de actie tot het herkrijgen van een klokkenspel te Leiden sprak op 31 Maart de Amsterdamsche beiaardier J. Vincent over „Zingende torens, 'hoe klokken worden gegoten en bespeling van het carillon”. Na afloop van deze voordracht sprak de heer Mr. P. E. Briët, Voorzitter van het Carillon Comité, een opwekkend woord tot het verleenen van steun aan het Carillonfonds.

Op 14 Mei werd onder leiding van de heeren Ir. D. Boogerd en Ir. H. A. van Oerle een rondwandeling gemaakt naar de Stadstimmerwerf, de Morschpoort en, als hoogtepunt, het v.m. Pesthuis. Een tweede stadstocht had plaats op 2 Juli. Deze gold een bezoek aan de Waag en het Huiszittenhuis. Onder leiding van den heer L. Mennes, Directeur van den Markt- en Havendienst en de heer G. F. E. Kiers, bestuurslid van de Ned. Herv. Diaconie, werd het vele merkwaardige in deze gebouwen 'bezichtigd. Daarna bood het bestuur der Diaconie het talrijke gezelschap een thee aan in het Huiszittenhuis.

Het najaarsuitstapje, 'hetwelk op 8 October plaats vond, was gewijd aan Herman Boerhaave. Een honderdtal leden bracht een bezoek aan Voorhout, ter

bezigting van de Ned. Herv. Pastorie, het geboortehuis van den Geleerde, al waar Mevrouw en Ds. Klomp het gezelschap gastvrij ontvingen. Na een wandeling door den tuin van de pastorie verzamelden de deelnemers zich in het kerkje; de heeren Dr. J. E. Kroon en N. J. Swierstra deden aldaar mededeelingen over het leven van Boerhaave en de bouwgeschiedenis van het al-oude kerkje. Na het gebruik van een kopje thee volgde een bezoek aan „Oud-Poelgeest”, te Oegstgeest, onder leiding van den heer W. J. J. C. Bijleveld,, die in een der zalen van het kasteel een uitvoerige rede hield over de geschiedenis van het kasteel en zijn bewoners. Op 25 November hield Prof. Huib Luns, hoogleeraar te Delft, in het Oostersch Instituut een met lichtbeelden toegelichte voordracht over „Het raam en de verlichting in het Hollandsche interieur der 17e eeuw, zooals die blijken uit de schilderijen van ‘dien tijd”.

Ten slotte spraken op 14 December ons bestuurslid Dr. W. C. Braat over „de omgeving van Leiden in den Romeinschen tijd” en ons lid, de heer J. A. L. Bom, over een actueel onderwerp n.l. over de geschiedenis en de restauratie van den ouden stadhuisgevel te Leiden. Deze voordrachten, rijk met lichtbeelden toegelicht, werden gehouden in het Stedelijk Museum de Lakenhal, daartoe welwillend door de Commissie voor dat Museum ons ter beschikking gesteld.

Op verzoek van de Novitiaatscommissie der Vereeniging voor Vrouwelijke Studenten en van de Inlichtingscommissie der R.K. Studenten Vereeniging Sanctus Augustinus belastte de Excursie-Commissie

zich in de maand September met het houden van de gebruikelijke rondwandeling door de stad voor de novieten, resp. candidaat-leden van genoemde Vereenigingen. Door deze wandelingen maakten velen kennis met Leidens merkwaardige gebouwen. De door „Oud-Leiden” onder de novieten uitgeloopte prijs (een boek) voor het beste opstel van de tocht verwierf Mej. J. Nierstrasz.

Het 30ste deel van het Leidsch Jaarboekje, waarvan de samenstelling was toevertrouwd aan de zorgen van Dr. J. E. Kroon, vond een gunstig onthaal. Ongetwijfeld draagt het Jaarboekje in hooge mate bij tot bevordering van de kennis van en de belangstelling voor de plaatselijke geschiedenis.

In het afgelopen jaar bleven de schenkingen niet uit. Boeken, brochures, prenten, foto's en prentbriefkaarten, betrekking hebbende op Leiden en omgeving, ontving het bestuur o.a. van de heeren J. A. L. Bom, Dr. J. E. Kroon, H. J. Jesse, Prof. Dr. L. Knappert, de Directie van het Leidsch Dagblad, de heeren G. van der Mark, F. E. Meerburg, H. A. Schouten, Mr. A. J. Sormani en Mevr. Stokhuyzen-de Jong. Voorts schonk de heer W. J. J. C. Bijleveld een tweetal zilveren voorwerpen met Leidsche keur en de heer Mr. L. H. N. F. M. Bosch Ridder van Rosenthal een antiek theebled, ten behoeve van de bestuurskamer.

Verheugend is, dat de Gemeenteraad in het begin van het jaar heeft vastgesteld een Monumentenverordening, met bijbehorende voorwaarden voor gemeentelijken steun tot het behoud en herstel van monumenten. In het najaar volgde de vaststelling van

Foto Gerhard Jansen.

Int la(n)t van beloften
In de nieuwe stadt.

een verordening tot wering van ontsierende reclame. Zooals reeds in het vorig jaarverslag is vermeld heeft het bestuur in 1937 bij het Gemeentebestuur op het vaststellen van laatst vermelde verordening aangedrongen. Zoo verkrijgt de stad geleidelijk hare bescherming, die zij verdient!

Op verzoek van het 'bestuur heeft de dienst der Gemeentewerken aan de regentenwapens, welke omstreeks 1665 werden aangebracht op de binnenplaats van het St. Elisabeth Gasthuis aan de Oude Vest, de oorspronkelijke kleuren weder laten aanbrengen; de meeste wapens hadden in de loop der tijd een geheel andere kleur verkregen. De heer W. J. J. C. Bijleveld verstrekke de wapenkundige gegevens voor dit werk. Het betreft hier de wapens van de families van Grootveldt, van Singelshouck, van IJsselsteyn, van Ringelenbergh, van Strichtenhuys en van Assendelft.

Bij zijn streven tot het doen herleven van geschiedkundige schoonheid in onze stad heeft het bestuur den gevelsteen in den zijgevel van het pand Beestenmarkt 50 doen schoonmaken en beschilderen. Deze gevelsteen vertoont een aan het Oude Testament (Numeri 13) ontleend geliefd motief: twee zwierig gekleede mannen, die aan een op de schouders rustende draagstok een bijna tot den grond reikende druiventros torsen. Onder de voorstelling leest men:

Int lant ¹⁾ van beloften
In de nieuwe stadt

¹⁾ De n wordt op den steen aangegeven door het dwarsstreepje boven de a.

Dit wijst er op, dat de gevelsteen ter plaats kort na den 4en uitleg der stad, dus na 1610, werd aangebracht. De eigenaar, die het huis in deze nieuwe wijk deed optrekken, heeft blijkbaar uitdrukking willen geven aan zijne verwachting, dat het terrein van den uitleg een veel belovend land zou zijn! Het schoonmaken en het opnieuw beschilderen van den steen geschiedde door den heer Gerhard Jansen, beeldhouwer-kunstschilder te 's-Gravenhage. De bij deze werkzaamheden aan den dag gekomen gegevens betreffende de oorspronkelijke kleuren werden bij de beschildering zooveel mogelijk weder toegepast. Op verzoek van het bestuur verklaarde de Monumentencommissie voor de provincie Zuid-Holland zich bereid een 'bijdrage in de kosten der werkzaamheden te verleen.

Door een bijzondere omstandigheid heeft de Vereniging nog een tweeden gevelsteen doen schoonmaken. Wegens bouwvalligheid moest n.l. de zijgevel aan de Oude Vest van het pand Lange Mare nr. 36, waarin de fraaie gevelsteen „DIT IS INDE OVDE MAREN POORT, Anno 1615, worden vernieuwd. Van deze gelegenheid maakte het bestuur gebruik den steen van zijn dikken verflaag te ontdoen gedurende een tweetal weken, dat de steen uit den gevel was verwijderd. Bij het schoonmaken kwamen alle oorspronkelijke kleuren, waarvan er thans nog verschillende zichtbaar zijn, te voorschijn. Op welke wijze de gevelsteen thans tegen weer en wind beschermd behoort te worden zal in het voorjaar van 1939 worden overwogen.

Foto W. J. Kret.

Dit is inde oude maren poort Anno 1615.

Zie bl. 14.

In het najaar wendde het bestuur zich tot het Gemeentebestuur met het verzoek te willen bevorderen, dat het oude poortje van de v.m. woning van den Rector van de Latijnsche school — thans voorloopig opgesteld in de Lakenhal — wordt geplaatst als scheiding tusschen den achtertuin van de bij de Academie getrokken 'panden Rapenburg nr. 67/71 en den Hortus.

De actie voor het behoud van het v.m. St. Caecilia Gasthuis met de z.g. Boerhaavezalen, tot het herstel van Molen „de Valk” en de restauratie van het Gravensteen werd voortgezet. Eveneens beijverde het bestuur zich voor het behoud van de minst geschonden oude klokken van het Leidsche stadhuis-carillon, alsmede voor het behoud van de fraaië bouwfragmenten van den ouden stadhuisgevel, voor zoover deze fragmenten niet bij den opbouw van den gevel konden worden aangewend. Verwacht mag worden, dat beide aangelegenheden een gunstige oplossing ten deel zullen vallen.

Veel moeite ten slotte heeft het bestuur zich getroost voor het vinden van een goede bestemming van den uit bouwkundig oogpunt zoo merkwaardigen gevel van het eertijds aan de Breestraat gestaan hebbende woonhuis van Cornelis Sprongh, welke gevel zich, zooals bekend, bevindt op de binnenplaats van het Hoogeschoolgebouw te Delft ¹⁾. Een oplossing werd nog niet gevonden, doch het zoeken hier naar zal worden voortgezet.

Met betrekking tot de werkzaamheden der Ver-

1) Zie Leidsch Jaarboekje 1938, bl. 206.

eeniging in de omgeving van Leiden kan het volgende worden vermeld:

Tot Correspondent benoemde het bestuur: te Koudekerk aan den Rijn den heer J. W. van Ommering, te Wassenaar den heer E. Rollema en te Zoeterwoude (Dorp) den heer J. van der Ruit.

Benthuizen. De drie watermolens aan den Benthuizerpolder (bij Hazerswoude), gebouwd in 1760, 1761 en 1763, zijn jammer genoeg buiten bedrijf gesteld en gedeeltelijk gesloopt. De pogingen, in het werk gesteld door de Vereeniging „De Hollandsche Molen” en onze Vereeniging, tot behoud der molens mochten helaas niet baten. De drie molens, malende in getrapte bemaling, vormden tezamen een zeldzaam schoon geheel in het Hollandsche polderlandschap. Thans ‘bezit Rijnland nog slechts één polder met getrapte bemaling, n.l. die van den Driemanspolder, nabij Stompwijk.

Voorschoten. In verband met de op til zijnde verbreeding van den weg de Vink-Voorschoten heeft het bestuur zich gewend tot den heer Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat met het verzoek, indien noodig, te ‘willen verplaatsen het smeedijzeren hek van het v.m. „Adegeest”, de grenspaal, staande bij de St. Nicolaasbrug, waarop de Leidsche sleutels en het getal 800 (roeden), alsmede een stel ovale schamppalen van de boerderij „Nooit Gedacht”, nabij Huize „Ter Wadding”. Op dit verzoek werd een gunstig antwoord ontvangen. Genoemde Hoofdingenieur deelde n.l. mede, dat „bedoelde voorwerpen zoo eenigszins mogelijk weder zullen worden herplaatst”.

Warmond en Rijsaterwoude. Aangezien de Gemeente Leiden haar vischrechten op de Vroonwateren aan het Rijk heeft verkocht, heeft Leiden niet meer het onderhoud van de oude houten vroompalen, aanduidende de begrenzing van de Vroonwateren. In verband hiermede heeft het bestuur zich tot de Gemeente Leiden gewend met het verzoek te willen bevorderen, dat het Rijk zorg draagt voor een goed onderhoud van de vier vroompalen, staande in boven vermelde gemeenten. De palen zijn geschilderd in de Leidsche rood-witte kleuren en dragen de Leidsche sleutels. Dit verzoek had het gevolg, dat het Rijk de palen dezen zomer op nieuw heeft doen verven.

Het bestuur heeft zich, in samenwerking met den Bond Heemschut, (andermaal gewend tot den Gemeenteraad van Warmond met het verzoek het ontworpen uitbreidingsplan niet vast te stellen. De in het adres uitvoerig *beschreven bezwaren betreffen de langs de Leede ontworpen lintbebouwing en de ter plaatse van het buitengoed „Groot Leerust” ontworpen jachthaven. In de op 23 December gehouden vergadering van den Gemeenteraad staakten de stemmen over het uitbreidingsplan, zoodat ‘hierover in de eerst volgende vergadering een herstemming moet plaats hebben.

Zoeterwoude. De Vereeniging kocht een oude grenspaal aan, gestaan hebbende aan den Hoogen Rijndijk, even voorbij „Huize Rhijnvreugd”. Het is een eenvoudige, acht-kante steenen paal met de Leidsche sleutels en het getal 500, aangevende den afstand van 500 roeden, waarbinnen, gerekend van de Leid-

sche veste af, geen koren, brood, wijn, bier enz. mocht worden verkocht tenzij de accijnzen aan de stad waren betaald. 1) De Vereeniging schonk de grens-paal aan het Stedelijk Museum de Lakenhal.

Ter gelegenheid van' het Regeeringsjubileum van H.M. de Koningin heeft het bestuur in de 'plaatselijke pers een oproep tot de 'molenaars van Rijnland geplaatst, waarbij het verzocht in eere te 'houden het oude gebruik om bij feestelijke gelegenheden den windmolen „in vreugde” te plaatsen. Dit vreugde vertolken geschiedt door de wieken in den „komenden” stand te plaatsen (de onderste en bovenste wiek iets vóór het midden van den molenromp). Met vreugde maken wij 'melding, dat op den Nationalen feestdag, 6 September, vrijwel alle windmolens in Rijnland „in vreugde” stonden.

Gekomen aan het einde van het verslag 'betuigt het bestuur zijn hartelijken dank aan allen, die hebben medegewerkt aan hetgeen in het afgelopen jaar tot stand kon worden gebracht, niet het minst aan de vertegenwoordigers van de pers, die nimmer nalieten, hetzij op verzoek, hetzij eigener beweging, bekendheid te geven aan het streven der Vereeniging. In verband hiermede beëindigen wij dit verslag met het aanhalen van eenige regelen, die wij aantroffen in een beschouwing over onze vereeniging in het Dagblad „de Tijd” van 3 Maart 1938, welke regelen luiden als volgt:

1) Zie Leidsch Jaarboekje 1911, bl. 76.

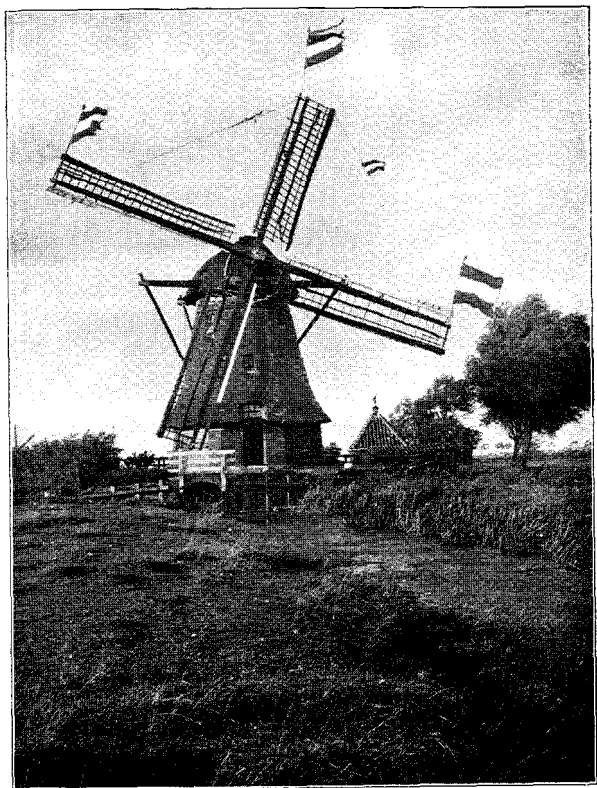

Foto A. Bicker Caarten.

De achtkante watermolen van den Zijlwaan en Meijepolder
bij Leiden „in vreugde” en getooid met vlaggen.

VEREENIGING „OUD-LEIDEN”

OPGERICHT 5 NOVEMBER 1902.

Prof. Dr. L. KNAPPERT, Eerelid.

Prof. Mr. H. A. IDEMA (1937), *Voorzitter*.

A. KRANTZ (1928) , *Onder-Voorziffer*.

A. BICKER CAARTEN (1936), *Secretaris*,

Nieuwsteeg 13.

E. W. WICHERS ROLLANDET (1928),

Penningmeester, Breestraat 19, giro 175228.

A. M. DE BLAUW (1937).

Dr. W. C. BRAAT (1931).

Dr. J. E. KROON (1933).

Ir. H. A. VAN OERLE (1938).

Mr. A. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, aangewezen
door het Gemeentebestuur (1932).

W. BRIËT C.Zn., aangewezen door het L.S.C. (1938)

Mejuffrouw G. M. VAN OOSTROM MEIJES, aan-
gewezen door de **V.V.S.L.** (1938).

Commissie

voor de redactie van het Leidsch Jaarboekje.

Ingesteld December 1902.

Dr. J. E. KROON (1935), *Voorzitter*.

Mr. R. VAN ROIJEN (1938), *Secretaris*.

W. J. J. C. BIJLEVELD (1902).

Mr. W. VAN ITERSON (1937).

Ir. H. A. VAN OERLE (1937).

E. PELINCK (1938).

Mej. F. A. LE POOLE (1937).

„Oud-Leiden mag zich verheugen in een grooten moreelen invloed in zijn stad zoowel als in de omgeving en die invloed wordt te zijner tijd ter bescherming van monumenten of natuurschoon in het geding gebracht”.

Vurig hoopt het bestuur, dat deze woorden bewaarheid mogen worden. Het zij zoo!

Aldus uitgebracht in de op 2 Februari 1939 gehouden algemeene ledenvergadering.

DE SECRETARIS.

Excursie- en Tentoonstellingscommissie.

Ingesteld 23 December 1936.

A. BICKER CAARTEN, *Voorzitter*.

Jhr. Mr. L. H. N. F. M. BOSCH RIDDER VAN
ROSENTHAL.

Ir. H. A. VAN OERLE.

Mejuffrouw F. A. Le POOLE.

N. J. SWIERSTRA.

Commissie inzake het herstel van Gravensteen.

Ingesteld op 23 September 1937.

Eere-Voorzitter:

Mr. A. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

Werk-Commissie :

Ir. G. L. DRIESSEN, *Voorzitter*, Ir. H. A. VAN OERLE, *Secretaris*, A. BICKER CAARTEN, Ir. D. BOOGERD, Jhr. Mr. L. H. N. F. M. BOSCH RIDDER VAN ROSENTHAL en Mr. Dr. N. G. GEELKERKEN, leden.

De Commissie bestaat voorts uit de volgende personen :
Prof. Dr. J. N. Bakhuizen van den Brink, Prof. Dr. J. A. J. **Barge**, A. M. de Blauw, Mr. E. J. M. H. Bolsius, Mr. P. E. Briët, Prof. Dr. A. W. Bijvanck, D. ten Cate Brouwer, Mejuffrouw D. Coebergh, N. C. F. van Ginkel, Ir. F. H. E. **Guljé**, Bert C. **Helbers**, (Monumenten-commissie voor de prov. **Zuid-Holland**), J. W. Henry, J. **Heringa**, Prof. Dr. J. Huizinga, Prof. Dr. L. Knappert, Ir. J. A. Kuiper

(Instituut van Stad en Landschap van Zuid-Holland).
J. H. A. Manders, Prof. Dr. W. Martin, C. Ponsen,
 Mr. P. A. Pijnacker **Hordijk**, M. H. de **Reede**, N. J.
 Swierstra, M. G. Verweij, Prof. Dr. J. Ph. Vogel,
 G. P. E. Weijer, E. W. Wichers Rollandet.

Bestuurskamer: Regentenkamer van het **Brouck-**
 hovenhof, Papengracht 16.

Correspondeerende Leden:

B. OFFRINGA te Hazerswoude-Dorp (1936).
 Mevr. M. L. H. EERDBEEK-CLAASEN
 te Katwijk (1936).
 J. W. VAN OMMERING,
 te Koudekerk aan den Rijn (1938).
 J. A. M. PIJNENBURG te Noordwijkerhout (1937).
 J. VOOYS te Rijnsburg (1936).
 R. VAN DEN ENDE te Voorschoten (1936).
 P. H. ROMEIJN te Warmond (1936).
 E. ROLLEMA, te Wassenaar (1938).
 L. TONDU te Woubrugge (1937).
 J. VAN DER RUIT, te Zoeterwoude (Dorp) (1938).

NAAMLIJST

van donateurs, leden en begunstigers op 15 Februari 1939 ¹⁾.

Donateurs en Donatrices.

„Clio”, Intercorporaal Dispuut (1934).
 Mr. A. C. van Eck, Delden (1936).
 Ver. tot bev. v. h. Vreemdelingenverkeer (1929).
 Leidsch Studenten Corps (1937).
 Lugdunum Batavorum, Studenten Gezelschap (1927).

Leden en begunstigers.

Sociëteit Amicitia, 1937. F. J. J. van Assen, 1936. C. R. Bagchus, 1938. Mr. A. van de Sande Bakhuyzen, 1912. Mej. H. W. van de Sande Bakhuyzen, 1937. W. van Ballegoyen de Jong, 1938 W. E. Bangert, 1937. Prof. Dr. J. A. J. Barge, 1936. W. F. H. Baron, 1935. H. van Batenburg, 1935. Jhr. Mr. M. A. Beelaerts van Blokland, 's-Gravenhage, 1934. Jhr. P. R. Beelaerts van Blokland, 1935.	Mevrouw de Wed. Dr. A. Beets- Damsté, 1907. J. H. Belgraver, Oegstgeest, 1936 Jhr. Mr. Dr. E. A. van Beresteyn, 's-Gravenhage, 1936. H. P. J. van den Berg, 1938. W. A. Bergers, 1937. Mej. D.H.L. van Beusekom, 1936. A. Bicker Caarten, 1935. W. F. van Biemen, 1938. R. Blaauw, 1937. A. M. de Blauw, 1921. J. J. de Blécourt, 1937. Prof. Dr. H. P. Blok, Oegstgeest, 1938. Mej. Mr. M. E. Blok, 1932.
--	--

¹⁾ De jaartallen achter de namen geven den aanvang van het lidmaatschap aan.

- Prof. Dr. J. H. Boeke,
Oegstgeest, 1938
- Mr. P. J. A. Boeles, Amsterdam,
1934.
- Dr. M. P. Kingma Boltjes,
Rotterdam, 1911.
- J. A. L. Bom, 1936.
- Ir. D. Boogerd, 1933.
- D. Bos, 1938.
- J. W. Bosch, 's-Gravenhage, 1936
- Jhr. Mr. L. H. N. F. M. Bosch
Ridder van Rosenthal, 1934.
- Ir. A. G. Bosman, 1925.
- Dr. W.C.Braat, Oegstgeest, 1931.
- J. P. A. Brand, 1938.
- G. F. Brantsma, 1935.
- C. M. Briët, Haarlem, 1933.
- Mr. P. E. Briët, 1909.
- Mr. P. E. E. Briët, 's-Graven-
hage, 1934
- W. Briët C.zn., 1936.
- Prof. Dr. J. N. Bakhuizen van
den Brink, 1935.
- Mevrouw N. Brouwer-
Doomveld, 1937.
- R. F. Brouwer, Amsterdam, 1937.
- A. de Bruin, 1937.
- Mej. C. L. D. C. Bruins,
Wassenaar, 1936.
- D. L. Büchli Fest, Oegstgeest,
1937.
- Dr. H. E. Buiskool, 1937.
- A. W. L. van Haersma, Buma,
1936.
- Fa. Burgersdijk en Niermans,
1907
- W. F. van der **Burgh**, 1934.
- Bern. Buurman, 1934.
- Mej. A. A. M. Bijleveld, 1937.
- Th. Th. M. H. Bijleveld, 1937.
- W. J. J. C. Bijleveld (**mede-op-
richter der Vereeniging**).
- A. B. Bijnen, 1937.
- Prof. Dr. A. W. Bijvanck, 1927.
- H. van Calcar, 1937.
- J. Carp, 1938.
- Mej. W. J. Cau, 1937.
- J. A. Charbon, Stellendam, 1937.
- W. van Rossum du Chattel,
Voorburg, 1916.
- P. Cleveringa, 1937.
- H. J. F. Oetgens van Waveren
Pancras Clifford, 1936.
- Dames Coebergh, Oegstgeest,
1927.
- A. E. Cohen, 1934.
- A. Cohen Tervaert, 1937.
- G. D. Cohen Tervaert, 1938.
- H. Colenbrander, 1936.
- P. J. Colla, 1937.
- B. Corts, 1931.
- W. C. de la Court Jr., 1937.
- Mej. D.A.H. Couvée, 1937.
- W. J. J. A. Couwenberg, 1937.
- H. T. **Damsté**, Oegstgeest, 1937.
- W. K. Baron van Dedem,
's-Gravenhage, 1935.
- W. O. Baron van Dedem, 1938.
- P. J. Dee, 1934.
- A. J. Dekker, 1936,
- E. E. Denekamp, 1938.
- J. H. Diephuis, 1937.
- Mej. A. van Ditzhuyzen, 1937.
- W. H. Dollekamp, 1937.
- C. P. J. Dommissie, Katwijk, 1936.
- J. A. A. Dool, Lisse, 1920.

- A. van Dorp, 's-Gravenhage, 1933.
 Dr. G. C. A. van Dorp, Katwijk, 1927.
 J. C. van Dorp, 1937.
 Ir. G. L. Driessen, 1907.
 J. P. J. M. Driessen, 1936.
 L. Driessen, 1937.
 Mej. R. Driessen, Oegstgeest, 1937.
 F. Drucker, 1937.
 A. H. Drijfhout van Hooft, Oegstgeest, 1939.
 S. J. C. Dunlop, 's-Gravenhage, 1934.
 F. J. van der Dussen, 1938.
 C. C. Dutilh, Rotterdam, 1936.
 J. Dutilh, 1937.
 L. Duval, 1937.
 A. N. Duynisveld, Delft, 1939.
 A. J. M. van Dijk, 1936.
 B. A. Dijkstra, 1937.
 J. C. van Eck, 1937.
 Mevr. deWed. M. L. H. Eerdbeek-Claasen, Katwijk, 1920.
 H. Elfrink, 1937.
 R. van den Ende, Voorschoten, 1936.
 P. Erdman, 1937.
 A. P. A. Eskens, 1933.
 Mr. H. G. van Everdingen Jr., 1936.
 J. B. Everwijn, 1936.
 H. Eyma, 1938.
 Prof. Jhr. Mr. Dr. W. J. M. van Eysinga, 1927.
 Jhr. A. Feith, 1938.
 H. Filippo W.F.zn., 1927.
 H. A. v. d. Flier, 1935.
 H. P. R. Frederikse, 1938.
 Mej. H. J. de Fremery, 's-Gravenhage, 1907.
 Mevrouw H. L. W. Frentzen-Zaalberg, 1925.
 J. G. Frielink, 1936.
 R. Froger, 1935.
 W. A. Frowein, 1937.
 A. de Gavere, 1938.
 Mr. Dr. N. G. Geelkerken, 1937.
 P. F. C. van Geer, 1936.
 W. J. Geertsema, 1937.
 Mr. E. J. Gelderman, Oegstgeest, 1929.
 W. A. Geraedts, Warmond, 1938.
 A. de Geus, 1936.
 J. Geytenbeek, 1937.
 P. L. Gillissen, 1936.
 Prof. Dr. P. H. G. van Gilse, 1937.
 N. C. F. van Ginkel, 1938.
 A. L. Goedhart, 1938.
 Mej. G. Goekoop, 1938.
 Mevr. de Wed. Dr. J. W. C. Goethart-Damsté, 1937.
 H. C. H. Goossens, 1938.
 F. J. M. Goslings, 1938.
 D. de Graaf, 1937.
 Mevr. F. J. de Graaff geb. Klijnstra, 1927.
 J. J. Groen, 1927.
 J. W. van Groningen, 1938.
 J. H. de Groot, Oegstgeest, 1937.
 Ir. F. H. E. Guljé, 1938.
 Mr. F. D. L. Gunning, 1933.
 A. A. van Haaften, 1937.
 L. Haaksma, Oegstgeest, 1938.

- Mr. F. K. Reysenback de Haan, 1934.
 G. W. Haas, Allartsoog, 1933.
 K. J. de Haas, 1938.
 B. van der Haer, 1937.
 R. A. V. Baron van Haersolte, 1938.
 C. H. Hanegraaff, Wassenaar, 1935.
 Mr. G. C. D. Baron van Hardenbroek, Nijmegen, 1925.
 Mej. A. B. Harders, 1937.
 M. J. P. D. Baron van Harinxma thoe Slooten, 1937.
 D. Harteveldt H.C.zn., Velp (G.), 1902.
 W. H. den Hartigh, 1936.
 Mr. I. J. Havelaar J.zn., Rotterdam, 1935.
 Bert. C. Helbers, Overschie, 1932.
 J. L. Heldring, 1937.
 G. H. H. Helling, 1938.
 J. W. Henny, Oegstgeest, 1936.
 Dames Herfst, 1936.
 P. Herfst, 1936.
 W. Herfst, 1936.
 J. Heringa, 1936.
 J. F. P. Hers, 1938.
 J. C. van Heukelom, 1938.
 F. W. J. Heukensfeldt Jansen, 1937.
 M. H. Heybroek, 1938.
 Mej. T. J. Heijbroek, 1938.
 J. J. van Hille, 1936.
 Mevr. J. H. Hoefakker-Milikan, 1937.
 H. Hoeflake, 1936.
 P. J. van Hoeken, 1931.
 Prof. Dr. J. van der Hoeve, 1920.
 I. F. van Holk, 1938.
 Mej. S. van Holk, 1937.
 Dr. J. H. Holwerda, Nijmegen, 1934.
 J. R. Hommes, 1936.
 Mr. P. A. Pijnacker Hordijk, Oegstgeest, 1921.
 Mr. W. Hugenholtz, 1937.
 Prof. Dr. J. Huizinga, 1917.
 Dr. F. W. T. Hunger, Voorschoten, 1937.
 Mevr. de Wed. I. M. Snouck Hurgronje, geb. Oort, Wassenaar, 1908.
 Jhr. W. J. Snouck Hurgronje, 1936.
 B. J. Huurman, 1938.
 Prof. Mr. H. A. Idema, 1934.
 Mr. P. J. Idenburg, 1936.
 Mej. N. van Iterson, 1938.
 Mr. W. van Iterson, 1937.
 Mej. C. W. Jäger, 1937.
 J. G. A. Janssen, 1937.
 P. Jasperse, 1934.
 H. J. Jesse (mede-oprichter der Vereeniging).
 D. H. de Jong, 1938.
 H. J. de Jong, 1938.
 N. J. de Jong, 1938.
 M. E. de Jonge, 1936.
 J. de Jongh van Arkel, 1937.
 H. Jonker, 1936.
 J. Jonker, 1936.
 Dr. W. R. Juynboll, 1937.
 G. M. L. Kam, 1938.
 Mej. E. van Kampen, 1937.

- Mevr. de Wed. Dr. J. H. Kern-Salomons, 1938.
 J. H. C. Kern, 1937.
 Dr. R. A. Kern, 1934.
 G. F. E. Kiers, 1927.
 C. Kiljan, 1937.
 Dispuut „Klikspaan”, 1937.
 Prof. Dr. G. G. Kloeke, 1937.
 S. Klopper, 1937.
 Mej. M. Kobus, 1937.
 W. A. de Koe, 1936.
 P. C. Koek, 1938.
 G. C. M. Kolff, 1938.
 Mr. N. Kolff, Scheveningen, 1934.
 J. B. de Koning, 1936.
 Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage, 1936.
 Mej. C. H. Kool, 1937.
 F. G. Kool, Amsterdam, 1936.
 Mej. C. Korsse, 1907.
 A. de Koster, 1908.
 A. Krantz, 1927.
 B. F. Krantz J.B.zn., Oegstgeest, 1936.
 Dr. L. P. Krantz, Oegstgeest, 1923.
 Mevr. D. J. J. 1. Krantz-Methorst, 1938.
 C. Krediet, 1937.
 Jhr. F. G. L. O. van Kretschmar, 1937.
 Mevr. R. van Krimpen-den Boesterd, 1936.
 Bjarne Kristensen, 1938.
 H. A. Stenfert Kroese, 1937.
 H. E. Stenfert Kroese, 1908.
 Prof. Dr. N. J. Krom, 1935.
 H. Kronenberg, 1938.
- Dr. J. E. Kroon, 1915.
 Prof. Dr. W. A. Kuenen, 1937.
 Mr. C. W. Kuyk, 1936.
 Ir. J. A. van der Laan, 1931.
 Mr. J. C. van Laer, Amsterdam, 1933.
 Lakenhal, Commissie van het Stedelijk Museum de, 1937.
 C. L. M. Lambrechtsen, 1937.
 D. G. Landman, 1937.
 Mej. E. C. de Lange, 1938.
 Mej. N. de Lange, 1935.
 A. Th. Laverge, 1938.
 L. C. Baron van Lawick, 1937.
 Dr. C. S. Lechner, 1904.
 Mr. W. F. Leemans, Hilversum, 1938.
 D. C. van Leeuwen Boomkamp, 1936.
 D. Lefebber, 1937.
 Leiden, Gemeente Archief, 1936.
 Is. M. Leman, 1936.
 Mej. M. C. A. J. van Lennep, 1936.
 J. J. Roeters van Lennep, 1937.
 Mej. Dr. J. H. van Lessen, 1936.
 Mr. R. A. Levisson, 1938.
 Ir. P. C. Lindenberg, 1937.
 J. Lindner, Oegstgeest, 1934.
 Mr. J. J. van der Lip, Kethel, 1929.
 Loa, Tin Sioe, 1938.
 Mej. C. van Loen, 1937.
 Jhr. R. C. L. de Savormin Lohman, 1937.
 R. van Luttervelt Jr., 1936.
 F. W. B. Baron van Lynden, 's-Gravenhage, 1938.
 J. Ph. Makkink, 1937.
 J. H. A. Manders, 1929.

- ti. van der Mark, 1937.
 P. J. van der Mark, 1937.
 H. M. Markusse, 1933.
 J. K. C. Matthijs, Katwijk, 1938.
 F. E. Meerburg, Katwijk, 1938.
 L. A. Mennes, 1938.
 L. Mens, 1937.
 A. Merens, 1937.
 C. F. van Mervennee, 1936.
 J. de Meyer, 1938.
 Prof. Mr. E. M. Meyers, 1936.
 P. J. Michels, 1937.
 K. G. P. Michielsen, 1938.
 Jhr. G. L. W. de Milly, 1937.
 C. A. P. Minderhoud, 1937.
 H. J.H.F. Modderman, Ede, 1934.
 Mej. A. M. P. Moillema, 1938.
 Monumentenzorg, Rijksbureau
 voor de, 's-Gravenhage, 1935.
 J. P. Mulder Sr., 1907.
 E. Muller, 1937.
 Prof. Dr. J. W. Muller, 1916.
 R. Muller, 1937.
 E. S. A. van Musschenbroek,
 Wassenaar, 1936.
 H. H. Nauta, 1938.
 Mej. M. L. Nederburgh, 1937.
 M. J. Nederlof, 1937.
 J. Neisingh, 1933.
 Prof. Dr. H. M. van Nes, 1913.
 F. H. Nieuwenhuizen Segaar,
 1932.
 L. E. Nieuwentuizen Segaar,
 Wassenaar., 1937.
 W. M. E. Noach, 1938.
 Noordwijk, Gemeente, 1923.
 J. A. Noordijk, 1938.
 C. van Noort, 1938.
 H. R. Nord, 1938.
 Mr. G. H. E. Nord Thomson, 1927.
 F. A. Nunnink, 1936.
 Dr. P. M. E. P. Nijst, 1938.
 C. J. M. van Oerle, 1937.
 G. F. van Oerie, 1937.
 Ir. H. A. van Oerle, 1935.
 B. Offringa, Hazerswoude, 1934.
 B. C. J. van Ommeren, 1937.
 J. W. van Ommering, Koudekerk
 aan den Rijn, 1937.
 Mej. J. G. S. Oort, 1938.
 Prof. Dr. J. H. Oort, 1937.
 Mej. G. M. van Oostrom Meijjes,
 1938.
 Mevr. de Wed. J. Ouwehand-van
 Heijningen, Oegstgeest, 1939.
 Prof. Mr. J. C. van Oven, 1931.
 Mevr. de Wed. Mr. Dr. J. C.
 Overvoorde-geb. Gordon,
 Wassenaar, 1908.
 J. van Wulfften, Rotterdam,
 1937.
 C. Pama, Voorburg, 1936.
 Jhr. E. L. W. C. van Panhuys,
 1938.
 Jhr. H. F. van Panhuys, 1936.
 J. H. Passtoors, 1936.
 E. Pelinck, 1932.
 L. W. F. H. van Peski, 1937.
 S. M. S. Philipse, 1935.
 J. J. Planjer, 1927.
 G. C. Pluygers, 1936.
 Hugo van Poelgeest, Leiderdorp,
 (1906).
 Mej. W. J. van de Pol, 1937.
 Mevr. H. C. van de Poll, Oegst-
 geest, 1937.

- A. Le Poole, 1936.
 Mej. F. A. Le Poole, 1929.
 Mevr. O. A. Le Poole-geb. van
 Beek, Oegstgeest, 1911.
 G. J. ter Poorten, 's-Gravenhage,
 1934.
 H. A. Portheine, 1938.
 H. J. G. Postel, 1936.
 Prof. Mr. N. W. Posthumus,
 Amsterdam, 1907.
 Mej. A. C. Prins, 1937.
 J. A. I. van Prooije, 1938.
 Jhr. B. E. Quarles van Ufford,
 1938.
 Jhr. J. A. de Ranitz, Den Haag,
 1934.
 E. J. H. Redelmeier, 1937.
 Mej. A. G. de Reede, 1936.
 M. H. de Reede, 1936.
 G. A. Reimeringer, 1938.
 Reuvs, Openb. Leeszaal en
 Bibliotheek, 1936.
 J. Reynvaan, 1937.
 W. P. van Rhijn Jr., 1936.
 Dr. J. Riemens, 1937.
 Mej. N. van Riessen, Katwijk,
 1936.
 S. E. Hazelhoff Roelfzema, 1937.
 Jhr. C. C. Röell, 1920.
 H. K. Roessingh, 1936.
 Mej. A. E. Rollandet,
 Oegstgeest, 1938.
 E. W. Wichers Rollandet, Oegst-
 geest, 1927.
 E. Rollema, Wassenaar, 1937.
 P. H. Romeyn, Warmond, 1925.
 Prof. Dr. Ph. S. van Ronkel,
 1919.
 W. Roodenburg, 1937.
 Mr. C. H. Roosegaarde Bisschop,
 Den Haag, 1939.
 L. C. J. Roozen, 1939.
 F. G. Rosier, 1936.
 G. Rosingh, 1938.
 H. J. van Rossum, Den Haag,
 1936.
 Mr. N. J. Rowaan, 1937.
 Mr. R. van Roijen, 1938.
 R. H. Rutten, 1937.
 Mej. Dr. H. J. A. Ruys, 1937.
 Jhr. J. M. van Rijckevorsel, 1936.
 Mej. W. A. Rijken, 1937.
 Dr. A. A. van Rijnbach, 1936.
 Rijnland, Hoogheemraadschap
 van, 1936.
 Mej. M. F. Salomonson, 1936.
 W. Samson, Alphen a.d. Rijn,
 1928.
 Mr. J. R. Schaafsma,
 Eindhoven, 1933.
 W. M. Scheurleer, Voorschoten,
 1937.
 H. N. Baron Schimmelpenninck
 van der Oye, Wassenaar, 1933.
 W. A. A. J. Baron **Schimmel-**
 penninck van der Oye, Voor-
 schoten, 1918.
 J. F. G. Schlingemann, 1935.
 Mevr. de Wed. J. Schots, **Vucht**,
 1933.
 H. A. Schouten, 1935.
 A. P. Schram de Jong,
 Voorschoten., 1929.
 Mej. M. M. Schram, 1937.
 W. **Schrandt**, 1938.
 Ir. J. Schreuders Jr., 1937.
 F. Schut, 1938.

- A. Seret, 1937.
 B. W. N. Servatius, 1936.
 S. H. Sieperda, 1937.
 W. de Sitter, 1936.
 L. A. AE. Sluyterman, 1937.
 J. R. Smits, 1938.
 F. H. Sobels, Oegstgeest, 1937.
 Mr. A. J. Sormani, 1935.
 Mevr. C. J. van Spall-geb.
 Oockhorst, 1936.
 Mej. P. F. Spits, 1938.
 N. C. G. Spijker, 1936.
 H. C. Stam, 1937.
 J. P. Stam, 1937.
 J. W. C. van Steeden, 1938.
 E. O. Stein, 1937.
 G. Stenger, 1938.
 J. Stenvers, 1938.
 Mr. J. A. van der Stok, 1936.
 Mevr. J. P. L. Stokhuyzen-
 de Jong, 1936.
 Jhr. G. J. Stoop, Alphen a.d.
 Rijn, 1921.
 Mr. A. Stuurman, Oegstgeest,
 1936.
 W. J. P. Suringar, Bilthoven,
 1925.
 H. van Swaay, 1937.
 N. J. Swierstra, 1936.
 S. A. Tan, 1938.
 Jhr. D. A. W. van Tets, 1936.
 Dr. K. Simon Thomas,
 Oegstgeest, 1938.
 M. T. Tichelaar, 1938.
 C. W. Tieleman, 1937.
 Mevr. M. E. Timmermans-geb.
 van der Goes, Oegstgeest, 1934.
 A. P. Tolk, Alphen aan den Rijn,
 1937.
 F. A. des Tombe, 1936.
 Mevr. W. des Tombe-van
 Oordt, Oegstgeest, 1938.
 A. M. Touw, Gorssel (G.), 1936.
 Dr. J. F. Touw, 1938.
 Mr. F. J. J. Trapman, 1937.
 A. D. Vas Nunes, 1936.
 H. P. Veldhuyzen, 1925.
 P. C. Veltman, 1938.
 P. A. W. M. Verbeek, 1936.
 L. Verkoren, 1936.
 P. verloren van Themaat, 1935.
 D. Vermeulen, 1938.
 Dr. J. Th. Vermeulen, Batavia,
 1937.
 Mevr. de Wed. Dr. P. Vermeulen-
 Visser, Oegstgeest, 1937.
 Mej. I. M. Versluys, 1936.
 Virtus Concordia Fides, 1934.
 R. Visser, 1937.
 Mej. M. van der Vlugt, 1937.
 Mevr. de Wed. Mr. W. van der
 Vlugt geb. Rauwenhoff, 1907.
 Prof. Dr. J. Ph. Vogel, 1915.
 H. J. V. van der Voort,
 Warmond, 1938.
 Mr. M. B. Vos, 1937.
 C. Baron de Vos van Steenwijk,
 (Rapenburg), 1938.
 C. Baron de Vos van Steenwijk
 (Breestraat), 1938.
 A. M. de Vries, 1936.
 Mej. T. W. J. de Vries, 1936.
 Prof. Dr. J. de Vries, 1931.
 Mevr. S. C. de Vries-de Vries,
 Oegstgeest, 1938.

<p>W. Ch. E. A. de Vries, 1938.
 A. A. Vriesendorp, 1936.
 Ver. Vrouwel. Studenten, 1936.
 Mevr. A. G. Vijgh-Vijgh, 1938.
 H. van de Waal, 1935.
 J. N. Wassenaar, 1936.
 G. H. Wegerif, 1936.
 F. A. Wempe Jr., 1936.
 Mr. H. I. J. van Wensen, 1937.
 Mej. A. M. Weydung, 1920.
 G. P. E. Weijer, 1936.
 Jhr. L. Wichers, 1937.
 Jhr. P. H. J. Wichers, 1935.
 R. de Wilde F.Gzn., 1920.</p> | <p>J. P. Willeumier, 1936.
 W. A. Winckel, 1938.
 N. van Wijgen, Warmond, 1937.
 P. A. Wisse, 1937.
 Mr. G. H. Wissenburgh, 1938.
 Tj. A. Wouters, 1936.
 Dr. H. K. W. Wrede, 1938.
 H. P. H. Würtz, 1937.
 Prof. Dr. N. van Wijk, 1936.
 J. H. Wijsman, 1936.
 J. van der Zanden, 1935.
 W. Zondervan, 1937.
 Mej. J. M. J. Zwarts, 1936.</p> |
|--|--|
-

KORTE KRONIEK
VAN
LEIDEN EN RIJNLAND.

KRONIEK 1938.

- 1 Jan. Gouden jubileum van A. P. Tolk, hoofdcammies ter Gemeentesecretarie te Alphen a. d. Rijn.
- 1 „ Gouden jubileum van Jan Lina als chef-kruier bij de Spoorwegen te Leiden.
- 5 „ Overleden Willem Hannaart, oud eerste be-
diende van het collegium van het L.S.C.
in den ouderdom van 77 jaar.
- 7 „ De saneering van de Bouwe Louwe- en
Paradijssteeg onder architect B. Buur-
man tot stand gekomen.
- 8 „ Opening van het nieuwe Gymnasium aan
de Fruinlaan.
- 12 „ Huldiging te Boskoop van Cornelis Dozy
bij de viering 100e verjaardag. Eenige
dagen later verdronken.
- 17 „ De Raad neemt een monumentenverorde-
ning over.
- 29 „ Jacobus Hoogervorst vóór 50 jaar benoemd
tot organist in de St. Willebrordus
parochie te Oegstgeest.
- 3 Febr. Overleden Dr. J. W. C. Goethart, oud-lector
a. d. Universiteit en oud-directeur van
het Herbarium.

- 11 Febr. Intreerede van Mr. A. N. Molenaar, **be-**
noemd 10 Jan. '38 tot bijzonder **hoog-**
leeraar in de Sociale wetgeving over „**De**
naleving van arbeidsconventies.”
- 14 Febr. Overleden te Groningen Prof. Dr. **A.**
Kluijver, wan 1883—1911 redacteur van
het woordenboek der Nederl. Taal.
- 16** „ Aan Burgemeester P. C. A. M. Wap te
Zoeterwoude eervol ontslag als zoodanig
verleend.
- 18** „ Benoemd tot Gemeentearchivaris Mr. R.
van Roijen, Commies **Chartermeester** aan
het Rijksarchief te Utrecht.
- 18** „ De heer G. Bulten, Burgemeester van **Voor-**
hout, vraagt tegen 1 Mei als zoodanig
ontslag.
- 22** „ Voorlezing door den Burgemeester op de
stoep van het Raadhuis, Rapenburg 12,
van de Grondwetswijzigingen, die in den
nacht van 13 op 14 Maart in werking
treden.
- 23** „ Uitvaart en begrafenis wan oud-pastoor
P. M. de Vester, te Oegstgeest.
- 28** „ De heer J. Baak neemt afscheid als inspec-
teur v. h. Lager Onderwijs in de inspectie
Leiden.

- 1 Mrt. De nagedachtenis van Dr. Murk Jansen **ge-**
eerd door **plaatsing** van een steen in de
'gevel van zijn voormalige woning aan de
Boerhaavelaan 3.
- 1 „ Prof. Dr. J. **de Vries** benoemd tot tijdelijk
Bibliothecaris aan de Universiteit.
- 3 „ Overleden Bart Lina, gedurende bijna 44
jaar stationskruier.
- 9 „ Bezoek v. d. Rijkscommissie voor de monu-
mentenzorg aan de Stadhuisgevel, het
Gravensteen en het Annahofje.
- 16 „ 50-jarig bestaan **der** Leidsche **Studenten**
Carroussel Vereeniging.
- 17 „ Beperking van Kinderarbeid, **vóór** 75 jaar
te Leiden geregeld.
- 17 „ Gouden priesterfeest van pastoor Ign.
Smeets in de St. Leonardus-parochie te
Leiden.
- 18 „ Het instituut van Studenten banken **vóór**
100 jaar ingesteld, in den **schouwburg**.
- 19 „ Overleden te Monaco Mr. A. van der Elst,
oud ambtenaar O.M. **b.** h. Kantongerecht
te Leiden, oud 73 jaar.
- 20 „ Overleden K. F. H. van Hiele, administra-
tief ambtenaar **b/d** dienst **van** Gemeente-
werken, oud 58 jaar.

- 22 Mrt. Overleden Jhr. A. J. B. Six, luit. kolonel b/d Veldartillerie, oud 85 jaar.
- 22 „ De Gemeenteraad te Warmond neemt met 4 tegen 2 stemmen het uitbreidingsplan aan, o.a. inhoudende bebouwing van de Hofpolder.
- 25 „ De Royal Horticultural society te Londen heeft de Peter Barr memorial cup toegekend aan Prof. Dr. E. van Slogteren, directeur v/h Lab. voor bloembollenonderzoek te Lisse, voor zijn werk betreffende de narcissen. Dit is de eerste maal, dat deze onderscheiding aan een niet-Engelschman wordt toegekend.
- 26 „ Onthulling steen Bilderdijk.
- 28 „ Belangrijke schenking van boeken van de Fransche regeering aan de Universiteitsbibliotheek.
- 29 „ Het 2e bataljon v/h 4e Reg. Infant. vertrekt naar Weert in garnizoen en verlaat definitief Leiden.
- 30 „ Jubileumconcert v.h. orkest v/h Concertgebouw te Amsterdam onder leiding van Prof. Dr. W. Mengelberg.
- 31 „ Overleden te Zeist Dr. J. W. Janse, oud hoogleeraar in de botanie aan de Universiteit alhier.

- 1 April Installatie van H. J. J. A. Smeets als **burge-**
 meester van Zoeterwoude.
- 2 „ Gouden jubileum b/d Vereenigde **Touw-**
 fabrieken van den heer C. de Heus.
- 2 „ **Officieele** opening van de Oosterbegraaf-
 plaats te Alphen.
- 4 „ Tentoonstelling „Oud Leiden” bij Vroom
 en Dreesmann.
- 8 „ Inaugureele rede van Prof. Dr. I. M. v. d.
 Vlerk, buitengewoon hoogleeraar in
 de Geologie en palaeontologie over
 „Nederland in het I Jstijdvak”.
- 8 „ In de vacature wijlen Ds. C. Hartwigsen
 door de Kerkeraad der Ned. Herv. Ge-
 meente beroepen Ds. M. Ottevanger te
 Kampen.
- 11 „ Z.K.H. Prins Bernhard heeft het **bescher-**
 ‘heerschap aanvaard van de Leidsche
 Studentenvereniging tot Vrijwillige
 oefeningen in de wapenhandel „Pro
 Patria”.
- 11 „ Opening te Voorhout van de drinkwater-
 leiding de Zilk des nachts om 12 uur,
 waarmede geheel Zuid Holland van wa-
 terleiding voorzien is.
- 15 „ Overleden de heer L. J. C. A. Gordon, van
 1886-1916 notaris te dezer stede.

- 21 April Overleden op **85-jarigen** leeftijd de heer W. F. Verhey van Wijk, de nestor der Leidsche Industriëlen.
- 21 „ Overleden te Oegstgeest de heer J. Baak Jzn., oud inspecteur van het Lager Onderwijs.
- 21 April Overleden de heer P. J. Smit. Sedert 28 jaar concierge-binder aan de Openb. Leesz. en Bibliotheek „**Reuvens**”.
- 23 „ **Padvindiersplechtigheid** in de Leidsche Hout, waarbij aan Mr. A. v. d. Sande Bakhuyzen en den heer N. C. F. van Ginkel een erkentelijkheidsmedaille uitgereikt wordt.
- 24 „ Prof. Dr. B. D. Eerdmans 70 jaar.
- 24 „ Dr. J. C. S. Locher legt het **predikambt b/d** Ned. Herv. Gemeente neer na een ambtsperiode van 45 jaar.
- 27 „ Gouden jubileum van den heer A. van der Lans, te Lisse, bij de firma Jacob L. Veldhuijzen van Zanten.
- 28 „ Opening der Ruitersportschool te Oegstgeest.
- 29 „ 40-jarig artsjubileum van den chirurg J. R. de Bruïne Groeneveldt.

- 30 April Onthulling van een **monument** ter **herdenking** van de geboorte van **Prinses Beatrix** te Wassenaar.
- 4 Mei Groote **brand** te Roelofarendsveen, waarbij een pakhuis en vijf woningen geheel verwoest werden.
- 4 „ Gouden zakenjubileum van den heer J. **Haasnoot Gzn.** te Katwijk a. Zee.
- 9 „ De Gemeenteraad **besluit** de Vischmarkt op de Voldersgracht te doen verdwijnen.
- 12 „ Overleden J. P. Vergouwe, oud 74 jaar, van 1903-1917 **raadslid.**
- 14 „ **Overleden** ruim 88 jaar oud Mej. Rikie Nieuwenhuis, koffievrouwte wan het Leidsch Studentencorps.
- 20 „ Aan Prof. Mr. H. G. P. Duijfjes op zijn verzoek eervol ontslag verleend uit zijn betrekking.
- 21 „ Bij wijze van proef een loket voor postzegelverzamelaars in **het** postkantoor opengesteld, 'elke 3e Zaterdag van iedere maand.
- 22 „ Bevestiging en intrede van Ds. F. G. van Binsbergen te Koudekerk.

- 30 Mei Prof. Dr. F. M. Th. Böhl benoemd tot prof. Honoris Causa aan de Universiteit van Debrecen in Hongarije, ter eere van het 400-jarig jubileum van die hoogeschool.
- 1 Juni Namens de burgerij een paukenpaard aan het 6e Reg. Veldartillerie overgedragen.
- 1 „ Dr. L. D. Brongersma houdt een openbare les, ter opening zijner colleges als privaat docent, over „het belang van anatomisch onderzoek inzake de systematiek”.
- 1 „ Installatie van Mr. G. F. W. van Berckel als burgemeester van Voorhout.
- 2 „ 25-jarig bestaan van de Armenraad. Een herdenkingsbijeenkomst in de Stadsgehoorzaal, met een herdenkingsrede van Mr. P. A. van Toorenborg.
- 2 „ Overleden te Alphen a. d. Rijn de heer W. M. C. Regt, oud 71 jaar, Gemeente-archivaris aldaar.
- 5 „ Te Noordwijk Binnen is plotseling overleden de heer J. Kloos, schrijver van het bekende werk: Noordwijk in den loop der eeuwen.
- 11 „ De voorzitter van den Raad van Arbeid de heer T. S. Goslinga, als zoodanig benoemd te Amsterdam.

- 15 Juni Dr. C. J. Wijnaendts **Francken** benoemd tot eerelid van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde.
- 20 „ Aan de Gem. H.B.S. met **5-jarige** cursus tot directeur benoemd Dr. J. D. A. Boks, leeraar aan die instelling.
- 25 „ Openstelling van den Rijksweg **Sassenheim**-Amsterdam.
- 5 Juli Overleden in den Haag Prof. Dr. G. J. W. Koolemans Beynen, oud hoogleeraar in de tropische hygiëne aan de Universiteit alhier.
- 13 „ Opening van de Speeltuin der Buurtvereniging „Groenoord” door den Burgemeester.
- 17 „ Prof. Dr. A. M. van Nes, herdenkt te Woudenberg zijn 50-jarige aanvaarding van het predikambt aldaar.
- 18 „ Bij K.B. is benoemde tot Rector Magnificus voor het studiejaar 1938/39 Prof. Dr. P. C. Flu.
- 20 „ Onthulling van een plaquette ter herinnering aan Dr. W. P. van Rhijn, in de consistoriekamer der N. H. Kerk te Leiderdorp.
Geboren te Zwammerdam 20 Juli 1819,

als zoon van een geneesheer. Studeerde te **Leiden** Geneeskunde, alwaar hij promoveerde 15 Maart 1835. Vestigde zich eerst te Nieuwveen, en in 1854 te Leiderdorp, alwaar hij overleed 11 Febr. 1900.

- 21 Juli **De** Zondagschool „Prediker” herdenkt in de **Marekerk** haar **75-jarigen** arbeid.
- 21 „ 75-jarig bestaan der Geref. Zondagschool te Rijnsburg.
- 28 „ Diefstal van $\pm$ 100 edelsteen en uit het museum van Geologie op klaarlichten dag.
- 29 „ Herdenkingsdienst te Rijnsburg ter herinnering aan Ds L. G. C. Ledeboer, die voor honderd jaar zijn intrede aldaar deed.
- 5 Aug. Bij K.B. van 5 Aug. 1938 benoemd tot hoogleeraar in de uitlegging v. h. Oude Testament, de Geschiedenis van de Israëlitische Godsdienst en van de Israëlitische letterkunde Dr. P. A. H. de Boer, predikant te Berkenwoude.
- 15 „ Gouden priesterfeest van Mgr. H. J. M. Taskin te Warmond.
- 16 „ Installatie van Mr. S. Mok als voorzitter van den Raad van Arbeid.

- 20 Aug. Gouden jubileum van den heer J. Bruggen te Voorschoten, bij de firma Van Kempen, Kon. Ned. fabriek van Goud- en Zilverwerken.
- 20 „ De Heer P. M. van der Voort treedt af als raadslid wegens uittreden uit de S.D.A.P.
- 30 „ Bij K.B. zijn benoemd tot Ridder in de Orde van de Nederl. Leeuw: Prof. Dr. J. A. J. Barge, hoogleeraar aan de Rijks Universiteit, en Prof. Dr. H. Kraemer, oud-afgevaardigde voor taalarbeid in Ned. Indië van het Ned. Bijbelgenootschap, hoogleeraar aan de Rijks Universiteit alhier; tot Officier in de orde van Oranje Nassau: L. Levisson, directeur van de N.V. Nederl. Rotogravure Maatschappij, alhier.
- 30 „ Opening tentoonstelling „Leyds Goedt” in de Stadsgehoorzaal.
- 3 Sept. Officieele feestdag te Leiden, ter eere van het 40-jarig regeeringsjubileum van H.M. de Koningin.
- 14 „ De nieuwe hefbrug over de Gouwe te Alphen a. d. Rijn in ‘dienst gesteld.
- 19 „ Prof. Dr. J. A. J. Barge behandelt de lotgevallen der Universiteit in het afgelopen jaar en draagt het Rectoraat over.

- 21 Sept. Nieuw paviljoen geopend van Huize St. Ursula, te Nieuwveen.
- 23 „ Indrukwekkende Boerhaave-herdenking ter gelegenheid van diens 200e sterfdag in de aula van ~~het~~ Academisch Ziekenhuis.
- 28 „ Afscheid van ~~den~~ burgemeester van Lisse, S. F. A. C. M. baron van Wijnbergen.
- 1 Oct. 75-jarig bestaan van de N.V. v/h C. Kooyker Universiteits-(boekhandel.
- 3 „ 60-jarig jubileum der Leidsche Chr. Jongemannenvereniging „Levendaal”.
- 3 „ Installatie te Wassenaar van den nieuwen ‘burgemeester S. F. A. C. M. baron van Wijnbergen, oud-burgemeester van Lisse.
- 5 „ Herdenkingscollege van Prof. Mr. E. M. Meijers, ter eere van de 100-jarige invoering van het Burgerlijk wetboek.
- 6 „ Overleden, oud 68 jaar, ~~de~~ heer W. Joosten, oud-huisvader van het Tehuis voor Militairen te Leiden.
- 11 „ Overleden ~~te~~ Alphen de heer J. M. Hellegers, pastoor ~~aldaar~~.
- 12 „ In een plechtige dienst is in de Geref. Kerk aan de Oude Vest het feit ~~herdacht~~, dat voor 50 jaar de doleantie ~~alhier~~ een feit werd.

- 14 Oct.** Intreerede van Prof. Mr. R. D. Kollwijn, als hoogleeraar in het Ned. Ind. burgerlijk recht, het intergentiek recht en de vorming der hedendaagsche rechtsinstellingen over: **Interregionaal** en **internationaal** privaatrecht.
- 15 „** Dr. F. W. T. Hunger, directeur v. h. Instituut voor de Geschiedenis der Genees-, **Natuur-** en Wiskunde te Leiden, is benoemd tot corresponderend lid van de „Académie internationale d'histoire des Sciences” te Parijs.
- 15 „** Opening van het tweede bouwplan der woningbouwvereniging „Spinoza” te Rijnsburg.
- 16 „** Ds. F. ten Cate, doopsgezind predikant, houdt een herdenkingsrede naar **aanleiding** van het 300-jarig bestaan van het kerkgebouw der Doopsgezinde Gemeente.
- 18 „** De Heer A. H. Fortanier, arts, benoemd tot ‘privaat docent in de **psychotherapie** en de praeventieve psychiatrie, houdt een openbare les in **het** klein auditorium der Academie.
- 19 „** De (asfaltering der **Leidsche** singels voltooid.

- 19 Oct. Mr. Dr. D. Goedhuis, **benoemd** tot privaats
‘docent te Leiden, houdt een openbare les
over „De vorming van het luchtrecht”.
- 21 „ In gebruikstelling van een centraal **Kassen-**
complex in den Hortus Botanicus.
- 26 „ Afscheid van Mr. C. S. van **Dobben** de
Bruyn als burgemeester van Bodegraven.
- 28 „ Intreerede van Prof. Dr. H. M. R. Leopold,
als bijzonder **hoogleraar** in de Italische
archeologie over „De invloed van kli-
maatveranderingen op de oudste geschie-
denis van Italië.”
- 29 „ Overste C. de Jongh, **garnizoenscomman-**
dant, legt het commando over het 6e reg.
Veldartillerie neer.
- 5 Nov. Opening van een eigen clubgebouw der
Leidsche Burgerwacht aan het **Utrecht-**
sche Veer no. 3.
- 8 „ Gouden jubileum van den heer W. **Noor-**
denbos, te Alphen a. d. Rijn, als drukker
bij de firma Samson, aldaar.
- 9 en 10 Nov. Herdenking van het 75-jarig be-
staan der bijzondere Chr. School te Oude
Wetering.
- 11 „ Intreerede Prof. Dr. P. A. H. de Boer,
hoogleraar in de uitlegging van het
Oude Testament, de Geschiedenis in den

Israëlitischen Godsdienst en in de Israëlitische letterkunde, als opvolger van Prof. Dr. B. D. Eerdmans over: Het Koningschap in Oud-Israël.

- 14 Nov. Beëdiging en installatie van **het raadslid**
Dr. R. G. Knibbe.
- 15 „ Afscheid van den stationschef W. C.
Legerstee.
- 15 „ Intrede van Jhr. Mr. F. J. C. M. van **Rijcke-**
vorssel, als **burgemeester** van Lisse.
- 16 „ Voor de eerste **maal gedeeltelijke luchtver-**
duistering in de stad.
- 18 „ Met ingang van 21 Nov. 1938 eervol ont-
slag verleend aan den heer P. Lotsy, als
burgemeester van Valkenburg.
- 20 „ Plechtige installatie van Prof. Z. de Korte,
als deken van Alphen a. d. Rijn, door
deken A. H. M. J. **Homulle** van Leiden.
- 23 „ Mej. de **Wed. van Egmond** te Alphen her-
dacht haar 50-jarig jubileum als kosteres
der Geref. Kerk aldaar.
- 26 „ Overleden in den ouderdom van 86 jaar de
heer J. M. van Beek, emeritus pastoor
van de oud-Katholieke Gemeente, alhier.
- 28 „ Eerste **steenlegging** der Geref. Zuiderkerk
aan den bammenschansweg.

- 29 Nov. Overleden Prof. Mr. D. van Blom, gewoon hoogleeraar in de Staathuishoudkunde en Statistiek, oud-bestuurslid en oud-voorzitter van „Oud Leiden”. De crematie op het Westerveld vond 2 Dec. plaats.
- 29 „ Tot burgemeester der Gemeente Valkenburg is benoemd de heer A. C. de Wilde, thans secretaris der Gemeente, welke 16 Dec. geïnstalleerd werd.
- 7 Dec. Onthulling van een gedenksteen te Woubrugge, ter nagedachtenis van O. C. van Hemesen, oud-gemeente veldwachter en geschiedschrijver aldaar.
- 8 „ Door een tragisch ongeval is omgekomen Mr. W. J. M. Melchers, cand. notaris alhier.
- 10 „ 16e Lustrum v. h. Gezelschap Lugdunum Batavorum.
- 12 „ Benoemd tot burgemeester van Bodegraven met 1 Jan. 1939 de heer G. R. Vonk. Thans #burgemeester van Asperen en Heukelum.
- 12 „ De R.K. Militaire vereeniging viert haar 75-jarig bestaan.

- 14 **Dec.** Aan Prof. Dr. J. Ph. Vogel als hoogleeraar in het Sanskrit en zijn letterkunde en de Indische oudheidkunde eervol ontslag verleend aan het einde van de loopende cursus.
- 17 „ Plotseling invallende zeer hevige vorst, die tot 2e Kerstdag aanhoudt.
- 19 „ Overleden de Heer D. J. van Driesum, vele jaren **apotheker** hier ter stede.
- 21 „ Felle brand op de bovenverdieping in het schoolgebouw „**Mathesis** Scientiarum Genetrix”, voormalige 5-jarige jongens H.B.S.
- 23 „ Met 3 tegen 2 staakten in de Gemeenteraad te Warmond de stemmen omtrent het uitbreidingsplan.
- 25 „ De gerestaureerde Ned. Herv. Kerk te Lisse ‘plechtig in gebruik genomen.
- 31 „ Aftreden van Dr. J. H. Holwerda als directeur van het Rijksmuseum van Oudheden.
- 31 „ Plechtige begrafenis van de **Valkenburgsche** tol, welke verdwijnt.
- 31 „ Overleden de heer J. H. Wattez, **leeraar** in het teekenen aan de Gemeente H.B.S. voor jongens, benevens aan de **H.B.S.** voor meisjes.

IN MEMORIAM

Dr. J. W. C. GOETHART.

1866-1938.

Op den derden Februari 1938 overleed Dr. Jan Willem Christiaan Goethart, oud-directeur van het Rijksherbarium te Leiden, tevens lector in de systematische 'botanie aan de Rijksuniversiteit.

Dr. Goethart werd geboren te Semarang op 21 Juli 1866. Zijn opvoeding ontving hij in Holland. Hij doorliep de lagere school te Deventer, bezocht de landbouwschool te Wageningen en studeerde biologie aan de universiteit te Göttingen, alwaar hij in 1890 promoveerde met de hoogste onderscheiding: summa cum laude. Na zijn promotie was hij eenigen tijd werkzaam als assistent van Prof. Hugo de Vries te Amsterdam; daarna aan het sedert lang opgeheven proefstation te Hoorn. Benoemd tot conservator bij het Rijksherbarium, als opvolger van Dr. Boerlage, kwam Dr. Goethart in 1897 naar Leiden. Een tijd van intensieve werkzaamheid beleefde hij, toen in 1906 zijn studievriend Dr. J. P. Lotsy met het directoraat van het Rijksherbarium werd belast. Samen ontwierpen zij plannen voor de reorganisatie van de instelling, die slechts ten deele tot uitvoering kwamen. In 1910 kreeg hij, na het aftreden van Dr. Lotsy, zelf de leiding van het instituut, waarnaast hem tevens, evenals zijn voorganger, het lectoraat in de systematische botanie werd opgedragen. Beide functies 'heeft hij

vervuld tot hij in 1932 wegens het bereiken van den pensioengerechtigden leeftijd moest aftreden.

Van zijn beteekenis als directeur en lector is reeds elders melding gemaakt. Het 'moge voldoende zijn er op te wijzen dat het Rijksherbarium aan Dr. Goethart dankt de voorbeeldige ordening van de collecties en dat het geven van onderwijs hem een dierbare taak was; zijn werk in beide richtingen had zijn volle toewijding. Voor hemzelf echter bracht de uitoefening van zijn dubbele functie groote (moeilijkheden, omdat hij naar zijn inzicht als directeur en als lector tegenstrijdige belangen had te behartigen. Het Herbarium wilde hij maken tot een instituut van den staat, onafhankelijk van de universiteit; als lector moest hij andere belangen voorstaan. Daaruit kwam het innerlijke conflict voort dat voor hem nooit een oplossing heeft gevonden; daarom ook moest hij in botsing komen met instanties die andere inzichten waren toegedaan dan hij. Hoewel zijn aard vredelievend was en zacht, toonde hij in den strijd voor zijn idealen een 'onwrikbare vastheid en trouw, ook toen hij reeds inzag dat hij niets meer zou bereiken. Zijn groote rechtschapenheid deed hem daarbij afzien van alle middelen die niet strookten met zijn strenge opvattingen van eerlijkheid en billijkheid; die gaafheid van karakter gaf, aan zijn strijd iets heroieks.

Aan zijn wetenschappelijk werk stelde Dr. Goethart zeer hooge eischen: zijn scherpe geest was kritisch, hypercritisch zelfs, zoodat hij eigen werk nooit goed genoeg vond voor publicatie. Maar velen hebben geprofiteerd van zijn bezonken kennis, helder oordeel

en **critischen** raad. Allen die nader met hem in contact kwamen, ondergingen den invloed van zijn be-
minlijke **persoonlijkheid**, die **werd** gekenmerkt door,
een haast ongelooflijke onbaatzuchtigheid en het ont-
breken van elke persoonlijke eerzucht. Daarbij was
hij een **man** van fijnen, **nobelen** geest en groote **be-**
schaving. Er ging een weldadige rust van hem uit
en in zijn 'huis heerschte een bijna volmaakte har-
monie. Het moet voor zijn vrouw en kinderen in hun
groote verlies een troost zijn, **de** zekerheid te hebben,
dat zij hem in **hun** gezin **de** rust en **de** vrede hebben
mogen schenken die hem **in** het maatschappelijk leven
niet was **beschoren**. Bij zijn vrienden en bij allen **die**
waardeering voor zijn **persoon** hebben gehad zal het
noemen van zijn naam warme gevoelens en dankbare
herinneringen blijven wekken.

Januari 1939.

W. G.

Mr. A. VAN DER ELST.

4-1-1865-19-3-1938.

Toen Mr. van der Elst in 1900 benoemd werd tot Ambtenaar van het O.M. bij de Kantongerechten te Leiden en Alphen a. d. Rijn, na als zoodanig bij de Kantongerechten in het Arrondissement Alkmaar een jaar werkzaam te zijn geweest, 'had hij reeds blijk #gegeven van het — toen zeker in geringere mate dan tegenwoordig geldend — inzicht dat bij de berechting van strafzaken, naast de juridische kant, ook de sociale 'kant van vooraanstaand gewicht moet zijn. Er was toen een wetsontwerp aanhangig „tot wijziging in de bepalingen betreffende het straffen en de strafrechtspleging ten aanzien van jeugdige personen”; en Mr. van der Elst nam in het Kanton Alkmaar kennis van het veelvuldig bedrijven van strooperij en jachtovertredingen door de bevolking, in het (bijzonder de jeugdige bevolking, van Egmond aan Zee. In het Tijdschrift voor Strafrecht (deel XIII) dat euvel besprekende, zette hij uiteen dat, naast aangeboren aanleg en neiging, armoede die bevolking tot zulke overtredingen bracht en de beste 'bestrijding zou bestaan in het brengen van meerdere welvaart aan die bevolking door aanmoediging van huisindustrie en huisvlijt voor de wintermaanden. En, zoo besloot hij, „werden de konijnen uitgeroeid — wat zoowel den landbouwer als de beplanting tot instandhouding der

duinen ten goede zou komen —, dan zouden daarmee de jachtdelicten met 75 % verminderen”.

Op 19 Maart 1938, op reis naar Zuid-Frankrijk waar hij dacht voor eene maand een zonnig verblijf te hebben, overviel hem in den trein ter plaatse van aankomst op ‘t onverwachts de dood. Hij had den 73-jarigen leeftijd bereikt. Voor de juiste waardeering van zijn leven wees ik hierboven op zijn van Mei 1900 dateerend artikel in het Tijdschrift voor Strafrecht over „de Egmonder visschers en het Wetsontwerp tot wijziging der bestraffing van jeugdige personen”. Reeds toen was bij hem de sociale mensch vooral niet ‘minder dan de juridische ambtenaar aan het woord. Het is hierdoor begrijpelijk dat hij, na zijne vestiging te Leiden, zich tot velerlei socialen arbeid aangetrokken gevoelde. En ruimschoots heeft hij daaraan deel genomen, hoezeer het eene teleurstelling in zijn leven moet zijn geweest dat zijne reeds op middelbaren leeftijd begonnen, steeds voortschrijdende hardhoorendheid de volle ontplooiing van zijne werkkraacht heeft verhinderd. Het zijn, naast dat zintuigelijk gebrek, gezinsomstandigheden geweest welke hem tot het zeker moeilijk te nemen, doch ‘moedig besluit brachten van verdere promotie in zijn ambt af te zien; hieraan heeft de gemeente Leiden het dus te danken, dat hij tot weinige jaren vóór zijn overlijden haar inwoner heeft kunnen blijven.

Onder de zeer talrijke functies welke hij heeft bekleed, zal in de eerste plaats genoemd moeten worden het lidmaatschap van den Gemeenteraad, naar welk College hij van wege den Vrijzinnig Demo-

cratischen Bond in 1903 door de kiezers werd afgevaardigd en waarin hij tot 1916 zitting heeft gehad. Ook hier hadden onderwerpen van sociale zorg en voorzorg zijne warme belangstelling, en 'hij had **daarbij** de verdienste steeds de zaak zelve, **waarom** het ging, voor den geest te hebben zoodat hij niet in herhalingen verviel, indien een ander reeds eene voor zijn standpunt voldoende uiteenzetting had gegeven. En hij **toon**de begrip te hebben voor geldelijke of andere bezwaren, welke aan zoo niet overhaaste dan toch onverwijlde doorvoering van eene z.i. noodige voorziening verbonden konden zijn. Wanneer hij, nu reeds meer dan 25 jaar geleden, bijv. de verplaatsing van de markt aan de Steenstraat naar de Lammermarkt bepleit, voegt hij er dadelijk aan toe dat die noodige — en nu sinds enkele jaren ook tot stand gebrachte — verbetering niet ten koste van den molen aan de Lammermarkt verkregen mag worden, welke in het stadsbeeld in geen geval mag worden opgeofferd.

Van zijne andere functies noem ik het voorzitterschap (toen zijn gehoorzintuig hem nog niet in den steek liet) der Afdeeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, het lidmaatschap van den Voogdijraad, van „Het Leidsche Volkshuis” van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek „Reuvens”, van de Afd. Leiden der Vereeniging „Volksonderwijs”, van de Vereeniging Kinderspeeltuinen, het penningmeesterschap van de Vereeniging Herstellingsoord „De Leidsche Buitenschool”; zijne ‘medebestuurders herinneren zich zijne bereidheid om gaarne ter wille van

het doel der vereeniging werkzaam te zijn.

Afzonderlijke vermelding verdient zijne reis, met een 'paar andere Nederlandsche juristen, in 1910 naar Amerika, ter bijwoning van het toen te Washington gehouden internationaal penitentiair Congres, waartoe zijn wensch om, ook door eigen aanschouwing, bekend te geraken met de wijze waarop in de „nieuwe wereld” de door den rechter opgelegde straffen werden ten uitvoer gelegd, hem had aangespoord. Van zijne „reisindrukken” heeft hij onder den titel „Op weg naar het internationaal penitentiair Congres te Washington (2—8 October 1910)” in 1911 in het Tijdschrift voor Strafrecht (deel XXII) een levendig en lezenswaardig verslag gegeven.

Het is Mr. van der Elst niet vergund geweest van de ambtelijke rust, welke hij einde Januari 1935 had verkregen, langen tijd te genieten. Wel waren zijne laatste levensjaren, nadat door het verlies in 1928 zijner echtgenootte zijn leven eenigszins dreigde te vereenzamen, door zijn huwelijk met Mej. C. Coebergh weder opgehelderd, en het heeft zijne vele vrienden zeer bedroefd dat, na zijne ten nutte van zoovelen verrichte veelzijdige werkzaamheid, die heldere levensavond voor hem plotseling in het duister van den dood is ten onder gegaan.

Kerstmis 1938.

E. C. W.

Jhr. A. J. B. SIX.

1853-1938

Onverwacht, in den ouderdom van 85 jaar, overleed hier ter stede, op 22 Maart Jhr. A. J. B. Six, gepensioneerd Luitenant Kolonel der Veld-Artillerie, officier in de orde van Oranje Nassau met de Zwaarden.

Geboren te Breda den 21 Maart 1853, als zoon van Jhr. Mr. Pieter Six en Philipina Elisabeth Kuysten van Hoeten ontving hij lager onderwijs op de Nut School aldaar, tot hij in 1870 cadet werd aan de Kon. Militaire Academie.

In 1873 benoemd tot 2de Luitenant bij het 3de Regt. Vesting Artillerie te 's Hertogenbosch werd hij spoedig overgeplaatst bij de Veldartillerie te Utrecht.

Met uitzondering van een tijdelijke overplaatsing bij de Vesting Artillerie was hij bijna steeds ingedeeld bij de Veld Artillerie, bij welk wapen hij in 1908 in den rang van Luitenant-Kolonel gepensioneerd werd.

Toegerust met een goed verstand, was hij een accuraat en vlug werker, die zijn gedachten met groot gemak helder wist uit te drukken. Dit zal ook wel aanleiding gegeven hebben tot zijn benoeming als Kapitein tot Adjudant bij het 2de Regt. Veld-Artillerie te 's-Gravenhage.

Volbloed 'militair als hij was, ging hij geheel in zijn dienst op. Bij zijn ondergeschikten was hij zeer bemind.

Na zijn pensioneerings bleef hij groot 'belang stellen in verschillende maatschappelijke instellingen.

Zoo werd hij tot wethouder der Gemeente Oegstgeest en agent der arbeidsbemiddeling voor werklozen aldaar benoemd.

Nadat het gedeelte der Gemeente Oegstgeest, waar Jhr. Six woonde, door Leiden geannexeerd werd, aanvaardde hij de benoeming tot onbezoldigd ambtenaar bij den Burgerlijken Stand, speciaal belast met het voltrekken van huwelijken. Buitendien was hij lid van de Bioscoopcommissie voor het keuren der films.

Ook was Jhr. Six voorzitter van den raad van administratie van het Kon. Mil. Invalidenhuis en het hiermede verbonden fonds „Distrikts-Commissie” ter aanmoediging en ondersteuning van den gewapenden dienst in Nederland.

Vooraf aan het Militair Invalidenhuis gaf hij gaarne een groot gedeelte van zijn tijd en het was voor hem een teleurstelling toen deze inrichting werd opgeheven.

In zijn vrijen tijd teekende en schilderde Jhr. Six en menig stukje van zijn hand was lang niet onverdienstelijk.

Als de herfst kwam, trok de jacht hem aan en gaarne herinnerde hij zich der gezellige dagen, met vrienden op de jacht doorgebracht.

Met Jhr. Six is een man heengegaan die ook den innerlijken adel van den mensch in hooge mate bezat, humaan, trouw en eerlijk met een groote 'goedheid des harten.

E. O. S.

L. J. C. A. GORDON.

31-8-1855-15-4-1938.

Gordon, die te Bodegraven geboren werd, heeft zich geheel zelfstandig, zonder hulp van repetitor of eenig ander vakonderwijs bekwaamd voor de notarieele examens, in zijn studie wèl ondersteund door de ondervindingen opgedaan op het kantoor van zijn vader, die tot 1875 Notaris te Bodegraven was.

Gordon, die over een helder verstand beschikte heeft deze examens goed volbracht en, hoewel hij daarin geen graad behaalde, was zijn studie en kennis van rechtswetenschappen zoo grondig, dat hij dikwijls een vraagbaak was voor rechtskundigen uit zijn tijd.

In 1886 aanvaardde Gordon het Notarisambt te Leiden, daarin opvolgend zijn vader, die zich na den rampzaligen Brand te Bodegraven, in 1875 te Leiden vestigde.

Gedurende zijn praktijk overheerschte in al zijn werkzaamheden een diep voelende, menschelijke natuur en menig cliënt heeft wan hem meer dan enkel notarieelen bijstand ondervonden.

Indien al eens daadwerkelijken steun verleend was aan personen, die weinig blijk van erkentelijkheid voor dien hulp 'hebben gegeven, heeft dit Gordon nimmer weerhouden zijn vertrouwen in de menscheid ongeschokt te houden, waarvan hij zelf meerdere malen het slachtoffer is geworden.

De laatste 10 jaren van zijn leven, trof **Gordon** het ongeluk van het gezichtsvermogen **allengs** meer en meer te verliezen totdat de laatste jaren hem in volslagen blindheid, als geduldig gedragen lot, beschoren waren.

Zelfs in deze rampzalige dagen klopte **niemand**, die zijn raad noodig **had**, vergeefs bij hem aan en zijn helder oordeel is niet alleen door vrienden, doch o.m. ook door **de** Leidsche Bouwmaatschappij, van welke maatschap hij sedert de oprichting **de belangen** als secretaris behartigde, op **hoogen prijs gesteld**.

Deze tak der familie **Gordon** stamt uit een oud adellijk Schots geslacht **en** in **de** geschiedenis wordt deze familie reeds genoemd in het **begin der 12e eeuw**.

Met weemoed denkt men **terug** aan dezen man die, niettegenstaande zijn **ondervonden** beproevingen nimmer zijn vriendelijk, hulpvaardig karakter verloochende.

J. VAN MANNEKUS.

WILLEM FREDERIK VERHEY VAN WIJK.

geboren 21 Juni 1852 en overleden te
Leiden 21 April 1938.

Een woord van hooge waardeering te kunnen wijden aan de nagedachtenis van Willem Frederik Verhey van Wijk in leven oudste directeur der Leid-
sche Textielfabrieken Gebrs. van Wijk & Co N.V. alhier is wel is waar een weemoedige, doch toch ook een aantrekkelijk voorrecht.

Willem Frederik Verhey van Wijk werd geboren te Leiden den 21sten Juni 1852, genoot het onderwijs o.m. aan de gemeentelijke H.B.S. en was daarna werkzaam op het toenmalige kassierskantoor der firma Lezwijn en Eigeman thans het bijkantoor der Amsterdamsche Bank N.V. aan het Rapenburg..

Op 18 jarige leeftijd, Verhey van Wijk stamde uit een geslacht van textielfabrikanten, 'deed hij zijn in-
trede in de firma Gebrs. van Wijk & Co.

Zijn naam luidde toen nog van Wijk, doch waar door den naam zijns Vaders eveneens Willem Frederik geheeten dikwijls verwarring voorkwam, nam hij van Moeders zijde de naam Verhey erbij.

De Grootvader van Wijk stichtte in 1818 een dekenfabriek aan de Heerengracht, doch de beide zoons werden in 'deze zaak niet opgenomen en begonnen een afzonderlijk bedrijf, De vaderlijke fabriek evenwel werd later aan de beide zoons overgedaan, terwijl Verhey van Wijk zich met B. Corts Sen. 250-

cieerde. In 1836 werd naast de dekenfabriek aan de Heerengracht/Vestestraat een sajetspinnerij opgericht. Door 'gestadige toename der behoefte, waardoor opvoering der productie noodzakelijk was, werd uitbreiding noodzakelijk en in 1863 de sajetspinnerij van P. van Geer aan de Hoogewoerd aangekocht.

Op 13 Februari 1871 werd Verhey van Wijk in het bedrijf opgenomen. Aanvankelijk bepaalde hij zich tot de technische aangelegenheden der fabriek, doch na den dood van zijn associé Corts in 1879 nam hij de administratieve leiding van het 'bedrijf op zich, alhoewel de technische aangelegenheden steeds zijn volle aandacht bleven houden tot op den dag dat hij door ouderdom en ziekte genoodzaakt was zich aan de zaken te onttrekken.

Zeven en zestig jaren heeft deze nestor der Leidse Industrie zich met alle energie en gaven aan zijn zaken gegeven.

6 December 1880 'huwde Verhey van Wijk met Christine Jeannette Helfrich, uit welk huwelijk geboren zijn, Conradine en Jean Jacques Guillaume.

De fabrieken breidden zich onder zijn leiding steeds uit tot haar tegenwoordige omvang.

Dat Verhey van Wijk ook nog tijd en lust bezat voor het waarnemen van talrijke openbare functiën moge blijken wanneer men weet dat hij negen jaar lid van de Gemeenteraad was, vijf en twintig jaren lid van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, waarvan 15 jaar als Voorzitter, Secretaris en commissaris van het Departement Leiden van de Mij. voor Handel en Nijverheid — hiervoor wegens zijn gouden

jubiläum gerechtigd was tot het **dragen** van den gouden draagpenning, — vijf en twintig jaren Secretaris en penningmeester van de afdeeling der **Leidsche Mij.** tot 'bevordering der Toonkunst, Voorzitter van het destijds zoo bekende Hopital Wallon, lid van het Kerkbestuur der Waalsche Gemeente, regent van meerdere Leidsche hofjes o.m. van het Pieter **Loridanshofje** aan de Oude Varkensmarkt, voorzitter der Vrijzinnige Kiesvereeniging, officier bij de voormalige Schutterij, beschermheer van **Werkmans Wilskracht** enz. enz.

Ook op filantropisch gebied deed Verhey van Wijk zich kennen als een goed mensch. Minder bedeelden die hulp behoefden, konden steeds op zijn hulp rekenen. Overal en altijd werd hij **bereid** gevonden te helpen en te steunen.

Zeër velen misten, hem toen hij de laatste twee jaren door voortdurende 'ongesteldheid niet meer in voortdurend contact met hen kon staan.

Zijn vrienden en bekenden, zoomin als zijn ondergeschikten in zijn privé- en zakenleven zullen hem ooit vergeten.

C.

W. C. M. REGT.

1867-1938.

Op 2 Juni 1938 overleed te Alphen aan den Rijn de Heer Willem Marie Catherinus Regt op 71-jarigen leeftijd; op den 2en Pinksterdag werd zijn stoffelijk overschot onder groote belangstelling ter aarde besteld. Den 27en Maart 1867 werd hij geboren te Waddinxveen, waar zijn vader, de Heer J. W. Regt hoofd was van de 'openbare lagere school. De zoon zou treden in de voetstappen van zijn vader en werd voor het 'onderwijs opgeleid. In 1886 werd hem de acte van bekwaamheid als onderwijzer uitgereikt. Na een achttal jaren (van 1 Juni 1889 tot 1 April 1897) als onderwijzer verbonden te zijn geweest aan de openbare lagere school te Nieuwveen kwam hij in gelijke functie aan de openbare lagere school in de toenmalige gemeente Oudshoorn. Toen op 1 October 1904 aan het hoofd dier school, den heer J. Wieringa, om gezondheidsredenen eervol ontslag werd verleend werd Regt tot tijdelijk hoofd 'benoemd, totdat in de vacature was voorzien. Reeds tijdens zijn verblijf te Nieuwveen had hij veel belangstelling voor geschiedenis, genealogie, heraldiek en hij heeft gedurende zijn loopbaan als onderwijzer al zijn vrijen tijd hieraan besteed. Nadat hij het onderwijs vaarwel had gezegd kon hij zijn tijd ten volle geven aan het werk dat zoozeer zijn liefde had. Zeer veel wist hij en zeer

veel heeft hij gedaan voor tal van kerkelijke archieven, het gemeenelijk archief van Alphen aan den Rijn, van welke gemeente hij archivaris was. Voor tal van vereenigingen o.m. voor de Leische Maatschappij van Letterkunde, de Ned. Oudheidkundige Bond, de provinciale archeologische commissie e.a. heeft de overledene veel tot stand gebracht. Menig artikel van zijn hand sierde voorts het Leidsch jaarboekje. Voor velen was hij een vraagbaak en altijd vond men hem bereid op de meest welwillende, correcte wijze inlichtingen te verschaffen en zijn groote kennis in dienst te stellen van anderen. Regt was een eenvoudig man, met het hart op de rechte plaats, die als zooveel met hem, niet altijd de waardeering vond, waarop hij recht had. Dit belette hem echter niet op den ingeslagen weg, indien deze naar zijn meening de juiste was, voort te gaan. Tal van vereenigingen zullen in hem een trouw medewerker, zijn vrienden een toegewijd vriend missen. Een groot gedeelte van zijn werk zal voor het nageslacht bewaard blijven in het archief der Stichting Nederland's Patriciaat.

Alphen aan den Rijn.

W. H. C. BECK.

J. KLOOS.

24 Febr. 1860—5 Juni 1938.

Op den ten Pinksterdag werd zijn levensdraad plotseling afgesneden, midden in zijn arbeid, die hem nooit rust liet.

Geboren te Katwijk aan den Rijn kwam hij met zijn 6e jaar naar Noordwijk, waar zich al vroeg, op 12 jarigen leeftijd, zijn liefde voor de geschiedenis openbaarde, blijkende uit slechts met een vergrootglas te lezen aantekeningen in een aantal cahiers. Die liefde 'dringt hem later tot de studie der geschiedenis van zijn woonplaats. Welk een omvangrijke studie er voor den ongeschoolde noodig is geweest om door te dringen in de geheimen der oude archieven van de verschillende kerken, van de heerlijkheid Offem, van de gemeente, van het gasthuis, van het oud-archief van Leiden, van de universiteitsbibliotheek aldaar, van het algemeen rijksarchief te 's-Gravenhage, enz. dat valt slechts bij benadering te bevroeden, vooral als men weet, dat dit alles 'moest gebeuren na zijn dagtaak.

Het Leidsch Jaarboekje van de Vereeniging Oud Leiden, waarvan hij met de nog in leven zijnde h.h. Jesse en Bijleveld mede-oprichter was, getuigt in menigen jaargang van zijn archievenstudie. „Een belangrijke missieve" van de hand van Johan de Witt en C(ornelis) Witsen, in den vorigen jaargang, was zijn laatste 'bijdrage, geput uit het rijke archief van Offem.

Zijn levenswerk is „Noordwijk in den loop der eeuwen”, de kroon op zijn arbeid. Een boekdeel in kloek formaat van 442 blz. met talrijke noten en een uitgebreid namenregister. Elke (bladzijde heeft studie noodig gehad. Het is een onvergankelijk monument, dat zijn naam tot in verre geslachten zal doen leven en de herinnering zal oproepen aan een van Noordwijks edelste burgers, wiens onbaatzuchtigheid en altruïsme, volharding, ijver en toewijding een lichtend voorbeeld zal zijn voor velen.

Kloos was een geloovig man, een steunpilaar van de Ned. Herv. Kerk, die hij vele jaren diende als diaken, kerkvoogd en kerkelijk ontvanger.

Daarnaast heeft hij de gemeenschap nog gediend als secretaris van Ons Huis, als gasthuismeester, als secretaris van de Vereeniging „Draagt elkanders lasten” en als bestuurslid van de Chr. School te Noordwijk-Binnen. Te allen tijde stond hij iedereen met raad en daad bij. Nimmer deed men tevergeefs een ‘beroep op zijn medewerking.

Een schat van copieën en oude acten is nog aanwezig. Alles, wat uit zijn handen kwam, was calligrafie.

Een bewonderenswaardig man is met hem heengegaan, nederig en eenvoudig van aard. De belangstelling en waardeering op zijn 70en en 75en verjaardag, hem uit alle lagen der bevolking betoond, verdiende hij ten volle.

Hij ruste in vrede na zoo’n welbesteed leven!

Noordwijk aan Zee.

K. SANDERS.

Mr. F. V. ENGELBURG.

1863—1938.

Op 21 Augustus 1938 overleed in zijn buitenhuis bij Pretoria Mr. Frans Vredenrijk Engelenburg. Hij was in 1863 te Arnhem 'geboren en werd in 1882 alhier student. Na het verwerven van den meester-titel heeft hij slechts kort in het vaderland vertoefd. Zijn geheele leven is verder aan Zuid Afrika 'gewijd geweest. Hij heeft er een rol van beteekenis gespeeld, bovenal als eigenaar en redacteur van „de Volksstem”. Allicht zal men vragen, wat heeft dit nu met onze stad en omgeving te maken. Welnu, op nauwelijks 22 jarigen leeftijd heeft de student Engelenburg, lid der maskerade commissie, de verplichte historische toelichting geschreven voor de maskerade van 1885, die voor zou stellen: geschiedenis van 'Leiden van af de stichting tot het jaar 1574. Dit werk van ruim 160 bldz. is bij den pedel P. Somerwil uitgegeven en bevat in zijn beknopte vorm eene zoo uitstekende beschrijving onzer stadsgeschiedenis over dat tijdperk, dat die nog na meer dan eene halve eeuw, als onovertroffen mag gelden. Leiden tot 1574 wordt echter veel te weinig gekend; nu de knappe schrijver is heengegaan, leek eene korte herinnering aan zijn voortreffelijk jeugdwerk, mij geenszins misplaatst.

Aug. 1938.

BI JLEVELD.

JOHANNES MARTINUS VAN BEEK.

1852-1938.

Den 26sten November 1938 overleed op 86 jarigen leeftijd, Johannes Martinus van Beek, emeritus pastoor der Oud-Katholieke Gemeente te Leiden, iemand, die vooral bij een vroegere generatie een zeer gezien en algemeen bekend stadgenoot was.

Geboren den 6den April 1852 te Utrecht, waar hij het gewone lager onderwijs genoot, bezocht hij daarna de welbekende Latijnsche School te Amersfoort, waarover hij in latere jaren met zooveel **genoegen** kon vertellen. Vervolgens studeerde hij theologie te Utrecht en te Amersfoort, aan het Oud-Katholiek Seminarie, waar hij den 9den November 1897 door Mgr. J. Heykamp, aartsbisschop van Utrecht, tot priester werd gewijd. Na eenigen tijd werkzaam geweest te zijn te Rotterdam, werd hij den 15den Mei 1882 tot pastoor te Leiden aangesteld. De toenmalige kerk en pastorie aan de Hooigracht vond hij, bij zijn komst, in verregaanden staat van verwaarloozing en met de weinige middelen, die hem daartoe ten dienste stonden, heeft hij beiden langzamerhand weder weten te herstellen, behalve sommige schilderijen, waarvan de restauratie de middelen te boven ging. Ook met de kerkelijke goederen en fondsen was het, bij zijn intrede vrij treurig 'gesteld maar door zijn uiterste nauwgezetheid en goeden financieelen blik, heeft hij, gedurende de jaren van zijn pastoraat te

Leiden, veel tot de verbetering daartoe bijgedragen, Op **bewonderenswaardige** wijze door zijn **drie** zusters daarin bijgestaan, kon hij veel leed verzachten en menige arme en **#behoefte** (vooral **de** stille arme), heeft **ondervonden** hoe **de** bewoners van **de** Oud-Katholieke pastorie uit velerlei bronnen hulp wisten te putten, ook wanneer **de** armenkas **der** gemeente ontoereikend bleek. Men was **ervan** overtuigd, dat in zulke gevallen geen cent verkeerd werd besteed maar **alles** op **voorbeeldige** wijze tot leniging van den nood werd aangewend.

Daar zijn aard en zenuwgestel hem beletten om, vooral naar buiten, op den voorgrond te treden, zijn het zijn intieme vrienden geweest, die hem het best konden waardeeren, zijn goede bedoelingen begrijpen en van zijn humor konden genieten.

Jarenlang zag men hem 's **morgens** professor van der Vlucht, zijn buurman, op zijn morgenwandeling vergezellen. Het was kostelijk **hem** te **hooren** vertellen hoe hij, de uiterst **nauwgezette** en **scrupuleuse** financier, eens op het bureau van **den** stedelijken fiscus werd ontboden waar **men** twijfelde of zijn **inkomen** wel zoo bescheiden was als hij had opgegeven. Toen hij verontwaardigd de reden vroeg, kreeg hij **eenigszins** aarzelend te **hooren**, dat iemand, 'dien men zoo dagelijks met professor van der Vlucht zag wandelen, zeker wel een **hooger** inkomen moest hebben dan was opgegeven. Hoe hij zijn gemoed over deze absurde **veronderstelling** heeft gelucht, weet ik niet, maar wel dat men hem **later** nooit meer heeft lastig gevallen.

Zooals zijn liefde voor het oude en historische hem dreef tot het restaureeren van kerk en pastorie, leidde deze hem er ook toe de graven waar een bisschop, eenige pastoors en Fransche vrienden der Oud-Katholieke Kerk begraven lagen, te Warmond, weder te restaureeren en in het bezit der Oud-Katholieke Kerk terug te krijgen. Voor het in orde brengen van deze grafkelder was geen werk hem te veel en hij heeft recht op de dankbaarheid der geheele Oud-Katholieke Kerk. Tot in hoogen ouderdom was hij niet alleen Kanunnik, 'maar ook secretaris van het Metropolitane Kapittel te Utrecht, een secretaris zoo nauwkeurig, dat men hem noode van zijn functie onthief.

Den 30sten Juni nam hij ontslag als pastoor dezer gemeente maar bleef in Leiden wonen. Het is te begripen dat de verkoop der kerk en pastorie aan het St. Elisabeths Gesticht zijn goedkeuring nauwelijks kon wegdragen. Het was zulk een historische plek en zijn gevoel voor traditie verzette zich 'hier-tegen.

Na een 18-jarig emeritaat, waarin vooral de laatste jaren, zijn gezondheid sterk was achteruitgegaan, kwalm het einde dat men al zoo 'dikwijls had verwacht en den 28sten November had de bijzetting plaats in de Grafkelder te Warmond, waar hij zelf gewenscht had zijn laatste rustplaats te vinden,

Ch. KOK.

Warmond.

Mr. D. VAN BLOM.

19 Dec. 1877-29 Nov. 1938.

Met een bedroefd hart lezen wij **den** naam van den betreurden **doode**, wiens verscheiden zulk een hard te dragen, smartelijk verlies beteekent. Geleerden van naam 'hebben zijne groote verdiensten geroemd voor de wetenschap der staathuishoudkunde, voor de **ge-**schiedbeoefening, **de** journalistiek — 'hier sta hij voor ons als de man, die ook voor **de** belangen onzer stad, van wier hoogeschool hij een sieraad was, **tijd** en arbeid in ruime **mate** veil **heeft** gehad.

Want, Fries van geboorte, heeft hij wel de taal, de natuur, de zeden en **de** oude rechtsinstellingen van het gewest zijner jeugd boven alles bemind, **maar**, omdat hij veel had te geven, ook veel geschonken aan de plaatsen, waarheen het leven hem geroepen **had**, 's-Gravenhage, Delft, Rotterdam, dan ook Leiden. Allereerst als geleerd en academisch docent, wiens heugenis bij zijne vele leerlingen in dankbaarheid zal voortleven. Daarnaast als lid onzer **stadsgemeen-**schap. Nademaal hij historicus was, heeft hij hare geschiedenis en oudheden hoog van waarde geacht en van 1927 tot 1932 onze vereeniging als haar voorzitter gediend. En omdat hij oeconoom was, heeft hij zijne wetenschap in socialen geest toegepast als voorzitter van de 'hier ingestelde commissie tot **onder-**

Prof. Mr. D. van Blom.
1877—1938.

zoek van den woeker, als **bestuurslid** van de stichting Leidsch **borgstellingfonds**, 1928—1932 en van het Rijnlandsch borgstellingfonds, 1935 tot zijn overlijden. Ook voor den 'bouw van gezonde en geriefelijke werkmanswoningen heeft hij geijverd, en nog enkele maanden vóór zijn 'dood toonde hij ons met trots de nieuwe **Druckers** en **Grevensstraten**. Van zijn **redacteurschap** van **De Gids**, van zijn studies in andere periodieken kunnen wij in een **alleen** voor Leiden en Rijnland bestemd boekje niet spreken. Maar 'moge na dit kort genoeg relaas van wat Van **Blom** voor onze stad heeft beteekend ook het hart zijn recht krijgen.

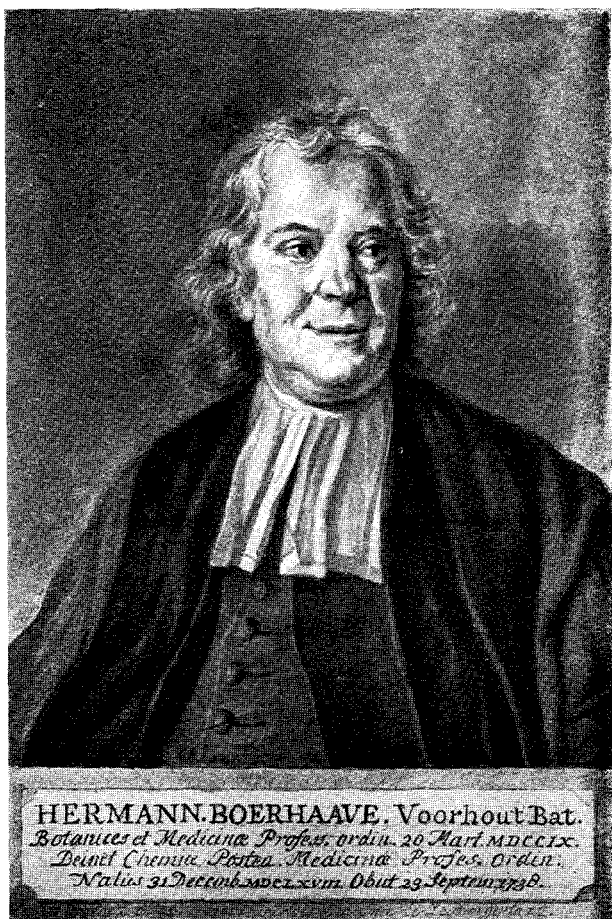
Want nog boven den geleerde eerden en beminden wij in hem den **mensch**, den trouwen echtgenoot en vader, den rechtvaardige, op wiens woord men vastelijk 'bouwen kon, den opgewekten, levendigen **man** in vertrouwden vriendenkring of als gul gastheer in zijn huis Hooigracht, later Oude Vest in de welbekende huiskamer of op dat wonderbaar volle studeervertrek, waar boeken en prenten zoo vertrouwd op u neerzagen.

Meer en hooger: Van **Blom** heeft de menschen geëdiend met al de gaven van verstand en gemoed, waarover hij zich als rentmeester gesteld achtte, eene zichzeiven opgelegde, 'heilige taak, waarvan hij, gelijk van de menschen, op het te vroege einde, kloek en moedig afscheid heeft genomen, zich bereidend naar de woorden van **De Genestet's** lied, dat, naar zijne beschikking, bij zijne ontroerende uitvaart door **zuster Paris** gezongen werd:

„Gaaf, waar uw God u roept en laat Zijn wenk u
 leiden!
 Omknelt uw staf en buigt uw schoudren onder
 ‘t kruis!
 Groet wie gij liefhebt, want uw wegen zullen
 scheiden:
 „Bereidt uw hart, bereidt uw huis.”

Wel mocht toen ook gewaagd worden van de dank-
 baarheid door tallozen hem verschuldigd, hem van
 wien naar waarheid het woord der Spreuken gelden
 zou (Spr. 10, 7) : „De nagedachtenis des rechtvaar-
 digen zal tot zegen zijn.”

L. KNAPPERT.

Als hoogleeraar met toga en bef. Reproductie naar eene teekening in O.I. inkt door A. Delfos(?) naar het portret in de Senaatskamer.

Herman Boerhaave.

Het leven van Boerhaave blijft altijd opnieuw de belangstelling trekken, in Nederland- en ver daar buiten. Dikwijls vergood, later weer met een glimlach [besproken als een door zijn tijd overschat wonder, blijft het altijd moeilijk, maar de moeite waard, te trachten Boerhaave te zien in diens beteekenis.

Bij de jongste herdenking, in September van 1938, is de geneesheer Boerhaave weer van tal van zijden en in verschillende talen belicht. Hierbij kwam in ieder geval als historische zekerheid vast te staan, dat wij in Boerhaave den man moeten zien die den grondslag aanwees voor den bouw van ons academisch onderwijs in de geneeskunde, op welken grondslag dat onderwijs nog heden ten dage veilig rust. Het binnen kort versohijnende internationale gedenkboek, samengesteld door de commissie voor bovengenoemde herdenking, legt van dat alles getuigenis af. ¹⁾

En toch is het wel zeker, dat ook nu het onverklaarbare dat altijd de nagedachtenis van Boerhaave heeft omgeven, allerminst geheel is weggenomen. Dat is niet geschied en zal 'wellicht nooit geschieden.

Misschien dat uit de manuscripten van Boerhaave, te Leningrad opnieuw ontdekt, nog bijzonderheden

¹⁾ Onderwijl verschenen: Memorialia Herman Boerhaave Optimi Medici. Haarlem, de Erven F. Bohn, 1939.

te voorschijn zullen komen; aan de groote lijnen zal dat niets veranderen. Het onverklaarbare zal blijven, deels als gevolg van het geheel persoonlijke in Boerhaave, deels tengevolge van de wijze waarop in zijn tijd de geneeskunde werd uitgeoefend.

Het persoonlijke en ongewone in Boerhaave komt al voor den dag bij een beschouwing van diens wetenschappelijke ontwikkeling. Is Boerhaave in zijn jongste jeugd een wonderkind geweest? Velen hebben dat geloofd; zijn verdere ontwikkeling wijst daarop echter niet.

Dat Boerhaave ongewoon snel en (doordringend) was van inzicht, staat wel vast, evenals dat hij dit toonde zoowel op het gebied der letteren en wijsbegeerte als op dat der wiskunde en der natuurwetenschappen; evenmin valt te betwijfelen dat hij een geheugen heeft bezeten dat wij zouden kunnen aanduiden als „het volstreckte geheugen” d.w.z. het geheugen dat den ‘bezitter alles doet onthouden, onverschillig of het gelezene en gehoorde voor hem waarde heeft of hem belang inboezemt, ja dan neen. Alle beschrijvingen van tijdgenooten komen overeen wat betreft de groote indringingskracht van Boerhaave’s verstand en het verbazingwekkende kleefvermogen van diens geheugen; de werken van Boerhaave en de stenographische verslagen zijner lessen getuigen er voortdurend van.

Toch zijn deze eigenschappen op zich zelf onvoldoende ons Boerhaave’s loopbaan te verklaren; de zelfde eigenschappen komen voor bij menschen die onmachtig zijn daarvan een goed gebruik te maken.

Dit brengt ons op een derde eigenschap van Boerhaave's geest: zijn **bewonderenswaardigen ordezin** in **denken** en **handelen**. Zonder dien zin hebben de eerstgenoemde eigenschappen veel minder waarde, ja kunnen den bezitter tot een gevaar worden dat hem maakt tot een **pakhuis** vol **begrippen** en kennis, waarin niemand den weg weet, hij zelf ook niet.

Het hanmonieus samengaan der bovengenoemde eigenschappen heeft **medegewerkt** Boerhaave te **bewaren** voor 'het gevaar een geleerd warhoofd te worden, een gevaar dat zeker niet denkbeeldig is geweest. Maar er was nog wel iets meer dat hem **beveiligde**. Een beschouwing van zijn loopbaan toont ons dat.

Een eenvoudige opsomming van de leeftijden waarop Boerhaave de verschillende hoogten zijner wetenschappelijke ontwikkeling bereikte, geeft een opmerkelijk inzicht:

- 14 jaar: naar de hoogste klassen van de Latijnsche School te Leiden met een heel ongewoon groote kennis van Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch en van de moderne talen, zoo mede van tal van schrijvers.
- 16 jaar: naar de Leidsche Academie om te studeeren in de theologie.
- 19 jaar: begonnen met studies in de wiskunde en de mechanica.
- 22 jaar: gepromoveerd in de wijsbegeerte en de theologie.
- 22 jaar: begonnen met de studie in de geneeskunde.

- 25 jaar: gepromoveerd in de geneeskunde te Harderwijk.
- 33 jaar: benoemd tot lector in de geneeskunde te Leiden.
- 41 jaar: 'benoemd tot hoogleeraar in de geneeskunde en de botanie te Leiden.
- 45 jaar: belast met het geven van het klinisch onderwijs aan het ziekbed.
- 50 jaar: benoemd tot hoogleeraar in de chemie.

Uit dit korte lijstje 'blijkt overtuigend hoe langzaam en geleidelijk Boerhaave's loopbaan werd, dadelijk nadat hij het hooger onderwijs als leerling had bereikt; 'daarna niets meer van de verrassende snelheid als van een wonderkind, integendeel, alles verloopt opvallend bedaard, met jaren na elken stap.

De rustige, ja uiterlijk trage, gang van Boerhaave's academische vorming, valt afdoende te verklaren uit de groote uitbreiding die hij aan zijn studiën gaf. Het telkens binnendringen in nieuwe gebieden van wetenschap heeft, samen met afschuw van elke oppervlakkigheid, vele jaren van ingespannen arbeid gevergd. Welk een beeld van weetgierigheid en van beheersching!

Boerhaave's studie maakt het ons begrijpelijk waarom juist hij het is geweest die, met zijn breede vorming en bij uitstek ordenenden en beschouwenden geest, in staat was zich eerder dan ieder ander een heldere voorstelling te maken van wat de geneeskunde als grondslag (behoefde voor haar academischen groei. Hier kan geen sprake zijn van een

gelukkigen inval, maar uitsluitend van een rijpe vrucht van breeder kennis, 'dieper nadenken, en rijker voorstellingsleven dan het deel was zijner tijdgenooten.

* * *

Naast datgene wat ons begrijpelijk is, staat ook veel van wat moet ontsnappen aan historische ontleding. Hiertoe behoort het geven eener verklaring van den machtigen invloed door Boerhaave op zijn patiënten uitgeoefend, evenals het doorgronden van den mensch Boerhaave zelf. En toch is juist over deze beide onderwerpen zoo veel, en met voorliefde, 'geschreven.

Wat kan men al niet lezen over dien invloed van Boerhaave op de zieken!

Boerhaave te zien als een aardsche heilige in de uitoefening der geneeskunst, zooals professor Schultens deed in de befaamde Lijkrede, valt ons wel wat heel moeilijk: Boerhaave heeft in zijn bedrijf een heel gezonde 'boekhouding gevoerd. Sprekende over de wijze waarop de patiënten in Boerhaave's woning werden ontvangen, zeide Schultens o.a.: „Niemand quam daar, of hij wierdt aanstonds door 's Mans achtbaar wezen verquikt, en door den honig eener welbespraakte tong, van d'Ouden in Socrates en Nestor zo hoog geroemd, als met den frissohen geur eener voorspoedige genezing angeblazen". Andere sohrijvers daarentegen weten te 'berichten dat Boerhaave kortaf tegen de zieken placht te zijn, soms zóó kortaf dat de beleefdheid in het gedrang 'dreigde te

raken. Ook waren er tijdgenooten die Boerhaave beschuldigden van al te groote haastigheid tijdens zijn spreekuren; maar dat waren, zeggen weer anderen, afgunstige Amsterdamsche dokters.

Heel veel is er, ter verklaring van Boerhaave's invloed als geneesheer, ook geschreven over diens doordringenden blik, over zijn menschenkennis, en vooral over een geheimzinnig, als magisch, contact dat van Boerhaave uitging op hen die in angst en nood zijn hulp kwamen inroepen. Natuurlijk zal in dat alles waarheid gelegen hebben, maar doen wij Boerhaave geen onrecht daaraan zóó veel gewicht te hechten? Het gebied van de Sequah's aller tijden is niet dat van Boerhaave's beteekenis.

Van heel groote waarde zou het zijn, indien het ons mogelijk was een eenigszins objectief oordeel te krijgen over de vraag: wist Boerhaave zijn patiënten vaker of sneller te genezen dan zijn collega's in soortgelijke gevallen? Een antwoord op die vraag is helaas onmogelijk, daar wij *niet* beschikken over de noodige gegevens. Het was in dien tijd geen gebruik uitvoerige aantekeningen te maken aangaande ziektegevallen; en zelfs indien Boerhaave dergelijke aantekeningen had nagelaten, zouden die nog geen waarde hebben zonder soortgelijke gegevens van andere professoren en doctoren ter vergelijking. Bovendien, ook dan nog zou de moeilijkheid blijven bestaan, dat juist de groote roem van Boerhaave hem zoo vele der ernstigste zieken bracht. Roem drukt de statistiek van een geneesheer; maar in welke mate in elk geval op zich zelf?

Wij zijn dus gedwongen ons tevreden te stellen met de zekerheid dat Boerhaave onzaglijk veel wist, heel veel ervaring verkreeg, en in de behandeling der zieken gewoon was met wijsheid en gematigdheid te handelen en de natuur niet voor de voeten te loopen. Dat alles staat uit de lezing zijner werken volkomen vast. En ook mag rekening worden gehouden met de omstandigheid dat het volstrekt niet alleen zieken waren die van heinde en ver naar Boerhaave kwamen, maar ook leerlingen, onder wie vele geneesheeren van ervaring. Het is moeilijk te gelooven dat deze stroom van leerlingen zou zijn blijven vloeien, van heel Europa uit, indien ook niet de uitkomsten van de behandeling der zieken aantrekkingskracht hadden uitgeoefend op die geneesheerleerlingen.

* * *

Er zijn tal van bewijzen op te sommen, waaruit met zekerheid blijkt dat Boerhaave van een hoogstaand karakter is geweest. Hij miste kleinheid, was niet afgunstig op den roem van anderen maar kon zich daarin verheugen; steeds was hij er op uit in zijn werken de namen te noemen van hen die op dat zelfde gebied hadden gewerkt, in het bijzonder wanneer hij dat werk met bewondering kon aanhalen; hij steunde het uitgeven van andermans werk zooveel hij kon, met zijn waardeerend oordeel, met een voorrede, of onbekrompen finantieel; hij was vergevensgezind in een mate als slechts aan weinigen is 'gegeven; hij was in hooge mate verdraagzaam en vredelievend. Al deze eigenschappen stralen van zijn brieven en

boeken uit en plaatsten zijn onderwijs in een, voor die tijden zeldzame, sfeer van verheven rust.

Toch zijn hiermee slechts uiterlijke verschijnselen aangewezen. De diepere gronden van dat karakter onttrekken zich aan onze waarneming. Wel krijgen wij een aanduiding in een antwoord dat **Boerhaave** eens gaf aan zijn **vriend** Schultens, toen deze hem vroeg of **het** hem wel mogelijk was toornig te worden, en door welke kunst hij zich had weten te verheffen boven het bereik van den toorn? Boerhaave antwoordde hierop dat hij van **nature** 'driftig en lichtge-
raakt was, maar dat het mogelijk was dezen **allerge-
vaarlijksten** vijand te overwinnen in dagelijkshe overdenkingen en gebeden,

Wie zou **het** karakter **doorgronden** van een (derge-
lijk man?

Wassenaar, December 1938.

D. SCHOUTE.

Twee oude Hofsteden te Warmond.

„Oostergeest” en het voormalige „Schoonoord”.

Ten Noordoosten van de Oude Toren te Warmond, dus wanneer men van Leiden komt direct voorbij de toren, ligt de ‘hofstede Oostergeest. Deze buitenplaats omvat reeds gedurende twee eeuwen, behalve het er voor, langs den Heerenweg ¹⁾, gelegen weiland en bosch, ook de er achtergelegen „Kloosterweide” en, aan de Z.W.-zijde daaraan grenzend, rachter het R.K. Philosophicum, een stukje bouwland. Op het toegangshek van dit bouwland staat nu nog te lezen „Schoonoord”. Weinigen zal het bekend zijn, dat deze naam de herinnering wakker houdt aan een buitenplaats, die hier in de eerste helft der achttiende eeuw lag. Men zal zich echter afvragen, hoe het mogelijk is, dat op dit perceel, zonder eenige behoorlijke toegangsweg eens een heerenhuis heeft gestaan. Om dit duidelijk te maken, zal eerst iets over de topographie van de omgeving van de Oude Toren in verband met de geschiedenis van het dorp Warmond vermeld worden.

Tegenwoordig is het dorp Warmond langs de Leede gelegen: de Dorpsstraat is sedert eeuwen het centrum van deze nederzetting. In deze kern staat echter geen oude kerk. Deze bevindt zich, zij het

¹⁾ Oudtijds „Heerweg” (heirweg) geheeten, door verbastering reeds omstreeks 1700 „Heerenweg” geworden.

dan ook „en ruine”, eenige honderden meters ten N.W. van het dorp, met de voorzijde (de toren) naar het Z.W. Waarschijnlijk heeft rondom deze kerk, die voor de elfde eeuw reeds bestond, in lang ‘vervlogen tijden een dorp gelegen en wel m.i. het oorspronkelijke dorp Warmond; immers het binnenduin, waarop Warmond, evenals de naburige dorpen Oegstgeest, Sassenheim, Lisse etc., is gebouwd, is hier het hoogst, zoodat het aannemelijk is — ook met het oog op de onzekere waterstaatkundige toestanden voor het ontstaan van het Hoogheemraadschap van Rijnland — dat hier, rondom de oude kerk, de oudste nederzetting is gebouwd. ¹⁾ Ook het huis van de oorspronkelijke heeren van Warmond ‘moet hier hebben gestaan, immers heer Jacop van den Woude had in 1282 van graaf Floris V in leen: „dat lant dat Franken was van Wermonde bider kerke, daer sine woninghe op staet” ²⁾).

Of in de Middeleeuwen het tegenwoordige dorp al bestond wil ik hier in het midden laten, al acht ik dit, althans in de veertiende en vijftiende eeuw wel zeker.

De „Kerkbuurt” — zoo werd nog lang, tot in de negentiende eeuw, de Kerk met omgeving genoemd — was in de zeventiende eeuw door verscheidene

¹⁾ Hierop wijst ook het voorkomen van zeer veel puin en fundamenten in het hooge (Z.W.) gedeelte van de Kloosterweide, nu nog bij droog weer kenbaar door drooge, gele plekken in het gras.

²⁾ Welwillende mededeeling van den heer W. J. J. C. Bijleveld.

wegen met de **Heer(en)weg** verbonden: 10. van de zijde **van** het Oosteinde ¹⁾ de **Ley-** of **Leyd(t)weg**, die, **beginnend** in de bocht van den Heerenweg **bij** de N.O.-punt van Oostergeest, langs het huis van Oostergeest en de Zuidoostzijde van het kerkhof, in Z.W. richting liep tot even voorbij het tegenwoordige R.K. Seminarie en zich **daar** splitste in een voetpad, rechtdoor in de richting van de Achterpoelen (nu Poelmeer), en het nog **bestaande** voetpad langs den Ouden Dam naar den straatweg van Sassenheim naar Oegstgeest (de oeroude verbinding van Warmond zoowel met Oegstgeest als met Leiden). Het thans verbrede laantje voor het R.K. Philosophicum is nog een restant van dezen Leydweg. — 20. De tegenwoordige oprijlaan van Oostergeest bestond vroeger niet. Deze is pas omstreeks 1840 aangelegd ter vervanging van de oude oprijlaan, **die** in het verlengde van **de Kerklaan** ²⁾ (tussohen Dorpstraat en Heerenweg) recht op het huis aanliep en **daar** uitliep op den Leydweg. Deze oprijlaan was oudtijds het openbare kerkepad („Kerkesteegh”). Toen omstreeks 1730 Oostergeest een (buitenplaats werd, **is** het gedeelte van den Leydweg tussohen den **Heer(en)weg** en **dit** kerkepad met (hekken afgesloten. Tot 1840 bleven echter kerkepad en **het** daarop aansluitende deel van den Leydweg openbare verbinding van het dorp met de kerk en de Kerkbuurt. — 30. Daarnaast heeft vanouds als tweede **verbinding** tusschen dorp

¹⁾ De boerderijen ten N.O. van het Huis te Warmond.

²⁾ Nu heet dit laantje „Burgemeester Nederburgh laan”.

en kerkbuurt de z.g. Seminarielaan bestaan, in de zeventiende eeuw „Doelsteegh” geheeten.

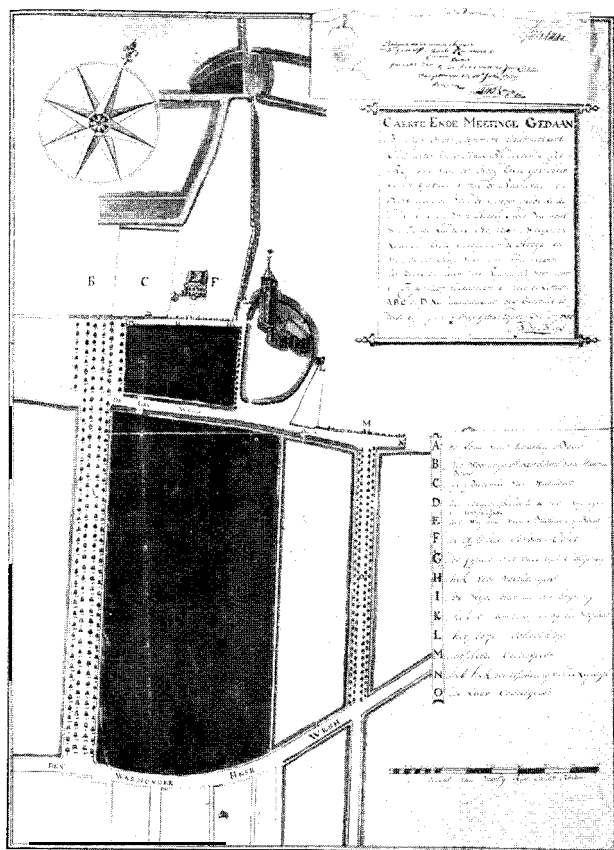
Ook heeft van oudsher het smalle zijlaantje van den Leydweg, langs den kerkhofmuur, naar de Kloosterweide bestaan. Kort voor het hek van de Kloosterweide liep weer een zijlaantje naar links, dus in Z.W. richting, evenwijdig aan den Lepdweg. Aan dit laantje nu lagen, te rekenen vanaf den toren, aan de rechterzijde achtereenvolgens een huis, dat later heeft plaats gemaakt voor de buitenplaats Schoonoord, de pastorie van Warmond en tegenover de „Doelsteegh”, die tot aan dit laantje doorliep, de Fransohe kostschool van Maerten Boers. Zeer duidelijk is dit alles te zien op de hierbij afgebeelde kaart, in 1750 ter gelegenheid van een langdurig proces over uitwegen ‘door B. de Baas, geadmitteerd landmeter te ’s-Gravenhage, geteekend.

SCHOONOORD.

Blijkens transportactes uit 1731 en 1735 besloeg deze hofstede een terrein ter grootte van 413 roeden, op de kaart van het ambacht no. 28-31, gelegen in de Kerkbuurt.

Op no. 29 stond reeds in 1667 een huis, eigendom van *Clara Erasmus*, vrouw van Dirk Dirkse en *Hen-drieffta van der Seyll*, vrouw van Pieter van Assendelft, dat op 9 Mei van dat jaar op last van Sara Bonnecroy, weduwe van Stoffel Stoffelse Deynoot ¹⁾

¹⁾ Cf. Ned. Leeuw 1923, pag. 117.

Kaart van de Kerkbuurt onder Warmond door B. de Baas 1750.

excecutoriaal werd verkoocht. Kooper bleef Arend Raven, wonend te Leiden, in opdracht van *Maria van Velsen*, mede te Leiden wonend, voor 800 gulden. Op 24 October 1667 werd het goed aan haar getransporteerd.

Op 29 Februari 1708 transporteeren Abraham Groenendaal en Balte Vens, zoons en gemachtigden van resp. Haasje en Geertie van Velsen, dit huis en erf, groot 202 roeden aan *Willeboort van Slinger-Zandt*, die zijn bezit reeds op 3 Juli 1715 weer opdroeg aan *Joseph Hewlate*, na het aan dezen voor f 170 verkocht te hebben. Gezien den prijs zal Hewlate op zijn erf wel niet veel meer dan een bouwval hebben aangetroffen, hetgeen ook wel blijkt uit zijn volgende aankoop: Voor 120 roeden (no. 28 en 31) die hem den 8sten Nov. 1715 door de douairière *Gravinne van Berlo* werden opgedragen, moest hij f 150 betalen.

Jossph Hewlate, een Engelsch koopman te Amsterdam, heeft na deze aankopen hier een buitenplaats laten' bouwen: Immers in 1720 (30 Juli), wanneer hij zijn bezit vergroot met een aangrenzend boomgaardje, wordt hij eigenaar van „*seeker plaisier plaasje*” genoemd. Hewlate sr. heeft niet lang van dit buitenverblijf kunnen genieten. In 1728 schijnt hij naar Engeland teruggegaan te zijn, en zijn zoon, Joseph Hewlate Jr., transporteert op 17 Juni 1731, „als last en procuratie hebbende van sijn vader Joseph Hewlate sr., thans zijnde in Engeland”, „een huys en erve met sijn plantagie en stallinge, sijnde een buytenplaats” groot 413 roeden, gelegen in de kerkbuurt aan *Henric*

Colonius, koopman te Amsterdam, die een koopsom van 3500 gulden had betaald. Als „lustplaats van den Heer Hendrik Colonius” vindt men het huis afgebeeld in Rademaker's *Rhijnlands fraaiste gezichten* (1732), een 'huis in eenvoudigen strengen stijl uit den aanvang der achttiende eeuw.

Reeds op 4 Jan. 1735 draagt Hendrik Colonius zijn buitenplaats weer op aan *Anna Elisabeth Glimmer*, weduwe van *François Anthoine Graaf de Rayneval* (koopsom f 2000). ¹⁾

Na haar dood (25 Oct, 1748, begraven te Warmond) werd Schoonoord in opdracht van 'haar zoon Jean Gabriel Graaf de Rayneval, tevens executeur testamentair, door Cornelis Boon, secretaris der vrije heerlijkheid Warmond, op 22 April 1750 getransporteerd aan *Maria van Duynen*, weduwe van *Anthony van Deutekom*, die er nog maar f 1400 voor behoefde te betalen. Schoonoord, dat waarschijnlijk toen reeds in verval was geraakt, werd afgebroken, 'hetgeen blijkt uit de laatste desbetreffende acte van 5 Dec. 1753, waarbij aan *Abraham Edens* getransporteerd werd: „een partije land groot 413 roeden, waarop voor dezen een heeren-huysing gestaan heeft genaamd Schoonoord op de kaart geteekent No. 28, 29, 30, en 31, gelegen in de Kerkbuurt”. De koopprijs bedroeg 275 caroli guldens, dus nog minder dan Hewlate ongeveer 40 jaar tevoren voor denzelfden grond had betaald. De koper, Abraham Edens, was de eigenaar van de zich steeds uitbreidende nabijgelegen buitenplaats Oostergeest.

¹⁾ Cf. Ned. Leeuw 1939, pag. 69, e.v.

Schoonoord naar Rademaker.
circa 1732.

OOSTERGEEST.

De (geschiedenis van deze hofstede begint met de volgende acte van 20 Aug. 1651 (in copie):

„Wij Antonis Bijadonp, secretaris, tijdelijk gesubstitueerd schout, etc oirkonden, dat voor ons gecompareert ende verschenen zijn, den welEd. Heere van Warmond, Esselijkerwoude, ‘etc., mitsgaders Wouter Dirxsz. van Vianen, kerkmeester van de kerk tot Warmond welke bekenden soo van wege zijn Ed. selfs bij geschenck, als ook inde Naamen en van wege de kerck van Warmond bij coope getransporteert en opgedragen te hebben aen, ende ten behoeve van Cornelis van Rosenburgh, bailliu, en schout van Warmond voorsz. seeker stuck teelland, mitsgaders seekere huysinge en erven, met de voor-crogte, ende tersijde crofte, sulx hetselve alrede afgeheynt, ende aen de noodsijde van de schuttinge, mitsgaders ten <noordwesten van de muyr ofte heyninge met elst, ende (andere hout beplant is, welcke planting aen dese verkofte medebehoort in eygendomme, behalve de grond in ‘t clooster buyten de muyr, waerinne zijn weled. de beplantinge consentert ende toestaat, maar eygendomme van de grond aen hem behoud, t’samen groot omtrent drie hondert roeden, staande ende gelegen in de voors. heerlijkheit van Warmont, belent ten noordwesten en noordoosten den gemelden heer vercooper, zuytoosten de Leytweg, ende ten zuytwesten de kerk van Warmont”.

Cornelis van Rosenburgh, baljuw en schout van Warmond verwerft dus door schenking en koop een

erf van ongeveer 300 roeden wet een **huis** erop, ter plaatse, waar nu **het** huis van Oostergeest staat. Uit deze acte blijkt echter nog **meer**, n.l. dat er tusschen dit **perceel** en „’t klooster”, de Kloosterweide, een muur stond. Deze muur, **die** nog **op** een kaartje uit de achttiende eeuw voorkomt en waarvan ook nu nog een klein stukje bestaat (tusschen **de kerkhofmuur** en het koetshuis van Oostergeest), zal waarschijnlijk de omheining hebben **gevormd** van den tuin van het klooster St. Ursula ¹⁾. Hier uit zou dus zijn op te maken dat reeds voor de Reformatie op dit Z.W. deel van **de Kloosterweide**, dat juist zeer veel puin bevat, geen dichte bebouwing (en **dus** geen dorp) meer **bestond** ²⁾. Hoogstens zullen er eenige bijgebouwtjes van het klooster, dat niet zeer groot was, gestaan hebben.

Van Rosenburgh heeft de „huysinge”, die op zijn erf stond laten **afbreken** en er een nieuw **huis** laten optrekken, zooals blijkt uit de volgende acte, eveneens in copia nog aanwezig: De administrateurs van boedel en goederen nagelaten door *Jacobus Bouman* bekenen in hun kwaliteit verkooht en opgedragen te hebben aan de executeurs van het testament van *Pieter Drijfaen* „seekere huyssinghe en erve . . . **doen bouwen bij** Corn. Rosenburgh, in zijn leeven **bailluw** aldaer, **belent** ten Noortwesten **de muur aent clooster streckende** tot achter aent landt van **de** Hooch Ed. ‘geb. Heer van Warmond” (18 Jan. 1676).

¹⁾ Cf. W. J. J. C. Bijleveld in Bijdragen Bisdom Haarlem XLIII (1925), p. 40, e.v. en XLV (1927), p. 54, e.v.

²⁾ Cf. het medegedeelde in den aanvang dezer bijdrage.

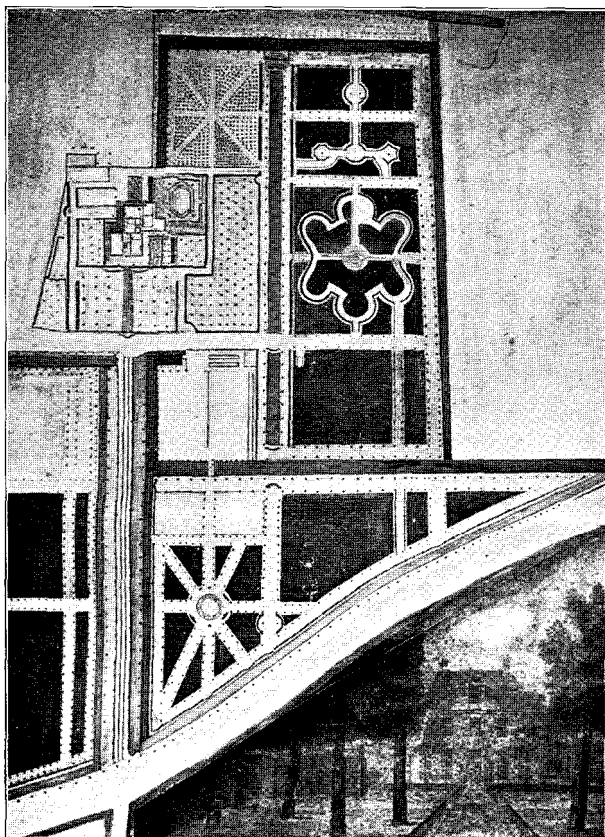
De prijs 'bedroeg 2200 gulden plus een „rentcusting-brief" van f 1100.

Het huis, gebouwd door van Rosenburgh, die van 1645 tot 1659 baljuw en schout van Warmond was en dus wellicht in 'het laatste jaar overleden, was blijkbaar in het bezit gekomen van Jacobus Bouman 'mogelijk een verwant van Cornelis van Rosenburgh. Wijlen zijn opvolger in het bezit van het huis, Pieter Drijfaen, had een dochter Anna, gehuwd met *Dirck van Sonnevelt*, notaris en procureur, aan wien bij de scheiding en deeling van de nagelaten goederen van Anna Drijfa(e)n in dato 28 Juni 1685 huis en erf ten deel vallen. Deze verkoopt het perceel voor 3000 car. guldens en „een paar dubbele gouden rosenobels tot speldegelts" aan *Mr. Frans van Merwen*, advocaat of zijn erven (transport 2 Mei 1687). Waarschijnlijk was hij dezelfde als François van Merwen, gedoopt Leiden (Pieterskerk) 9 Maart 1644 als zoon van Jacob Fransz. van Merwen, en zoo verwant aan de Leidsche landmeters van Merwen en van Dulmenhorst. Ook is er een aanwijzing, dat er een familierelatie (bestond tusschen Frans van Merwen en Cornelis van Rosenburgh, daar laatstgenoemde als getuige fungeerde bij den doop van Wigger van Merwen (Leiden Hoogl. kerk 9 April 1643), een broeder van Frans.

Toen de hofstede in bezit van van Merwen kwam, was deze waarschijnlijk reeds dood. Dit bezit duurde dan ook niet lang, want op 16 Juni 1689 draagt de curator in den (gezien den lagen prijs van 908 gulden, wellicht faillieten) boedel van F. van Merwen huis en erf op aan *Mathijs van Halmael*. De

nieuwe eigenaar stamde uit een Doopsgezind geslacht. Geboren in Wesel in 1620 of '21, vestigde hij zich, evenals verscheidene van zijn familieleden te Amsterdam, waar hij winkelhouder in de Warmoesstraat was. Na zijn dood verkochten zijn drie zoons, Salomon, Jacobus en Gerrit, de eerste mede voor Elisabeth van Hummel, de weduwe van Mathijs van Halmael, de hofstede voor f 3600 aan Abraham Oudenhoorn (transport 3 Febr. 1702) die reeds op 15 Febr. 1715 huis en erf transporteerde aan Dr. Johan(n) Conrad Amman (koopsom 2800 gulden). Geboren te Schaffhausen in 1669 als zoon van Johan Amman, professor in het Grieksch en de physica aldaar, studeerde deze te Basel in de medicijnen en vestigde zich, eenige jaren na zijn promotie, als geneesheer eerst te Haarlem en later te Amsterdam. Door het schrijven van „Surdus loquens” is Johan Conrad Amman als grondlegger van de tegenwoordige methode in het doofstommenonderwijs bekend geworden ¹⁾. Na den dood van Dr. Amman in November 1724 bleef zijn weduwe Maria Birrius, (dochter van Elias Peer, juwelier te Amsterdam) nog eenigen tijd in Warmond wonen; op 15 Mei 1726 transporteert zij de hofstede aan Cornelis Schrijver, vendumeester te Rotterdam (koopsom f 2400), die het huis kocht voor zijn zoon Ds. Paridanus Schrijver. Laatstgenoemde, te Rotterdam op 8 Febr. 1695 geboren (ex matre Sara Lemans), werd na zijn studie te Leiden in 1721 door de Gravin van Berlo,

¹⁾ Zie over hem: M. S. Stuizer in Tijdschrift voor Doofstommenonderwijs, 8ste jrg. no. 1 en 2.

Plattegrond van Oostergeest, 18e eeuw.

Rechts onder ziet men in vage contouren eene afbeelding
van het huis.

vrouwe van Warmond als predikant te Warmond be-roepen. Waarom Ds. Schrijver niet in de pastorie aan de andere zijde van **de** kerk ging wonen, is slechts te gissen; wellicht was de oude pastorie in verval geraakt en 'prefereerde deze zoon uit een welgestelde familie de, vrijer gelegen, hofstede ten N.O. van de kerk.

Ds. Schrijver **heeft** aan **de hofstede** zijn oude karakter van een eenvoudig groot dorpshuis ontnomen, en er een **buitenplaats** van gemaakt, die hij den naam „Oostergeest” gaf. Hiertoe kochten hij **en** zijn vader in 1729 de omringende **landerijen** aan, o.a. van **Francois Paul Emyle Graaf van Oultremont** en Warfusée: 1 morgen en 225 roeden teelland en boomgaard, ge naamd „de Sniep”, waarop **een huisje** had gestaan („doende in **de verponding** tien stuivers”) voor f 440. Dit perceel was de punt gelegen tusschen **Heer(en)-weg**, **Leydweg** en het kerkepad (de oude oprijlaan van Oostergeest) en heet ook nu nog „**de Sniep**”. Verder 3 morgen en 230 roeden, de Kloosterweide, voor f 1500.

Deze perceelen, alle **tesamen** een bezit vormend van 9 morgen en 520 roeden, waarvoor f 5190 was **be-taald**, **heeft** Paridanus Schrijver **bij** elkaar gevoegd en tot een 'buitenplaats laten aanleggen, **waarschijn-lijk** volgens **het** plan, dat <hiernevens is afgebeeld (nog in originali aanwezig) en dat **typeerend** is voor den smaak van den tijd. Ook de toegang werd **ver-beterd**, immers op 5 Nov. 1729 kreeg Schrijver van Hoogheemraden van Rijnland vergunning om het kerkepad met het er naast gelegen land te „**verbree-**

den en verplanten tot een ordentelijke laen en weg”.

Ook aan het oude huis van Cornelis van Rosenburgh zal Schrijver wel het een en ander hebben laten veranderen. De stijl van het huis, zooals het zich nu vertoont, is typisch achttiende-eeuwsch. Een onduidelijke afbeelding komt voor in den rechter benedenhoek van evenbedoelde plattegrond. Ook dateert wellicht uit zijn tijd de hooge naast het huis gelegen kamer, die door een gang met de achter tegen het huis aangebouwde keuken is verbonden en die sinds vele jaren als tuinmanswoning wordt gebruikt. In het plafond van deze kamer (bevindt zich een schildering, voorstellende faisanten en ander gevogelte.

Niet lang heeft Ds. Sohrijver van zijn met zorg aangelegde buitenplaats mogen genieten. Immers reeds op 31 Juli 1733 overleed hij ongehuwd, waarna de buitenplaats door een groot aantal erfgenamen werd verkocht. Kooper was (voor f 6000) *Pieter van Hoogmade*, aan wien op 11 Maart 1734 werd opgedragen „Een hofstede genaemt Oostengeest ¹⁾), Bestaande in een complete heere huysinge, speelhuys en orangerie, groot circa ses mergen 289 roeden”, en „nog twee parthijen weijland, genaamt het Clooster, gelegen naast den anderen in de Clinkenberger polder, agter de voorgemelte hofstede, samen groot circa drie morgen 230 Roeden”, In de volgende jaren werd het bezit door een kleine aankoop nog eenigszins afgerond.

Pieter van Hoogmade stamde uit een welgesteld, oorspronkelijk Doopsgezind geslacht, dat te Leiden

¹⁾ De eerste maal dat de naam voorkomt.

reeds 'meer dan anderhalve eeuw lang in de lakenindustrie een belangrijke rol speelde. Hij was een zoon van Balthasar Pieterse van Hoogmade en Johanaa Coone en huwde (ondertrouw Leiden 9 Oct. 1721) met de Hervormde Sara Maria van Peene. Zooals vele Doopsgezinden in dien tijd is hij, na zijn huwelijk, wellicht ook om in het openbare leven van zijn woonplaats een plaats te kunnen innemen, overgegaan tot de Hervormde kerk. Hij kreeg dan ook spoedig velerlei functie te Leiden, waar hij op de Hoogwoert woonde: Veertigraad in 1722, schepen in 1725, burgemeester o.a. in 1739 en gecommiteerde ter Admiraliteit van Amsterdam.

Na zijn kinderloos overlijden (14 Jan. 1742) bleef Oostergeest krachtens testament in het bezit van zijn weduwe, die het met het bijbehorende land groot 12 morgen 564 roeden, op den 31en October 1746 aan *Abraham Edens* transporteerde (koopsom 7250 gulden). Reeds eerder is vermeld, dat *Abraham Edens* in 1753 Oostergeest vergrootte met het stuk teelland, waarop de kort tevoren afgebroken buitenplaats Schoonoord had gestaan. Sindsdien is de omvang van Oostergeest, behoudens enkele zeer kleine veranderingen, tot op den huidigen dag dezelfde gebleven.

Abraham Edens stamde waarschijnlijk uit een Remonstrantsche familie, die in de eerste helft der 18de eeuw te Rotterdam was gevestigd. Bij testament had hij tot zijn eenige erfgenamen ingesteld *Anna* en *Johanna de Smidts*, die dan ook na den dood van *Abraham Edens* (16 Juni 1765, begraven te Warmond 21 Juni d.a.v.) Oostergeest verkregen. Zij waren doch-

fers van Pieter de Smidts en Anna Toe Laer te Utrecht, en woonden reeds eenige jaren te Warmond. Een derde dochter, Maria, in gemeenschap van goederen gehuwd met *Bernardus van Geemen*, werd na het overlijden van Johanna de Smidts (3 Dec. 1799) mede-eigenaresse. Kort (daarna, op 11 Aug. 1780, deed Anna de Smidts haar aandeel in de buitenplaats voor een prijs die de transactie veel op een schenking deed gelijken (f 1000 met voorbehoud van vruchtgebruik) over aan haar zwager, Bernardus van Geemen, die echter reeds op 7 Januari 1781 te Warmond overleed, als eenige erfgename ab intestato nalatend zijn dochter Johanna, die eveneens eenige erfgename was van haar moeder Maria de Smidts, die den 7 Sept. 1798 overleed.

Johanna van Geemen, die zodoende in 'het bezit van Oostergeest was gekomen, was gehuwd met *Adolph Wolters*. Laatstgenoemde overleed 18 Oct. 1835, in den ouderdom van 82 jaar en werd, evenals zijn eenige jaren later (17 Juli 1839) overleden vrouw in de kerkruiue begraven.

Bij openbare verkoop in „het Logement genaamd Rome te Warmond” op den 10den Oct. 1839 werd Oostergeest voor f 23200 verkocht aan (Jkvr.) *Aleida Hermana Christina van der Wijck*, die op den huize Warmond 19 Juli 1838 in het huwelijk was getreden met *Otto Leopold Graaf van Limburg Stirum* 3).

Van Limburg Stirum liet op Oostergeest groote veranderingen aanbrengen. Hij kreeg vergunning om het oude kerkepad, dat recht op het huis aanliep te

¹⁾ Zie Nederlands Adelsboek

slechten en 'daarvoor in de plaats de tegenwoordige oprijlaan van Oostergeest, tevens toegang tot de kerk, aan te leggen. De tuinaanleg werd geheel gewijzigd. De strakke lijnen van de achttiende eeuwsche tuinarchitectuur verdwenen en maakten plaats voor een fraaien vijver, die verkregen werd door het **verbreeden** van **bestaande slooten**. De paden kregen een, in den romantischen tijd passenden grilligen loop. ooa Door de plaatsing van oude **boomen** is echter **hier** en daar de vroegere tuinaanleg **nog** terug te vinden. Zoo waren b.v. de linden, die tegenwoordig het **huis** van den Heerenweg af aan het oog onttrekken, ook toentertijd al groote **boomen**, **zoaals** te zien is op de lithogravure, die P. J. Lutgers in 1846 na de **metamorphose** van Oost(er)g **maakte**. Vergelijkt **men** deze **gravure** met de afbeelding van het huis, die voorkomt in de rechterbeneden hoek van het plan voor den 18de eeuwschen tuinaanleg, **dan** ziet men, dat ook dit **belangrijke** veranderingen heeft ondergaan. Reeds eerder **moet** een groote verbouwing plaats gevonden hebben, **waarbij** zoowel interieur als exterieur (dak, daklijsten en ingang) gewijzigd **werden**. De ramen blijken geheel veranderd te zijn en de, niet bij den stijl van den gemoderniseerden **ingang** passende ornamenten wan het dakraam zijn verdwenen. De oude voordeur is vervangen door een leelijke glazen deur. De zware eikenhouten **deur** uit de 18de eeuw kwam, na **in** vergetelheid te zijn 'ge-**raakt**, eenigen tijd geleden in **het koetshuis** weder te voorschijn.

Na den dood van **Hermana Christina** van der

Wijck in 1849, verkocht O. L. Graaf van Limburg Stirum Oostergeest aan *Hillegonda Rachel Ganderheyden*, weduwe van Dr. *Wilhelmus Leemans* ¹⁾ De overdracht vond plaats op 23 Februari 1850. De familie bezat toen reeds eenigen tijd een huis „Welgelegen”, aan de Leede te Warmond. Sindsdien is Oostergeest in het bezit van deze familie gebleven.

Nog een kleine uitbreiding werd aan Oostergeest gegeven: Op 23 April 1862 werd van de gemeente Warmond de oude school, die tusschen de kerk en Oostergeest, tegen de kerkhofmuur aan, gelegen was aangekocht. Deze was in 1818 door de Hervormde kerk aan de gemeente overgedragen en werd nu, na eenige eeuwen dienst gedaan te hebben, afgebroken.

W. F. LEEMANS.

¹⁾ Zie N.P. XXI.

BLADVULLING.

EEN DICHTER DIE LEIDEN NIET KON VERGETEN.

Gedachten op mijn aankomen tot **Leyden**.

Van al de steden die ik zag

Niet één die U behalen mag.

Gedachten op mijn vertrek van Frankendaal.

Vaar wel verwoeste stad, ik gun U bouwen spoed

Ik ga van dor na groen, de trekking mijns gemoed.

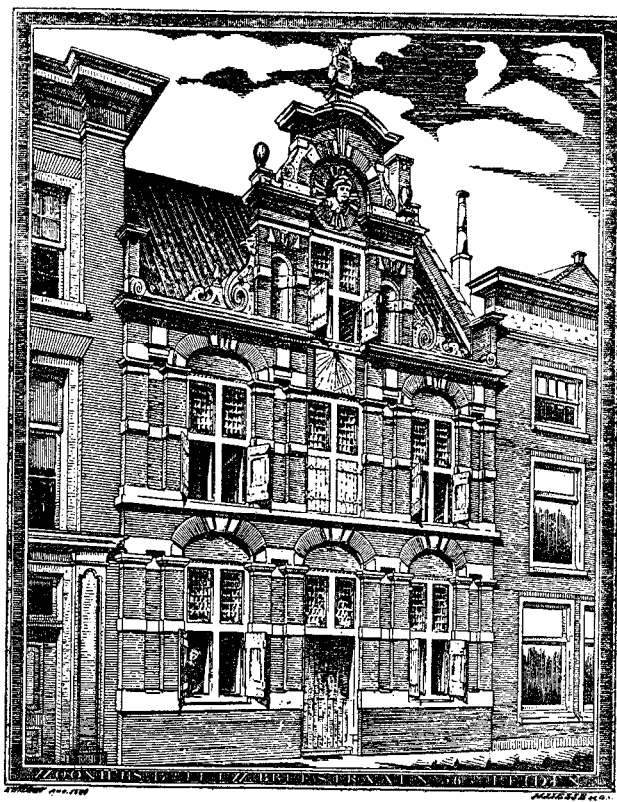
Gedachten op mijn vertrek van Leiden.

Vaar wel beminde stad, ik moet mijn plicht betrachte

Het lijf verlaat U wel, maar **nimmer** de gedachte.

1652 ¹⁾

¹⁾ Uit: Johannes Beukens: „Rijmen” gedrukt „tot Leyden bij Maerten van Leeuwen, boukdrukker, woonende in de Ketelboetersteeg in de Drukkerij”. Verschenen c. 1669. Frankendaal in de Palz, in de godsdienstoorlogen verwoest. Medegedeeld door B. C.

Reestraat 56.
Naar teekening van H. J. Jesse.

Breestraat 56.

De gevel van het huis Breestraat 56 alhier heeft zich kunnen handhaven, ~~hoewel~~ in verminkten staat. Vermoedelijk onbewust hebben de achtereenvolgende eigenaren, al verbouwende, wel iets ervoor gevoeld om de opvallende gevel van het huis Breestraat 56 zooveel mogelijk in stand te houden.

De eerste moderniseering zal wel bestaan hebben in het verwijderen van ~~de~~ zes kruiskozijnen met raampjes met glas in lood en de luikjes ~~en~~ het (daarvoor in de plaats maken van kozijnen met schuiframen; onder- ~~en~~ bovenraam te zamen twaalf ruiten, d.i. achttiende eeuwsch.

In het algemeen begon die moderniseering in het laatste kwart van ~~de~~ achttiende eeuw met kleine ruiten; dit ging zoo door in de negentiende eeuw, ~~hoe-~~ wel ook toen al z.g. Fransche ramen gemaakt werden, d.i. met breede staande middenroede en zeer groote ruiten, een enkele maal met paars glas bezet.

Bij een enkele afbraak worden nog maar zelden een paar mooie geprofileerde kruiskozijnen gevonden. De mooiste twee met gebeeldhouwde stijlen zijn te vinden in de Lakenhal en zijn afkomstig uit het gebouw „Pax Huic Domui” aan de Pieterskerkgracht.

Toch hebben ~~de~~ kruiskozijnen van Rijnlandshuis nog langen tijd den tijdgeest kunnen weerstaan. Deze zijn eerst in 1865 vervangen door de nuchtere kozij-

nen en ramen aan de Breestraat, zooals we die nu kennen. En als men dan op de binnenplaats komt en men ziet daar nog een enkel vergeten kruiskozijn, massief en prachtig geprofileerd, dan moet men wel de moderniseering van den gevel aan de Breestraat diep betreuren.

Keeren wij terug tot Breestraat 56. Daar was volgens een oude foto van twee gekoppelde pilasters van elk Cén pilaster verwijderd, om plaats te maken voor een voordeur en verschuiving van een lichtkozijn en voorts is de ruimte van de voordeur in het midden een lichtkozijn geworden. Het vroegere voorhuis (winkel) is (gedeeltelijk woonkamer gewoaden. Waarschijnlijk is toen het stoephek geplaatst dat onlangs bij het maken van het trottoir voor goed is verwijderd.

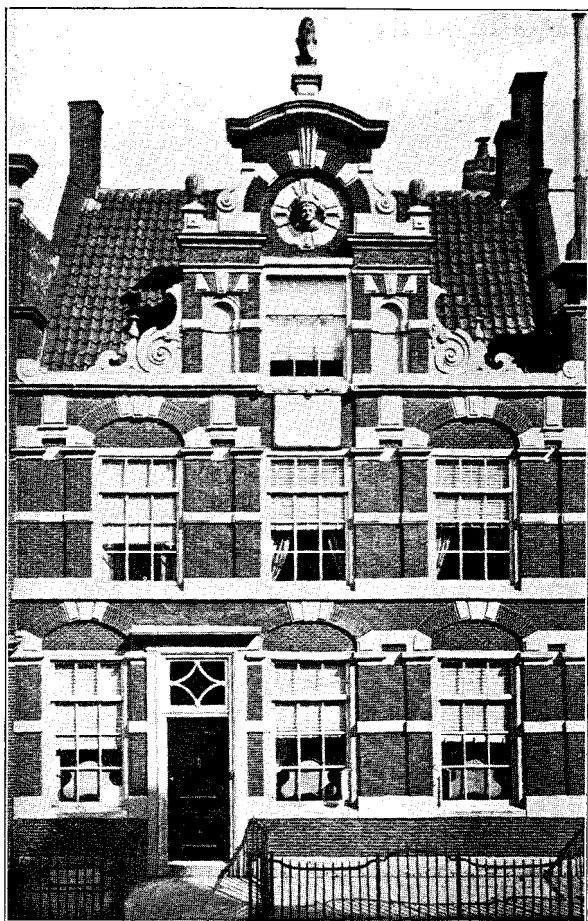
Later heeft men op de eerste verdieping de borstweringen onder de lichtkozijnen verlaagd en den horizontalen band verbroken en als gevolg daarvan werden de korfbogen boven de kozijnen van den beganen grond weggebroken en vervangen door horizontaal strekken, zooals wij die nu zien.

En thans is door het maken van een portiek — noodig voor het plaatsen van een deur voor het benedenhuis en een deur voor het bovenhuis — de harmonie in zooverre hersteld, dat alle aacht oorspronkelijke gekoppelde of dubbelpilasters weer op hunne oorspronkelijke plaats aanwezig zijn.

De gevel wordt bekroond door een schildhoudenden leeuw. Iets lager steekt een Mercuriuskop uit den topgevel en onder de gootlijst boven het middenkozijn is een zonnewijzer aangebracht; één

Breestraat 56 thans.

Breestraat 56.

Na de verplaatsing van de voordeur: men lette op de functie van de natuursteen band onder de ramen.

en ander op handel en **scheepvaart** duidend. Hierbij zij tevens opgemerkt, dat het construeeren van een zonnewijzer op een vlak dat niet zuiver Oost-West geplaatst was, een **bijzonder** probleem vormt, waar mede wiskunstigen zich **gaarne bezighielden**. Zoo is op een hoek op een schoorsteen wan 's Gravensteen aan twee zijden elk een zonnewijzer geconstrueerd, waarbij de schaduw eerst op de eene zonnewijzer den tijd aangeeft en 'daarna de **andere** zonnewijzer die taak overneemt.

Deze zonnewijzers zijn geheel anders dan die men **in** tuinen ziet en voor alle plaatsen op dezelfde **breedtegraad** van pas zijn.

Op den gevel van Breestraat 56 is geen jaartal aanwezig en toch is de tijd van stichting vrijwel te benaderen.

Daartoe vergelijkte men de **architectuur van de navolgende** gebouwen:

10. De oude Latijnsche sohool in de Lokhorststraat 16, een zuivere **Hollandsche** trapjesgevel, geheel vlak, slechts versierd met banden, blokken en sluitsteen van zandsteen, met een klassiek **in-**gangspoortje in ongeveer 1600 door Lieven de Key hersteld.
20. De gevel van het Gemeenlandshuis van Rijnland, uit 1598, heeft **de zelfde** architectuur van banden en sluitsteen **en** in het **midden** een **hoogen trapjesgevel**, geflankeerd door twee **top-**gevels met zeer bewogen hoekvullingen en een klassiek poortje in het **midden**.

30. Het gebouw Pieterskerkgracht 9 „Pax Huic Domui”, uit 1619; men denke den topgevel nog aanwezig. Daar zijn voor het eerst toegepast gekoppelde pilasters, gedragen door consolen.
40. Het huis Rapenburg 129, kweekschool voor bewaarschoolhouderessen, gebouwd in 1630; daar zijn alleen op de eerste verdieping een soort gekoppelde pilasters toegepast. Maar basementen en kapitelen zijn weggelaten. Het gebouw heeft een topgevel van twee hoge trappen met rijke vulstukken.
50. Eindelijk, als van geheel andere architectuur, het Broekhovenhofje aan de Papengracht 16, gebouwd in 1640. Deze gevel, geheel van zandsteen, is volkomen klassiek opgevat. Van toenaf heeft de Hollandsche renaissance afgedaan en ontwikkelt zich verder de Italiaansche stijl met die groote pilasters over de volle hoogte van den gevel, zooals bij enkele gevels aan het Rapenburg.

Uit bovenstaande vergelijking kan men opmaken, dat de gevel Breestraat 56 omstreeks 1625 gebouwd zal zijn.

Tot ‘besluit zij nog medegedeeld dat van Hendrick de Keyser, geboren te Utrecht 1565 gest. in 1628, vele gebouwen te Amsterdam, door hem ontworpen, nog aanwezig zijn, hierbij zijn veelal gekoppelde pilasters toegepast, met de zelfde rijkbewogen topgevels als in Leiden het geval is.

Leiden dient er dus prijs op te stellen een gevel te bezitten waarvan het „patroon” geheel in den geest is van den **vermaarden** architect **Hendrick de Keyser**.

H. J. JESSE.

Leiden, Januari 1939.

Architect M.O.2

Het Leidsche Initiatief tot beperking van Kinderarbeid in Fabrieken').

1863 — 17 Maart — 1938

17 Maart 1938 was het 75 jaar geleden, dat een aantal Leidsche fabrikanten zich met een adres over den kinderarbeid tot Z.M. den Koning richtte. Dit bijzondere feit is op dien dag in een vergadering van de Leidsche Vereeniging van Industrieelen herdacht.

Verplaatsen wij ons een oogenblik in dien tijd van 75 jaren terug. Een sociale wetgeving bestond nog niet. Een decreet van 3 Januari 1813 verbood den arbeid van kinderen onder de 10 jaar uitsluitend voor mijnarbeid, terwijl een besluit van 28 Juni 1877 o.a. eenige veiligheidsvoorschriften voor den arbeid in steenkolenmijnen bevatte. In Engeland was de kinderarbeid in katoenfabrieken onder de 9 jaar verboden, terwijl tot 1878 tal van beschermende maatregelen voor jeugdige personen en vrouwen werden genomen, o.a. in de Ten Hours Act van 1847 en the Factory and Workstop Act van 1878. — In de veertiger jaren begon de belangstelling voor het

¹⁾ Uittreksel uit een rede, op 17 Maart 1938 voor de Vereeniging van Leidsche Industrieelen gehouden. Een volledig verslag van de rede bevindt zich in het Gemeente-archief van Leiden.

werkende kind in ons land te ontluiken. De beperkte activiteit in officieele kringen werd al spoedig door belangstelling uit het 'maatschappelijk leven zelf voorbijgestreefd. Het initiatief in 1840 van den administrateur der Nationale Nijverheid, Netscher, om een algemeen onderzoek naar den fabrieksarbeid in Nederland in te stellen, leverde geen positief resultaat op. Wel richtte minister Schimmelpenninck een brief aan de gouverneurs der onderscheiden provincies met een aantal vraagpunten, 'maar tot het voorstellen van een wettelijken maatregel kwam het niet. De vragen, die de gouverneurs der provinciën op hun beurt weer aan verschillende Kamers van Koophandel hadden gesteld, werden in optimistischen zin beantwoord en de Regeering putte daaruit de overtuiging, dat onmiddellijk wettelijk ingrijpen niet noodig was. ¹⁾

Het rapport van de Leidsche Kamer van Koophandel (van 6 Sept. 1841) verdient intusschen onze aandacht, omdat het — weliswaar volkomen ten onrechte — den toestand in Leiden bevredigend achtte, maar toch de wenschelijkheid van wettelijke maatregelen, met name tegen den overmatigen kinderarbeid, erkende. Wij lezen daar n.l.:

„De bedoeling der hooge regering om jonge kinderen voor te zwaren arbeid vrij te waren en hierdoor te voorkomen, dat te groote inspanning hunnen groei en lichamelijke ontwikkeling zoude belemmeren en ook de te langdurige werkzaamheden

¹⁾ Zie: Prof. Mr N. W. Posthumus in „Economisch-Historisch Jaarboek”, Deel IV, blz. 1 — ± 5.

hen zouden verhinderen geregeld onderwijs te ontvangen en alzoo nootlottigen invloed op de zedelijkheid der mindere volksklasse zoude uitoefenen, — deze bedoeling is zoo lofwaardig, dat ieder weldenkende deze pogingen gaarne zal ondersteunen en daartoe naar zijn beste vermogen medewerken. Het vaststellen van wettelijke bepalingen, waarbij de mogelijke misbruiken worden geweerd, kan dus als zeer wenschelijk geacht worden, hoezeer over het algemeen hier te lande, zoo verre de Kamer bewust is, en in het bijzonder hier ter stede dit misbruik minder plaats heeft dan in naburige rijken. De Kalmer meent van de meeste hier ter stede 'bestaande groote fabryken, dat zij zelve uit hun eigen alle mogelijke zorg dragen voor de kinderen en jongelieden, die in hunne etablissemerten werkzaam zijn, zoowel door hen geene te zware taak op te leggen, als door alles aan te wenden wat hunne gezondheid bevorderlijk zijn kan, en ook hen te verphgten om dagelijks ter school te gaan, waardoor dan ook die kinderen en jongelieden een goede opleiding tot arbeidszaamheid en zedelijkheid, ja zelfs eene betere kunnen erlangen dan wanneer zij niet in deze goede ingerigte fabryken wierden opgenomen”.

En als opbouwende opmerking vermeldde de Kamer nog het volgende:

„Evenzeer als ter voorkoming van misbruiken in den fabrykarbeid deze wettelijke bepalingen aan de Kamer nuttig en wenschelijk voorkomen,

evenzeer acht zij het allerdoelmatigst, dat aan deze bepalingen eene meerdere uitgebreidheid gegeven en 'dezelve ook toegepast Wierden op de kinderen en jongelieden, die bij handwerklieden geplaatst worden, daar zij ook de zekerheid heeft, dat dikwerf door 'deze werkbazen aan die kinderen en jongelieden de gelegenheid niet vergund wordt om de scholen naar behooren waar te nemen en dat evenzeer aanleiding kan geven tot eene verwaarloosde opvoeding als in minder goed ingerigte fabryketablisementen". 1)

Wel rechtvaardigt het rapport de conclusie, dat kinderarbeid boven 10 jaar geregeld voorkomt; immers lezen wij: „beneden 10 jaren komen zij zelden in de fabrieken", zoodat „in de allertederste leeftijd geene zoodanige inspanning plaats grijpt". Maar op dezen allerteedersten leeftijd moeten de kinderen tusschen 12 en half twee of twee uur behalve het middagmaal gebruiken dan nog de scholen bezoeken, tenzij zij dit in den avond doen! 2)

Intussohen was door deze enquête naar de feitelijke toestanden de belangstelling in Nederland voor den kinderarbeid wel gewekt. En zeker in Leiden.

Toen dan ook in 1853 de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid een adres aan de Regeering ter zake zond, kwamen verschillende Leidsche organisaties in beweging. In 1855 sprak de afdeeling Leiden van de Vereeniging ter

1) Alsvoren, blz. 13/14.

2) Alsvoren blz. 29.

bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid in Nederland zich uit. Maar.. . . . dit rapport had een eenigszins 'merkwaardigen inhoud:

„Leiden rapporteert (1855) dat voor die gemeenten geen noodzakelijkheid bestaat „tot eene wettelijke regeling van den arbeid van kinderen in de fabrieken”, immers in de fabrieken, zijn kinderen van 10 jaren en daarbeneden onbruikbaar; de verstandelijke ontwikkeling is op 11 jarigen leeftijd in den regel „genoegzaam” verzorgd en op de fabriek worden deze kinderen dan verder beter verzorgd dan in de woningen hunner ouders, waar meer schadelijke invloeden op de kinderen inwerken, dan in de fabrieken. De treurige toestand der kinderen ligt volgens de Leidsche commissie „in den treurigen maatschappelijken toestand onzer gansche arbeidersklasse en eene wet, regelende en bekortende de werkuren en verpflichtende het schoolgaan, zal daarin geene noemenswaardige verandering brengen”. 1)

Dr. 1. J. Brugmans merkt naar aanleiding van dit rapport, dat door een 'commissie van fabrikanten was voorbereid, op, dat men er uit ziet, dat het humanere inzicht nog geenszins algemeen was doorgedrongen in patroonskringen. 2)

In 1859 'begint Mr. Samuel le Poole zijn artikelen-

¹⁾ Prof. Mr. C. W. de Vries, Ned. Ec. Hist. Archief, Deel VIII, blz. 33.

²⁾ Dr. 1. J. Brugmans: De Arbeidende Klasse in Nederland in de 19e eeuw, (afgedrukt in Ec. en Sociaal-Hist. Onderzoekingen onder redactie van Prof. Mr. N. W. Posthumus), blz. 238.

serie in de Economist en ongetwijfeld moet in hem een man worden gezien, die in Leiden invloed heeft uitgeoefend op het doen rijpen van de gedachte, dat met name de patroons hier een taak te vervullen hadden.

In het zelfde jaar nam de Maatschappij ter bevordering van Nijverheid ter algemeene vergadering van 1859 een besluit tot het instellen van een commissie „om middelen te beramen dat kinderen beneden de 14 jaren niet zoo vroeg naar de fabrieken, trafieken en ambachten worden gezonden, en indien zij arbeiden, dat zulks geen 12 tot 15 uren daags geschiede...” 1) Aan de Directeuren wordt overgelaten de leden van deze commissie te benoemen. Het gevolg is geweest dat uitsluitend Leidenaars werden benoemd 2) en wel de heeren: 3) Prof. A. H. van de Boon Mesch, Prof. in de Chemie v. d. fac. der wis- en natuurkunde aan de Hoogeschool te Leiden, Dr. H. Boursse Wils, geneesheer, B. F. Krantz, Industrieel, Mr. M. N. A. Lismann, advocaat en wolhandelaar, H. Zaalberg, koopman in lakens. Men heeft uitsluitend Leidenaars gekozen om het samenkomen zoo gemakkelijk mogelijk te maken.

Aan het rapport van de commissie wordt ontleend:

Er is een enorm verzuim van kinderen van 8 tot

1) Economist 1860 Bijblad, p. 332.

2) Handelingen Mij. v. Nijv. 1860, p. 31 e.v. Rapporteur was H. Zaalberg, grossier in manufacturen te Leiden (blijkens E.H.J.IV, p. 36).

3) Handelingen van de Mij. van Nijverheid 1859, blz. 255 en 258. Zie ook Brugmans t.a.p. blz. 236 en Dr S. Sr. Coronel, De Gezondheidsleer, blz. 269.

14 jaar. Er zijn veel scholen, door **philantropische** instellingen **opgericht**, maar de ouders sturen liever hun kinderen naar **fabrieken**, vanwege het loon. De eerste jaren is het schoolgaan zeer **geregeld**, maar op 10-jarigen leeftijd begint het 'verzuim zich te **openbaren**. Voor zoover de kinderen op school zijn, komt dit **doordat** de ouders door **bedeeling** **gesteund** worden.

De arbeid is **langdurig** en te zwaar; 12 tot 15 uur met korte tusschenpoozen, zelfs 's *nachts*. De commissie durft het blijkbaar niet goed aan den industrieelen een verwijt te maken en zegt, dat alle **schuld** is bij de ouders, die veelal het door de kinderen verdiende geld in **brooddronkenheid** verteren. Gewezen wordt op diverse maatregelen <betreffende beperking van arbeidsduur en invoering van den leenplicht in het buitenland en de conclusie is:

- a) invoering van een wet op den leeftijd en den arbeidsduur van kinderen in de industrie;
- b) industrieelen zullen alleen kinderen te werk mogen stellen, die onderwijs blijven volgen;
- c) ouders, die steun krijgen van de **bedeeling**, moeten verplicht worden hun kinderen naar school te sturen.

Verder wordt een beroep gedaan op de medewerking van de industrie.

De vergadering van 1860 heeft zich met deze conclusie vereenigd. Aan het Bestuur werd opgedragen een adres aan de regeering te sturen.

Eveneens in 1859 werd te Leiden, op uitnoodiging van diakenen der Ned. Herv. Gemeente, een verga-

dering gehouden van afgevaardigden uit **de verschillende** armbesturen en de Leidsohe Maatschappij van weldadigheid om te beraadslagen over **de middelen** tegen het te vroeg en te lang **arbeiden door** kinderen in fabrieken. Een in **die** bijeenkomst benoemde commissie stelde een uitvoerig plan van enquête op, dat niet slechts den feitelijken toestand betrof, maar ook de lichamelijke, intellectueele en moreele gevolgen van den arbeid. 1) Volgens Posthumus verzekerden deze armverzorgeren zich ook den steun van **Leidsche** fabrikanten. De Ministerieele enquête, **die** in 1860 werd ingesteld, was oorzaak, dat het onderzoek tenslotte achterwege (bleef. 2)

Eindelijk richtte de **Leidsche** afdeeling van de **Vereeniging van Fabrieks- en Handwerksnijverheid** zich nog met een verzoek tot **den** Koning om andermaal een 'enquête te willen instellen. 3)

Belangstelling voor de **sociale toestanden** (binnen de oude veste was er **dus** wel. De Leidsche diakenen richtten in **1858** de eerste Diaconieschool voor **fabriekskinderen** op. Van Kempen nam maatregelen om den **arbeid van de kinderen** beter met hun **onderwijs**-langen te vereenigen en in Twente en bij Van Marken te Delft werd **desgelijks** gehandeld. 4)

Gelukkig werd ook op ander **gebied** wel iets voor de verbetering der sociale toestanden **gedaan**. In 1835 reeds was de Leidsche Mij. van **Weldadigheid** **begon-**

1) De vraagpunten zijn afgedrukt door S. le Poole in Economist 1860, 244-6.

2) Dr. I. J. Brugmans, t.a.p. blz. 236/7.

3) Prof. Mr. N. W. Posthumus, t.a.p., Deel IV, blz. 6.

4) Prof. Mr. C. W. de Vries, t.a.p., Deel VIII, blz. 34/5.

nen met het 'bouwen van betere arbeiderswoningen, terwijl de bekende cholera-epidemieën tot (gevolg hadden, dat de oogen nog wijder open gingen voor de hoogst treurige woningtoestanden van de arbeidersbevolking in stegen en sloppen. Lang zou het echter nog duren vóór min of meer bevredigende toestanden ontstonden. 1)

Hoe dringend de toestand van het behoeftige deel der Leidsche bevolking verbetering behoefde, bleek o.a. ook uit de onderzoeken in de zestiger jaren gedaan naar de kwaliteit van het brood en de daarvoor te betalen prijzen. Prof. van der Boon Mesch vond in 1856 bij een grondig onderzoek van het roggebrood te Leiden van 27 diverse bakkerijen slechts twee, die niet met zemelen waren vermengd en vervalscht, n.l. dat uit de bakkerij van de fabriek van den heer Krantz en dat van de armenbakkerij. 2)

De sociale toestanden waren dus — uitzonderingen daargelaten — verre van fraai en het behoeft ons dus niet te verwonderen, dat allerwege belangstelling vooral voor het {misdeelde kind 'ontstond. Geschriften als die van Lalleman 3), Corone 14) en Cremer 5) zijn — althans wat hun strekking 'betreft

¹⁾ Prof. Dr. P. J. Blok, „Geschiedenis eener Holl. Stad”, Deel IV, blz. 151.

²⁾ Rapport der Commissie, belast met het onderzoek naar den toestand der kinderen in fabrieken arbeidende. 1863, afl. I, blz. 86.

³⁾ G. B. Lalleman, „Slavernij in Nederland”. Economist 1855, blz. 33.

⁴⁾ Dr. S. Sr. Coronel: „De gezondheidsleer toegepast op de fabrieksnijverheid”, 1861.

⁵⁾ J. J. Cremer: „Fabriekskinderen”, 1863.

— van voldoende beteekenis om ze te noemen als even zoovele noodkreten om verbetering.

Na zijn Economist-artikelen van 1859 doet Le Poole in 1860 als Leidsoh industrieel een krachtig appel op zijn medefabrikanten om tot een verbetering van #bestaande treurige toestanden te komen. Zijn geschrift — ook apart verschenen als overdruk uit de Economist van 1860 — was getiteld: „Pogingen voor een goede zaak”. De strekking van zijn betoog resumeert hij op het eind daarvan als volgt:

„Onze fabriekskinderen zijn dagelijks te kort op de school, zoo zij daar nog eens komen, en te lang op de fabriek”. ¹⁾

Le Poole neemt soortgelijke oorzaken voor den kinderarbeid aan als ook de Vereeniging ter bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid (afd. Leiden) in 1855 aanstipte. Schrijft laatstgenoemde afdeeling de sociale ellende aan de woningtoestanden en de sohadelijke invloeden, die thuis op hen inwerken, toe, Mr. le Poole voegt daar nog aan toe, dat de verdiensten der ouders zoo gering zijn (het gemiddeld loon was f 5,— per week), dat zij verheugd zijn indien hun kind op een fabriek of ambacht wordt te werk gesteld, want „als mijn kind niet werkt, kan ik hem niet te eten geven”. Le Poole doet — gelijk reeds gezegd — een beroep op zijn mede-fabrikanten en wel in deze woorden:

¹⁾ Mr. S. le Poole, „Economist” 1860, blz. 248 (overdruk blz. 12).

„Deze aanleiding tot het arbeiden der kinderen in aanmerking nemende, eou de **menschlievendheid**, zoo als wij zeiden, misschien kunnen verwachten **dat door** de nijverheidondernemers iets in het **belang** der kinderen die zij gebruiken gedaan werd. Maar met philanthropie gevoel ik bier niet te mogen aankomen, **ik moet** spreken van eigenbelang. En **brengr** dit nu **mede dat** er iets voor het kind gedaan worde? Ja; maar ‘omdat de pogingen tot bevordering van ligchamelijke, verstandelijke en zedelijke ontwikkeling *niet dadelijk* iets aanbrengen, **worden deze** ‘verzuimd.

Is **dit** verzuim te regtvaardigen? Neen, want **welbegrepen eigenbelang vordert** dat, wanneer men een arbeider, van vroegeren of lateren leeftijd, in **dienst neemt, door** ‘dezen goede (diensten bewezen worden. En hoe kan nu een jeugdige arbeider **bij** aanvang en voortgang goede diensten ‘bewijzen, wanneer hij zoo als het gewoonlijk gaat, ¹⁰ te veel en te lang moet werken en ²⁰ geen onderwijs geniet. Door het eerste verzwakt hij en worden traagheid en lusteloosheid geboren, door het tweede mist hij datgene wat hem **alleen** tot een nuttigen en voordeel **aanbrengenden** arbeider kan maken, wat hem zou **doen leeren denken**”.

En iets verder zegt hij dan:

„Naar school moeten de kinderen. Wanneer er **praktisch** onderwijs wordt gegeven, kunnen zij op de school goede beginselen leeren. Zij kunnen daar **hooren** hoe een arbeider de belangen moet **beharti-**

gen van hem die zijn „heer en meester” genoemd wordt. Trouw en eerlijkheid, zedelijkheid en goed gedrag — onmisbare vereisohten voor eea goed werkman, — moeten van daar uitgaan en aldaar worden ingescherpt”. 1)

De algemeene vergadering van de Mij. ter bevordering van Nijverheid houdt zich in 1860 gelijk reeds is gezegd, met „den toestand der fabriekskinderen” bezig en wel op voorstel van het Departement Leiden 2). Maar Le Poole was geen lid van het Departement Leiden en ik heb niet kunnen vaststellen wie in het Departement de stuwende kracht is geweest. Wel treft men in de ledenlijst talrijke namen van bekende Leidsche industrieelen aan. Ik noem slechts J. C. Zaalberg, lakenfabrikant, C. Dros, zeepzieder, A. W. Sijthoff, uitgever, J. A. Fischer, leerlooier, P. J. de Fremery, zoutzieder, M. Japikse, bierbrouwer, B. F. Krantz, P. L. C. Driessen, C. J. Leembruggen, J. Scheltema, allen textielfabrikanten.

De wenschen der Maatschappij 3) verschilden niet sterk van het schema eener verordening, dat de ingenieur le klasse van het Stoomwezen, de Vries Robbé, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken van Heemstra, d.d. 7 October 1860 deed toekomen. Dit

1) Mr. S. le Poole t.a.p. (overdruk blz. 11/12).

1) De Economist 1860, bijblad blz. 332.

2) Over initiatieven uit andere deelen van ons land zie het artikel van Dr. S. Sr. Coronel „Kinderarbeid” in Stemmen over Staatkundige en Maatschappelijke vraagstukken onder leiding van D. C. Nijhoff, 1877, blz. 267. Voorts dezelfde in het Tijdschrift van de Ned. Mij. ter bevordering van Nijverheid, 1863, blz. 261.

sohema kan als een ontwerp-arbeidswet in zakformaat worden besohouwd en dat de Vries Robbé de hoop koesterde, dat de Regeering spoedig tot regeling van deze materie zou overgaan, moge blijken uit zijn opmerkingen in betrekking tot de benoeming van een inspecteur, speciaal met het toezicht op de naleving der „verordening” belast, een inspecteur, die naast zijn zorg voor de naleving der in het leven te roepen verordeningen het aan de fabrykanten niet al te lastig moest maken en „zonder zich met hun fabrykgeheimen in te laten”. En, laat hij dan volgen, ik zou „Uwe Excellentie geen beter persoon kunnen aanwijzen als den heer H. Zaalberg, thans grossier in manufacturen te Leiden, welke heer sinds 13 jaren bij de diaconie van Leiden getoond heeft allezints met het armwezen bekend te zijn, nog onlangs rapporteur van de Commissie van de Mij. van Nijverheid betrekkelijk den toestand der kinderen in de fabryken”. Na dan nog den oud-minister van Binnenlandsche Zaken, Simons, en den secretaris van de Synode der Hervormde Kerk, van Hasselt als referentie te hebben genoemd, besluit de heer de Vries Robbé met de overtuiging uit te spreken, dat „deze betrekking moeylijk aan een gesohikter persoon zoude kunnen worden opgedragen”. ¹⁾

Het rapport der Leidsche leden is niet in de archieven van de Mij. blijven rusten. Het heeft geleid tot een hernieuwd beroep op de Regeering (1861). ²⁾

¹⁾ Prof. Mr. N. W. Posthumus, t.a.p., Deel IV, blz. 36.

²⁾ Het adres is in extenso afgedrukt in het Tijdschrift van de Maatschappij van 1863, Mededeelingen blz. 1501.

Maar ook Le Poole te Leiden zat niet stil. De „nieuwe vorm slavernij”, uitdrukking ontleend aan het adres van Directeuren van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid van 1861, deed hem andermaal naar de pen grijpen. In de Economist van 1861 tracht hij wat lichtende punten te stellen tegenover hen, die zich „duistere voorstellingen maken van een wettelijke regeling van den kinderarbeid” ¹⁾; hij geeft ons ook een inzicht van zijn ethische opvattingen. Zoo treffen wij behalve een overzicht van de sociale verhoudingen in de Kon. Ned. Fabriek van Gouden en Zilveren Werken van den heer J. van Kempen te Voorschoten ²⁾ in den zelfden jaargang ook nog een artikel over de werken der volwassenen aan. ³⁾

Maar inmiddels werd gewerkt aan het adres aan den Koning, dat aanleiding tot het houden van voorgaande beschouwingen was. Op den 18en en 25en Maart 1863 venmelde het Leidsche Dagblad, „dat dezer dagen aan Z.M. den Koning een request zou worden aangeboden, onderteekend uitsluitend door fabrikanten, om het onderwijs, de uren van arbeid en rust der kinderen die in fabrieken arbeiden, door allen verplichtende bepalingen te regelen”. Het courantenbericht meldde verder, dat dit request, dat intusschen 17 Maart was verzonden, tevens in afschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en aan de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal

¹⁾ Economist 1861, blz. 113 v.

²⁾ Alsvoren, blz. 228 v.

³⁾ Alsvoren. blz. 359 v.

raal zou worden aangeboden, en ten slotte werd aan het bericht toegevoegd dat op Qet request voorkwamen de namen van een 30-tal fabrikanten „waaronder van de aanzienlijkste firma's”. 1)

Het adres luidt als volgt:

Aan Z. M. den Koning.

Geven met den {meeaten eerbied te kennen de ondergeteekenden fabrikanten, woonachtig te Leyden

dat zij — bewogen met den toestand der in fabrieken arbeidende kinderen, en overtuigd van de dringende noodzakelijkheid eener allen verplichtende regeling ‘betreffende het onderwijs, de uren van arbeid en rust der kinderen — zich genoopt gevoelen Uwe Majesteit eerbiedig te verzoeken, zoodanige regeling te doen ontwerpen, en ‘t zij bij besluit of in overleg met de Staten Generaal te doen vaststellen.

Dat zij zich beroepen op den reeds vroeger door Twentsche fabrikanten — op de algemeene vergadering van leden der Twentsche vereeniging tot bevoor-

1) Het adres, met een enkel woord vermeld bij Prof. Mr P. A. Diepenhorst „De Nederl. Arbeidswetgeving” dl. I, bl. 139 is tot heden nimmer gepubliceerd; noch in het archief van het Kabinet des Konings, noch in dat van het Departement van Binn. Zaken kon het worden opgespoord. Wel werd het in het laatste vermeld gevonden, als zijnde binnen gekomen. Tenslotte mocht het den immer behulpzamen directeur v. d. Griffie der Tweede Kamer den heer Poppel, gelukken het bij de Tweede Kamer ingekomen afschrift te lichten en mocht ik van den Voorz. der Tweede Kamer machtiging erlangen copie te nemen.

dering van **nijverheid** en handel, gehouden 24 April 1861 — **geuitten** wensch naar wettelijke bepalingen betreffende het arbeiden van kinderen in fabrieken.

Dat zij **deze** aangelegenheid met te meer **aandrang** aan Uwer Majesteits ernstige overweging aanbevelen omdat zij overtuigd zijn niet alleen hun eigen belang te behartigen — immers de ervaring heeft bewezen dat bij 'minder werkuren en bij genot van Onderwijs, meer en beter werk wordt afgelegd — maar daarenboven het **heil** van een niet gering deel uwer Majesteits onderdanen die op jeugdigen leeftijd door fabriekarbeid in hun levensonderhoud voorzien.

Dat zij **meenen** zich te moeten **onthouden** van de aanbeveling van eenig stelsel te dezen aanzien, aan de wijsheid van Uwe Majesteit en aan het oordeel van H.D. raadsliden overlatende de keuze der bepalingen welke met het oog op onzen landaard het meest geschikt zijn te achten.

't welk doende.

Leyden 17 Maart 1863.

Uwer Majesteits getrouwe en gehoorzame
onderdanen

(Geteekend)

P. J. Zuurdeeg Jz.
Jan Zuurdeeg & Zoon.
T. W. van Hartrop.
B. Verbrugge & Co.
N. W. Beuzemaker.

P. van der Meer & Zn.
J. van den Berg.
Corn. Wijnobel.
Van 't Hooft & Co.
H. A. Schmier.

Gebroeders van Wensen.	J. Scheltema Jansz.
Voor de Koninklijke Ne-	H. P. J. van Wensen.
derlandsche Grofsmederij	Gebres. van Wijk & Co.
De Directeur	J. C. Zaalberg & Zoon.
D. L. Wolfson.	Ablij Oudendorp & Co.
M. van Weeren.	de Wed. N. de Graaf &
J. J. Sleyser.	Zoon.
L. Hugues & Co.	D. Veilbrief.
A. C. J. IJsselsteijn.	L. H. Vervoort & Co.
De Heijder & Cu.	Dros en Gebr. Tieleman.
P. Clos en Leembruggen.	T. J. T. Paddenburg.
P. & J. van Poot & Co.	D. A. Schretlen & Co.
J. & A. Le Poole.	J. J. Hoogeboom & Zoon.

De Tweede Kamer der Staten-Generaal werd onder aanbieding van een afdruk van het adres aan den Koning verzocht de (daarin aanbevolen belangen van een zoo hulpbehoevend deel van het 'door hetzelfde vertegenwoordigde volk te willen bevorderen. De eerste ondertekenaar was genoemde heer Zuurdeeg, de verdere J. en A. Le Poole, die wel als een stuwende kracht in deze moeten worden beschouwd. Brugmans ¹⁾ zegt, dat de onbetwiste leiding bij den Leidsohen textielondernemer, Mr. Samuel le Poole berustte. De Vries ²⁾ noemt hem den auctor intellectualis van het adres, terwijl Kerdijk later over hem sprekend zijn „verdienstelijk apostelwerk” prijst. ³⁾

¹⁾ Dr. I. J. Brugmans t.a.p. blz. 210.

²⁾ Prof. Mr. C. W. de Vries, t.a.p. Deel VIII, blz. 39.

³⁾ „De wet op den Kinderarbeid” van A. Kerdijk in Vragen des Tijds 1878, blz. 106.

Mr. S. Le Poole.
1834-1891 op c. 35 à 40 jarige leeftijd.

Wat nu is het resultaat van de aanbieding van het adres aan den Koning en de toezending van afschriften aan de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal geweest? Of de Koning de betrokkenen ooit geantwoord heeft, heb ik niet kunnen vaststellen. De Tweede Kamer stelde het in handen van de Commissie van Verzoekschriften en op 30 Juni bracht de heer Idzerda als lid van de Commissie haar rapport uit. De Commissie volstond met voor te stellen het adres ter Griffie neer te leggen ter inzage van de leden, en met het oog op het groote belang der zaak, waarbij een zoo groot 'deel van het Nederlandsche volk is betrokken, aan den Minister van Binnenlandsohe Zaken te verzoeken de Kamer in kennis te stellen van de beslissing, welke Z.M. de Koning op dit verzoek heeft gelieven te nemen.

In de Eerste Kamer kwam het 22 April 1863 ter tafel. Reeds op 25 April 1863 bracht de Commissie voor de Verzoekschriften bij monde van den heer Viruly rapport uit. Het onthield zich van de aanbeveling van eenig stelsel, doch liet de keuze der meest geschikte maatregelen aan het oordeel van Zijne Majesteit en diens Raadslieden over. Aan de Kamer zelf beval de Commissie de bevordering van de belangen van een zoo hulpbehoevend deel der bevolking aan. In het najaar kwam deze #materie, die door zoo-vele andere adressen mede werd gestuwd, in de afdelingen der Tweede Kamer in behandeling bij de bespreking der begrooting van Binnenlandsche Zaken. Bij 'memorie van Antwoord deelde de regeering mede, dat intusschen — het geschiedde namelijk

30 September 1683 — een regeeringccommissie was ingesteld, bestaande uit een Ingenieur van het Stoomwezen, 2 geneeskundigen, 1 fabrikant en een Rechtsgeleerd Secretaris van een der Kamers van Koophandel.

Tegelijkertijd laat op 7 Maart 1863 Cremer in *Diligentia* zijn „bede, doch niet om geld” hooren. Deze vaardige schrijver is blijkbaar naar Leiden genoodigd om daar na een ‘omweg langs het fabrieksleven zijn welversneden pen in dienst „van de goede zaak” te stellen. In aangrijpende woorden teekent hij ons de misstand: „dat is nu de wonde der arme academiestad”. ¹⁾

De Leidsche Courant van 3 April 1863 geeft ons een recensie van de daarna als brochure uitgekomen rede. Naar de meening der redactie had Cremer geen oog voor de lichtpunten, die zich hier ook opdoen. Ook de schilderij: het ouderpaar, door den heer Cremer handelende en sprekende ingevoerd, is voor de menschheid zoo vernederend, dat wij haast zouden zeggen: zoo zijn er niet, doch wij willen hem daarin niet te hard vallen. Wij keuren het echter niet af, dat de heer Cremer de aandacht op de zaak heeft gevestigd, maar hij had daarbij wel gedachtig mogen zijn aan het surtout pas trop de zèle. Voorzeker zal het werkje, met het oog op het onderwerp, hier ter stede een gereeden aftrek vinden. . .

Ook anderen trachtten aan te toonen, dat de toestanden in de fabrieken in betrekking tot den arbeid

¹⁾ J. J. Cremer: *Fabriekskinderen*, „een bede, doch niet om geld”, blz. 33.

van kinderen zoo erg niet waren. In het nummer van 22 Maart 1863 van de ten vorigen jare opgerichte Vereeniging van en voor Ned. Industrieelen, schrijft de heer A. o.a.:

„Het is waar, dat de kinderen van den werkenden stand heden ten dage meer de kostwinners zijn voor de ouders, zooals in vorige tijden de ouders voor de kinderen. Neemt nu de kinderen van de fabrieken, en de philantropie staat niet alleen de nijverheid in den weg, maar werkt zelve het pauperisme in de hand”.

„En waarom bestaat er gelegenheid voor kinderen om op de fabrieken te werken? Waarom zijn zij een vereischte? Niet „omdat de fabriekant des te meer zou profiteren in zijne kas”; maar voornamelijk is daarvan oorzaak de eenvoudige inrigting der machinerien, die, ligt werkende, niet meer vereischen dan een kinderhand, of kinderopzigt, om het werk, door dezelve te vervaardigen, te begeleiden; terwijl volwassene personen daartoe in den weg zouden zijn. Wil men de kinderen weren van de fabrieken, veel zoude eerst moeten veranderen”.

De opvattingen van dezen schrijver worden een aantal jaren later door den Leidschen burger A. H. Eigeman nog eens herhaald ¹⁾ en zelfs in een apart overdrukje verspreid. Uit het laatste valt af te leiden dat als schrijver van het oorspronkelijk artikel de heer Eigeman zelf moet worden aangemerkt.

¹⁾ Nederlandsche Industrieel van 27 Maart 1870.

Het adres der 32 Leidenaars geeft geen bepaald middel aan om aan den kinderarbeid een eind te maken. Sommigen meenen dat de oplossing moet worden gezocht in een verplichting voor de ouders om de kinderen een school te doen (bezoeken, anderen waren voorstanders van een wettelijk verbod van kinderarbeid. Vermoedelijk heeft ook in den ruimeren kring der Leidsche fabrikanten te dezer zake verschil van meening bestaan. Ik vind hiervoor steun in het archief van het Leidsohe Departement van de Nederlandsche Maatschappij ter Bevordering van Nijverheid. In haar algemeene vergadering van 14 Juli 1863 kwam een voorstel in om zich *andermmaal* tot de regeering te wenden met een adres, aandringende op een spoedige en voldoende regeling van het arbeiden van kinderen in fabrieken. Het Leidsche Departement behandelde dit agendapunt op 20 Juni 1863, waarin het rapport van de Commissie van Prae-adviseurs wordt goedgekeurd. Dit stelde voorop de noodzakelijkheid het beginsel van schoolplichtigheid te erkennen. Na afloop der verplichte schooljaren zou eerst arbeid mogen plaats vinden. Voor alles echter werd schoolplicht als eisch gesteld, immers, wat zou verbod tot verrichten van arbeid geven, wanneer men zijn kinderen, nu zij geen arbeid 'mogen verrichten, zou laten rondslechteren of bedelen! Het geneesmiddel zou dan erger zijn dan de kwaal. Na eenige juiste opmerkingen over nutteloosheid van vroegere statistieken en eventueele enquêtes, waarvan men zich allerwegen met een „Jantje van Leyden” had afgemaakt, achtte bedoelde commissie van prae-advies het het eenige,

dat de Nederl. Mij. van Nijverheid, daartoe in staat gesteld door al hare vertakkingen, een algemeen onderzoek aan zich zou trekken. Deze 'opinie vond echter in de Algemeene Vergadering weinig steun.

Zoo heeft dus het adres der Leidsche fabrikanten er mede toe bijgedragen, dat in 1863 een regeeringscommissie werd benoemd om een onderzoek in te stellen naar den toestand der hier te lande in fabrieken arbeidende kinderen. Het lid daarvan, uit Leiden 'herkomstig was de fabrikant Jan van Heukelom; deze was in 1863 wolspinner (firma van Heukelom en Co.); voordien was hij, blijkens een van hem afkomstigen brief in het archief van het Dept. Leiden van de Ned. Mij. tot bevordering van Nijverheid 'd.d. 28/2 1863 fabrikant van wollenstoffen geweest; hij was geboren 14/4 1813 en overleed 4/3 1886.

De commissie heeft niet snel kunnen werken, omdat zij een zeer uitvoerig onderzoek naar den feitelijken toestand in de kringen van de arbeidende bevolking [noodzakelijk achtte en deed instellen. Haar rapport is dan ook van talrijke statistieken vergezeld, terwijl in den breedte wordt aangetoond op welke wijze zij de verlangde gegevens verzameld heeft. In dit verband is typisch Leidsch de mededeeling in de brieven van de commissie aan geneeskundigen, waarin verzocht wordt een onderzoek naar den fysieken toestand der fabriekskinderen in te stellen. Daartoe worden aangewezen o.a. de kinderen in weeshuizen, scholen enz., maar voor Leiden levert naar de meening der commissie het personeel der brandspuitgas-

ten daarvoor de beste gelegenheid. 1) O zoete herinnering aan de tijden, dat de weesjongens met hun spuit 'het eerst bij den brand waren !

Bij Prof. Posthumus zijn aardige 'staaltjes te vinden van de pikante wijze waarop Minister Thorbecke de 'commissie-de Vries Robbé tot spoed aanmaant. In 1864 merkt Min. Thorbecke in de Tweede Kamer op, dat de commissie wel een onderzoek instelt naar den gezondheidstoestand, het (vermogen der ademhaling, de sterkte der longen der kinderen enz., maar dat hij de „vrijheid neemt te zeggen, dat ik het resultaat verlang te vernemen". En in Januari 1865 zet hij op een stuk: „De Commissie neme den omweg niet te groot en trachte spoedig te huis te komen". 2)

Wij zullen den inhoud van dit rapport niet volgen; het zou buiten het kader 'dezer bijdrage vallen. Toch moge er op worden gewezen, dat de Commissie-de Vries Robbé belangrijk minder gunstig over de Leidsche fabriekstoestanden oordeelt dan b.v. de Kamer van Koophandel te Leiden in haar advies van 6 September 1841 deed. 3) Humanere denkbeelden hadden in de verloopende kwart eeuw ingang gevonden! De Tilburgsch-Eindhovensche fabrieksjongen wordt behoorlijk gevoed, ook met dierlijk voedsel, terwijl de Leidsch-Delftsche slechts een zeer gebrekkige en ongenoegzame voeding ontvangt. Over den zedelijken toestand te Leiden is de Commissie van 1865 iets

1) Rapport blz. 54.

2) Prof. Mr. C. W. de Vries in Ec. Hist. Jaarboek, Deel VIII, blz. 40 en 42.

3) Prof. Mr. N. W. Posthumus t.a.p. Deel IV, blz. 13-16.

gunstiger te spreken: geen abnormaal aantal onechte geboorten, noch geheime ziekten, dronkenschap of straatschenderijen, waaraan zij guitig toevoegt, of te vroegtijdige huwelijken (voor zoover dit onzedelijk mag worden genoemd. 1)

Over het jeneververbruik vernemen wij, dat in Schiedam, de 'bakermat der distilleerderijen, de cijfers heel wat gunstiger dan in Lelden en Gouda zijn. Oolijk merkt de Commissie op: „Dat de jenever, die, waar ze gefabriceerd wordt tooh wel niet ongebruikt zal zijn, niet de eenige schuld van der Leyenaars en Goudenaren physiek verval 'draagt, blijkt mede'. 2)

„De eigenlijk gezegde gestadige dronkenschap komt meer bij enkele individuen dan bij bepaalde klassen van werklieën voor en het meest onder hen, die geen bepaalde bezigheid hebben, maar bij voorkomende gelegenheid met sjouwwerk, pakjes- 'dragen enz. den kost zoeken te verdienen". 3)

Aan deze kwaal hebben sommige Leidsche „individuen" wel lang na 1869 nog gesukkeld.

Merkwaardig is het antwoord van een om zijn oordeel gevraagd hoofdonderwijzer, die verklaarde zeer tegen „den schooldwang" te zijn gestemd. „Ik ontken niet", — als dus zijn verklaring — „dat schooldwang bevorderlijk zou zijn voor het aanfokken (sic!) van lezers en schrijvers, maar (ik) vrees, dat de goede zeden er onder zouden lijden". 4)

1) Rapport t.a.p. blz. 16 en 17.

2) Alsvoren blz. 93.

3) Alsvoren blz. 771.

4) Alsvoren blz. 781.

De conclusie, waartoe de Commissie kwam, was niet eenstemmig. Terwijl de meerderheid van de Commissie zich wil [beperken tot een verplicht schoolbezoek, verlangt de heer de Vries Robbé mede een wettelijke regeling van den duur van den arbeid in verhouding tot den leeftijd. 1) Het mag als bekend worden verondersteld, dat Minister Thorbecke voor het treffen van wettelijke maatregelen op dit gebied niet al te veel gevoelde, zelfs den heer van Houten ais het ware aanspoorde (zitting Tweede Kamer van 23 November 1871) om, indien hij met het regeeringsbeleid niet tevreden was, zelf met een initiatiefvoorstel te komen. Zulks is tenslotte dan ook gebeurd en onder dagteekening van 19 'September 1874' is eindelijk de Kinderwet-van Houten, die, zij het nog onder de noodige reserves, een verbod van arbeid van kinderen onder de 10 jaar instelde, in het Staatsblad verschenen.

Wij hebben hiermede de eerste schrede op den weg der arbeidsbescherming gemeenschappelijk gevolgd. Ons doel was daarbij vast te stellen in welke mate uit Leiden en in het bijzonder uit fabrikantenkringen de gedachte van beperking van den kinderarbeid werd bevorderd en gesteund. Gelijk één en andermaal tot uiting kwam, stonden de Leidsche fabrikanten niet alleen, ook de Twentsche hadden zich op 24 April 1861 te Delden in een vergadering van de Twentsche vereeniging ter bevordering van Nijverheid en Handel 2) met een soortgelijk adres

1) Kerdijk; Vragen des Tijds, 1878, Blz. 99-100.

2) Dr S. Sr. Coronel; De Gezondheidsleer, enz. Blz. 270.

tot de Tweede Kamer der Staten Generaal gewend. Terecht wijst Prof. Diepenhorst erop in zijn reeds eerder genoemd werkje, „De Nederlandsche Arbeitswetgeving” di. 1 blz. 139, dat men wel veelal de ondernemers als tegenstanders van sociale maatregelen aanmerkt, maar dat het adres van de 32 Leidsche industrieelen wel een duidelijk bewijs is, dat zulks niet altijd het geval is geweest en dat bij name bij de bestrijding van den arbeid van jeugdige kinderen het Leidsche fabrikanten-element en onder hen in de eerste plaats wel een man als Le Poole een belangrijke rol heeft gespeeld.

A. N. MOLENAAR.

Wassenaar Januari 1939.

Leidsche Leden van het Geslacht Van Musschenbroek.

DOOR

DR. C. A. CROMMELIN.¹⁾

„De Familie van Musschenbroek is oorspronkelijk uijt Vlaenderen omtrent Doornik; zij is ten tijde der Spaensche vervolginge onder Philippus den Tweede, Koning van Spanjen en den Hertog van Alba komen vlugten in Holland, dewijle voorsz. Familie de Gereformeerde Religie omhelsde”.

Zoo begint de Geslachtslijst van Van Musschenbroek,²⁾ een 18e eeuwsch handschrift van Jan Willem van Musschenbroek (1729-1807). Wij lezen hierin verder, dat niet alle leden der familie naar Holland gevlucht zijn, maar dat sommigen „sig in Duijtsland verspreijdt”, anderen „sig ter zeevaart be-geeven” hebben, maar van dezen weet de schrijver blijkbaar niets verder te vertellen. Beter is hij op de hoogte van Joost van Musschenbroek, die zich met zijn vrouw Levina Braekmans in het laatst der 16de eeuw te Leiden gevestigd heeft, de stamvader van de

¹⁾ Mededeeling No. 47 uit het Nederlandsch Historisch Natuurwetenschappelijk Museum te Leiden.

²⁾ Onder berusting van den Heer G. van Musschenbroek te Bussum.

Leidsche Van Musschenbroeks, die zich in de 17de en 18de eeuw een zoo roemvollen naam op het gebied der metaalbewerking, in het bijzonder der wetenschappelijke instrumentmakerskunst, en der natuurkunde hebben verworven. ¹⁾

Joost „heeft in Leiden sig lbegeeven aen het geelkoper gieten”; van zijn tweeden zoon Adriaen (of Arij) Joosten (1590-1663) wordt vermeld, dat hij „is geweest een geelkopergieter, unaecker van kerkkroonen, en allerlije kopere huijscieraeden, welke doemaels in meenigvuldig gebruik waeren; hij was meerendeels bekend onder de naem van Arij Joosten de Lampemaeker, dewijle hij een voortreffelijk meester is geweest in het maeken van konstige kopere Lampen. Arij's oudste zoon Joost Adriaense ²⁾ (1614—1693) is weer „een geelkopergieter, en ook Ijker over Leijden en Rhijnlandt”.

Ziehier een uittreksel van hetgeen het genoemde handschrift 'over de oudere Van Musschenbroeks mededeelt; van hun werk is waarschijnlijk niets meer over of althans niets meer te vinden. Het is natuurlijk zeer goed mogelijk, dat er in deze of gene kerk te Leiden nog een kerkkroon van Arij Joosten hangt, doch de kans zoo'n kroon op te sporen is uiterst gering. Kerkkronen werden gewoonlijk niet gesigneerd;

¹⁾ Zie, ook voor het vervolg, de achter dit artikel afgedrukte geslachtslijst.

²⁾ Portretten van hem en zijn vrouw Mayken van Midelen, toegeschreven aan Frans van Mieris den Ouden, in het stedelijk Museum De Laeckenhal te Leiden.

wanneer er een naam op voorkomt, dan is het de naam van den schenker 1).

De metaalbewerkingskunst, waarvan hier sprake is, is dus gedurende eenige geslachten van vader op zoon overgegaan. Zij werd tot een familietraditie en het verwondert ons 'derhalve geenszins, dat de zoons van Joost Adriaense van Musschenbroek, Samuel Joosten (1639-1682) en Johan Joosten (1660-1707) in de laatste helft der 17de eeuw deze traditie hebben voortgezet en uitgebreid met de vervaardiging van wetenschappelijke instrumenten.

De tijd was daartoe namelijk gunstig. Met de 17de eeuw begon de geest van het natuurwetenschappelijk onderzoek te veranderen; men zag in, dat de proef de grondslag voor de verdere ontwikkeling der natuurwetenschappen moest vormen, kortom, de experimenteele methode — het woord dateert eerst uit de 18de eeuw — begon langzaam maar zeker baan te breken 2). Hierdoor ontstond allengs de vraag naar wetenschappelijke instrumenten, maar bij het volslagen gebrek aan professioneele instrument-makers waren de natuuronderzoekers der 17de eeuw nog veelal genoodzaakt hun instrumenten zelf te maken, natuurlijk met behulp van handwerkslieden, zooals koperslagers en timmerlieden. Zoo zien wij Christiaan Huygens zijn astronomische kijkers en luchtpompen, Leeuwenhoek zijn microscoopjes zelf

1) Volgens mededeeling van Dr. E. H. Ter Kuile, Hoofdcammies aan het Rijksbureau voor de Monumentenzorg te 's-Gravenhage.

2) C. A. Crommelin, De Gids, Febr. 1934, Aug. 1936.

vervaardigen, de lenzen inbegrepen ¹⁾ dergelijke instrumenten toch waren in de 17de eeuw òf in 't geheel niet te koop, òf, indien zij al te koop waren, te slecht van kwaliteit voor wetenschappelijk onderzoek. Een wetenschappelijke instrumentmakerij was reeds omtrent het midden der 17de eeuw een eisch des tijds.

Wat wonder dus, dat Samuel een werkplaats stichtte en zich ontwikkelde tot „de eerste philosophische Instrumentmaker in ons Nederlandt, uijtvinder van Luchtpompen, Microscopia, Telescopia, anatomische Injicieerspuiten, en veele andere instrumenten.” Veel is er overigens over Samuels werkzaamheid niet (bekend; wij weten echter, dat bij voor Jan Swammerdam instrumenten heeft vervaardigd, getuige Boerhaave, die Samuel in de voorrede tot Swammerdams *Biblia naturae sive historia insectorum* (1737) met eere noemt en hem als „de groote en schranderste werkbaas” betitelt.

Van Samuels werk is, voor zoover mij bekend is, slechts één stuk tot ons gekomen, namelijk een in 1675 voor den Leidschen hoogleeraar Burchardus de Volder (1643-1709) gebouwde luchtpomp ²⁾, een fraai stuk van 17de eeuwsche instrumentmakerskunst. Johan Joosten van Musschenbroek, Joost Adriaensz.' 13de kind en Samuels 21 jaar jongere broeder heeft dit bedrijf op waardige wijze voortgezet. Luchtpompen en handmicroscopjes schijnen zijn specialiteit geweest te zijn. Exemplaren

¹⁾ Zeer volledig in het Ned. Hist. Natuurw. Museum te Leiden.

²⁾ Thans in het Ned. Hist. Natuurw. Museum te Leiden.

van een door den Leidschen hoogleeraar Wolferdus Senguerdius (1646—1724) ontworpen en door Johan vervaardigde luchtpomp met **scheefliggenden** cylinder vindt men **in verscheidene** musea en verzamelingen, eveneens microscoopjes van twee verschillende modellen. 1) Evenals Samuel gebruikte hij als **werk-**plaatsmerk een **Oostersch** lampje (naar een 'gevelsteen aan zijn „eijgen huijs op 't Rapenburg drie deuren van de Bagijnhofs Poort, hebbende de oostersohe Lamp boven aen zijn geevel" en de beide gekruiste sleutels van het wapen van Leiden.

De beide broeders zijn 'betrekkelijk jong gestorven, Samuel op 43 jarigen, Johan op 47 jarigen leeftijd. Nu had Johan echter twee zoons, Jan (1687—1748) en Petrus (1692-1761) van wie de eerste door zijn vader in het vak was opgeleid. Ofschoon slechts 19 jaar oud toen zijn vader stierf, heeft hij het door zijn oom begonnen en door zijn vader voortgezette bedrijf, kunnen uitbreiden en tot een zoodanigen bloei brengen, dat zijn werkplaats in de eerst helft der 18de eeuw als een der bezienswaardigheden van Leiden goid en geen reiziger met natuurwetenschappelijken zin een bezoek aan zijn werkplaats zou verzuimen.

Voor al is hij bekend geworden door zijn vriendschappelijke en wetenschappelijke samenwerking met den Leidschen hoogleeraar Wilhelmus Jacobus 's Gravesande (1688-1742, hoogleeraar 1717—1742); deze toch beseftte als eerste, dat een college in

¹⁾ Zeer volledig in het Ned. Hist. Natuurw. Museum te Leiden.

de experimenteele natuurkunde behoort opgeluisterd te worden door proeven. Aangezien de daartoe be-, noodigde instrumenten echter nog nooit ontworpen en veel minder vervaardigd waren, ondernamen de beide vrienden het pionierswerk om deze instrumenten te ontwerpen en te bouwen. Zonder twijfel hebben hierbij de natuurkundige en de instrumentkundige elkaar geïnspireerd en zoo is de even beroemde als fraaie verzameling ¹⁾ ontstaan, die door 's Gravesande op zijn colleges en voor zijn onderzoekingen gebruikt werd en door hem beschreven en afgebeeld is in zijn leerboek „Physices Elementa Mathematica Experimentis Confirmata”. Dit is derhalve de eerste volledige verzameling van natuurkundige instrumenten, die ooit bestaan [heeft, een cultuurmonument op natuurwetenschappelijk gebied van den eersten rang. Zoo is Leiden dus de bakermat van de natuurkundige instrumentmakerskunst geweest en eeren wij in Jan van Musschenbroek den eersten professioneelen natuurkundigen instrumentmaker.

Zijn jongere broer Petrus heeft te Leiden eerst in de geneeskunde gestudeerd, daarna in de natuurwetenschappen. Van 1719 tot 1723 was hij Professor in de Philosophie en Mathesis en bovendien Professor. Medicinæ extraordinaris aan de Academie te Duisburg, 'daarna van 1723 tot 1740 Professor Philosophiæ et Matheseos te Utrecht en ten slotte van 1740 tot zijn dood in 1761 hoogleeraar in 'dezelfde wetenschappen te Leiden.

¹⁾ Voor het grootste deel in uitstekenden staat aanwezig in het Ned. Hist. Natuurw. Museum te Leiden.

Petrus van Musschenbroek was een voortreffelijk physicus, een invloedrijk docent, een ingenieus experimentator, ja, een der vermaardste natuurkundigen van zijn tijd. Wereldberoemd is de Leidsche flesch (de eerste condensator), in 1745 door hem en zijn leerling Cunaeus uitgevonden of eigenlijk nog eens uitgevonden, want Von Kleist had dezelfde uitvinding reeds eenige maanden vroeger gedaan doch niet bekend gemaakt. Over de uitzetting van vaste lichamen en over de magnetische aantrekking en afstooting heeft hij zeer nauwkeurig en met succes geëxperimenteerd en hij is ~~was~~ althans in Holland ~~was~~ de eerste geweest, die het belang van geregelde meteorologische waarnemingen heeft ingezien en deze ook met veel zorg heeft verricht.¹⁾

Toch is het niet zoozeer door dit werk (met een uitzondering van de Leidsche flesch), dat zijn naam in de geschiedenis der natuurkunde voortleeft als door zijn werkzaamheid op methodisch en paedagogisch gebied. Hij was, met 's Gravesande en Boerhaave, een der groote voorvechters der experimenteele methode; in woord en geschrift, op zijn colleges en in zijn oraties, leerboeken en compendia stond hij in de hres voor de nieuwe denkbeelden en dit was, althans aan de universiteiten, in de 18de eeuw nog geenszins overbodig. Zoo is Petrus van Musschenbroeks in-

¹⁾ Handschrift in de Leidsche Universiteitsbibliotheek, bovendien nog een groot aantal andere handschriften van Petrus van Musschenbroek, uitgewerkte colleges, enz. Ook in het Ned. Hist. Natuurw. Museum handschriften, de beide doctorale bullen, enz.

vloed op den ontwikkelingsgang der natuurkunde van groot belang geweest, niet alleen in Holland, maar ook in het buitenland, met name in het conservatieve Frankrijk, waar het gedurende de geheele eerste helft der 18de eeuw aan tegenstanders niet ontbrak. Waren niet 'sGravesande's *Elementa* door het *Journal des Sçavants* doodgezwegen en door Gaste1 dadelijk na het verschijnen in 1721 vernietigend gecritiseerd?

Maar in 'datzelfde Frankrijk roerden zich ook de voorstanders. Du Fay, La Mettrie, Réaumur en Nollet maakten in de jaren 1733-1736 reizen naar Holland om de meesters der experimenteele methode, Boerhaave, 's Gravesande en Petrus van Musschenbroek, te leeren kennen, door een zoo bevoegd beoordeelaar als P. Brunet als „les trois grands maîtres hollandais” ¹⁾ betiteld en te Parijs noemde men den abbé Nollet „enrichi des découvertes d'un Desaguliers, d'un 's Gravesande, d'un Musschenbroek” en zeide men, dat hij zijn lessen gaf „conformément aux usages des célèbres écoles de Leyde et d'Utrecht.” ²⁾

Petrus van Musschenbroek heeft veel geschreven, o.a. verscheidene leerboeken: de „*Elementa physices*” (1734) en de „*Institutiones physicae*” (1748) voor zijn studenten, dan de groote „*Introductio ad philosophiam naturalem*” (1762) en voorts het eerste Hol-

¹⁾ Les physiciens hollandais et la méthode expérimentale en France au 18ième siècle, Paris, 1926, p. 108.

²⁾ Een ongenoemde schrijver in: *Observations sur les écrits modernes* 13 (1738), p. 137 sqq; vgl. ook P. Brunet, I.C. p. 117.

landsche boek over natuurkunde „*Beginfels der Natuurkunde ten dienste der landgenooten*” (1736), een omwerking der „*Elementa*” en bestemd voor het ontwikkelde publiek, destijds in Holland zeer talrijk.

Ook op het ‘gebied van de constructie van instrumenten, waarbij de toegepaste natuurkunde niet vergeten werd, heeft Petrus #belangrijk werk verricht, hoewel het pionierswerk door zijn broer Jan en 'sGravesande was gedaan. Het Leidsche Museum bezit een groot aantal instrumenten, dat van hem afkomstig is.

Na Van Musschenbroeks dood in 1761 is de instrumentmakerskunst en de natuurkunde in de familie uitgestorven en hebben zijn kinderen Lelden allengs verlaten. Het geslacht is echter geenszins uitgestorven, in tegendeel, vele dragers van den eens zoo beroemden naam, alle afstammelingen in rechte lijn van Petrus, zijn op den huidigen dag nog in leven.

NASCHRIFT.

Enige mededeelingen in het reeds meermalen genoemde 18de eeuwsche handschrift, aangaande de graven der Leidsche Van Musschenbroeks waren mij een aanleiding om na te gaan, of er van deze graven nog iets te vinden was.

Aangaande Adriaen (Arij) Joosten van Musschenbroek en zijn vrouw Mayken van Middelen staat vermeld: „sijn beide begraeven in de Hooglandsche Kerk te Leijden in ‘t graf wan sijn vader”.

Nu komt in een der gralboeken (VIII, 18) der Hooglandsche Kerk een dubbel graf voor onder de Nos. 127 en 134 in de „Noortcapel”, waarin Adriaen van Musschenbroek begraven is; tevens vindt men in dit boek een (plattegrond, waarop de plaats van het graf nauwkeurig staat aangegeven. Een onderzoek ter plaatse leerde mij echter, dat de grafsteen verdwenen is en waarschijnlijk het graf eveneens. De plaats in de Noordkapel, waar het moet gelegen hebben is thans met veel kleinere vierkante steenen geplaveid, vermoedelijk ten gevolge van een herstelling van den vloer.

Omtrent Samuel Joostens laatste rustplaats deelt het handschrift ons niets mede. In den blaffaard of blaffer (register van inkomsten en uitgaven) van de Hooglandsche Kerk en de Pieters Kerk van het sterfjaar van Samuel, 1682, komt zijn naam echter niet voor, zoodat het wel vast staat, dat hij niet in een van deze beide kerken begraven is.

Over Johan Joosten en zijn vrouw Margareta (het handschrift noemt haar Maria) van der Straeten vermeldt het handschrift: „sij sijn beijde begraeven in de Hooglandsche Kerk op 't Choor, in 't graf van Van der Straeten”. Over Jan van Musschenbroek lezen wij eveneens: „is begraeven in de Hooglandsche Kerk op 't Choor in 't graf van Van der Straeten”.

In een grafboek (VIII, 19) der Hooglandsche Kerk vond ik nu het volgende vermeld (Fol. 87) :

Ommegang (om het Choor) 1).

No. 36. De kinderen van Pieter van der Straeten
29/4 1718 2). Dubbeld (graf).

10/4 1743 3) Maria van der Straeten, Wed. Jan
Musschenbroek.

20/9 1748 Jan van Musschenbroek sijnde den 16
overleede.

4/10 1748 Sara van Musschenbroek sijnde den
29 Septemb. overleede.

'Voorts in het Journaal van het jaar 1707:

H(ooglandsche) K(erk) eigen (graf).

't Lijk van Jan van Mutsenbroek op

't Choor, 18 (gulden) 0 (stuivers).

en in het „Boek der Dooden van den 20 April 1748 tot
den . . . Maart 1754 in Leijden” (VIII, 31) onder de
data 14-21 Sept. 1748: Hoogelandse Kerk:

't Lijk van Jan van Musschenbroek ongetrouwd
Mathemat. Instrumentmaker op 't Rapenburg;
en onder de data 28 Sept.-5 Oct. 1748:

Hoogl. Kerk.

't Lijk van Sara van Musschenbroek ongetrouwt op
't Rapenburg.

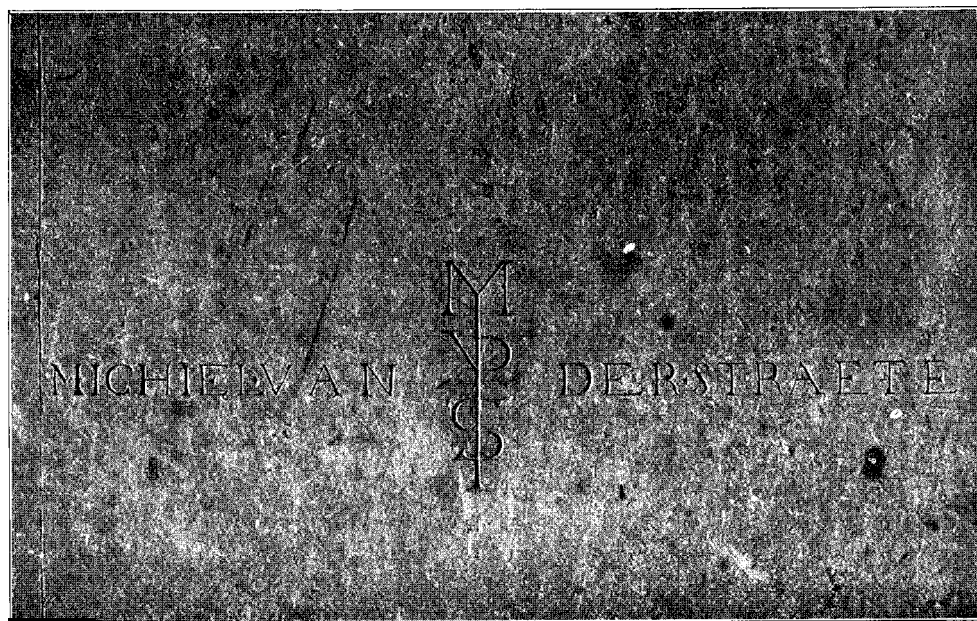
In het reeds genoemde grafboek (VIII, 18) staat
een platte grond van het Choor, waarop de plaats van
het graf No. 36 in den ommegang is aangegeven.

Juist op de aangegeven plaats heb ik dit gnaf ge-

1) De woorden tusschen () zijn ter verduidelijking door
mij bijgevoegd.

2) Vermoedelijk een datum van overboeking op de „kin-
deren van Pieter van der Straeten”.

3) Data der begrafenissen.

Graf van Michiel van der Straeten met monogram in de Hooglandsche Kerk.

vonden. De grafsteen draagt het nummer 36 en voorts den naam van Michiel van der Straete, benevens een monogram van de letters M. v. d. S. (zie de figuur).

Hier is geen twijfel mogelijk, dit is inderdaad het graf, waarin Jan, zijn moeder, zijn zuster ¹⁾ en zijn vader Johan Joosten ²⁾ hun laatste rustplaats hebben gevonden.

Over Petrus van Musschenbroek ten slotte lezen wij in het handschrift: „begraeven in 't graf van zijn tweede vrouw Helena Alstorpius in de Pieters Kerk vlak voor de Choor Deur”.

in een van de „Registers van alle de eijgen Graven in de Pieters Kerk” (VIII, 9) komt een graf voor (Fol. 209) :

No. 79. Arend Kuijk en Dirk Gottenbos, beijde *nomine uxoris*. Verboekt 1718.

29/₇ 1728 Aart van Kuijk

15/₄ 1732 Jan Walmans

29/₂ 1748 Dirk van Kuijk

25/₉ 1761 Petrus van Musschenbroek

Verder in een journaal onder Ontfangst den 28 September 1761 P(ieters) K(erk) Eijge (graf): ‘t Lijk van de Hr Prof. Petrus van Musschenbroek, Middelkerk No. 78 f. 10 6 (stuivers)

Dit graf heb ik niet kunnen vinden en het is zeer de vraag, of het nog bestaat. De geheele middelkerk is

¹⁾ Het handschrift vermeldt: Sara Maria van Musschenbroek, geb. 1696, ongehuwd overleden 29 Sept. 1748 „begraeven in de Hooglandsche Kerk op 't Choor in 't graf van Van der Straeten”. (Niet in de geslachtslijst hierachter opgenomen).

²⁾ Zijn naam is echter in de grafboeken niet te vinden.

volgebouwd met banken en een houten vloer, waaronder leidingen voor gas en electriciteit liggen. Een verdere plaatsbepaling in de middelkerk ontbreekt. Zelfs al wilde men de geheele 'planken vloer opbreken, dan nog zou het zeer twijfelachtig zijn, of men de juiste plaats van dit graf zou kunnen vinden.

Aangezien echter de gegevens der grafboeken en journalen ons volle vertrouwen verdienen, acht ik het zeker, hoe zonderling het ook moge zijn, dat Jan Willem van Musschenbroek, de schrijver van het handschrift, zich in de plaats van het graf van zijn vader vergist heeft. De naam Alstorpius komt in de grafboeken niet voor en „vlak voor de Choor Deur” is deze naam op de grafsteen nergens te vinden, noch een nummer 79.

Kneppelhout vermeldt in zijn bekend werk ¹⁾ over de Pieterskerk noch den naam Van Musschenbroek noch den naam Alstorpius.

Bij deze nasporingen heb ik het voorrecht gehad met raad en daad bijgestaan te worden door Mejuffrouw F. A. Le Poole, archivaris van het Nederduitsch Hervormd Kerkgenootschap te Leiden, die op even oordeelkundige als welwillende wijze mij in de Grafboeken en Journalen, 'berustend in het archief van dit kerkgenootschap in de Pieterskerk, den weg heeft gewezen en alles voor mij heeft opgezocht; zonder haar hulp zou ik dit onderzoek niet tot een goed eind hebben kunnen brengen. Hiervoor zeg ik Mejuffrouw Le Poole mijn welgemeenden dank.

¹⁾ Mr. K. J. F. C. Kneppelhout van Sterkenburg: De gedenkteeken in de Pieters Kerk te Leiden, Leiden 1864.

LITTERATUUR.

(behalve de reeds geciteerde).

J. A. Vollgraff. Leidsche hoogleeraren in de **Natuurkunde** in de 16de, 17de en 18de eeuw. **Jaarb. der Ver. „Oud Leiden”**, 1913.

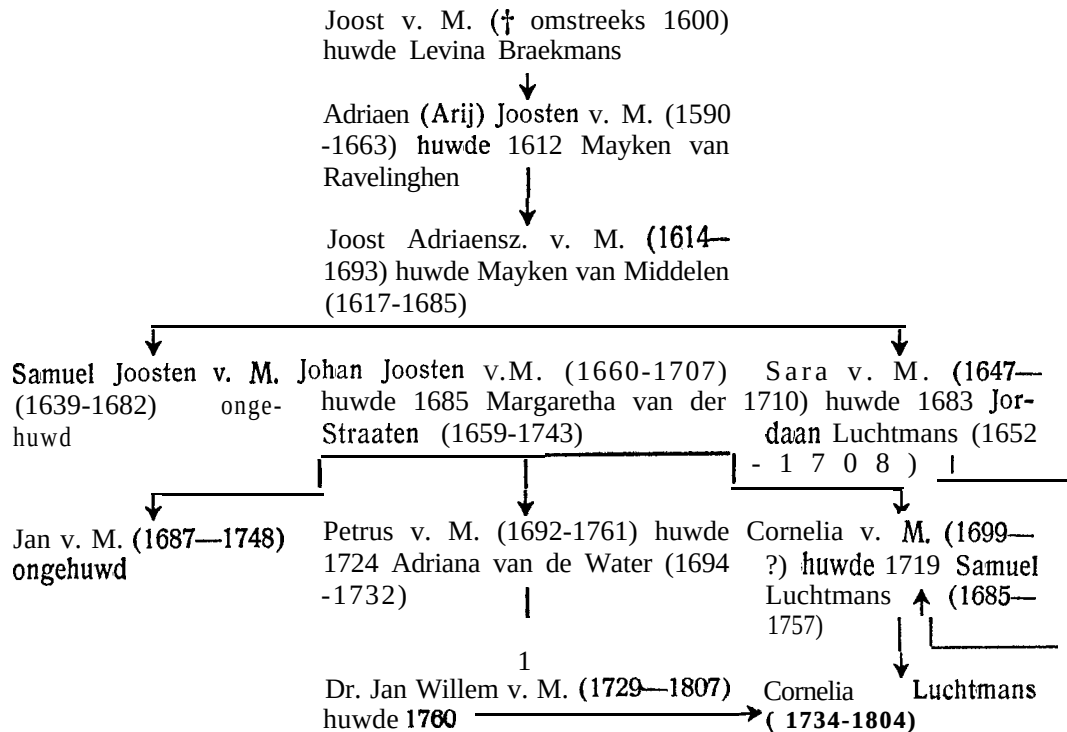
J. P. Kuenen. Het aandeel van **Nederland** in de ontwikkeling der **Natuurkunde** gedurende de laatste 150 jaren. **Gedenkboek** van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam, 1769-1919.

M. Siegenbeek. Geschiedenis der Leidsche **Hoogeschool**, 2 deelen. **Leiden** 1829-1832.

C. A. Crommelin. **Beschrijvende** Catalogus der Historische verzameling van Natuurkundige instrumenten in het Natuurkundig Laboratorium 1) der Rijksuniversiteit te **Leiden**. **Leiden**, 1926. **Instrumentmakerskunst** en proefondervindelijke **Natuurkunde**, rede uitgesproken bij de aanvaarding van het Lectoraat in de **Natuurkunde** aan de Rijksuniversiteit te **Leiden**, den 12den Mei 1925. **Leiden**, 1925; **Physics and the Art of Instrumentmaking at Leyden in the 17th and 18th Centuries** (verschenen in: **Lectures on Physics and Physiology, second Netherlands week for american students**, **Leiden**, 1926). In al deze verhandelingen afbeeldingen van instrumenten en reproducties van portretten; in de laatstgenoemde een iconographie der Leidsche Van Musschenbroeks.

1) Thans **Kamerlingh Onnes Laboratorium**. De verzameling bevindt zich sinds 1931 in het **Ned. Hist. Natuurw. Museum** te **Leiden**.

GESLACHTSLIJST DER VAN MUSSCHENBROEKS.

In deze geslachtslijst zijn alleen die leden van de familie **opgenomen**, die ons in het bijzonder **interesseeren**; (bovendien eenige als drukkers en uitgevers o.a. van boeken van 's **Gravesande** en Petrus van **Musschenbroek** **bekende leden der** familie Luchtmans, om te doen zien hoe **de beide** families aan elkaar geparenteerd zijn. **Sommige** der jaartallen staan niet geheel vast.

De borgtochten van heer Jacob van den Woude.

De hieaachter afgedrukte oorkonde van 5 Juni 1303 hangt samen met den 'doodslag van Gnaaf Floris V. Het bestaan van het stuk is bekend, doch naar ik meen is het tot nog toe niet gepubliceerd ¹⁾. Het origineel, met het uithangend zegel van Graaf Jan II, moet omstreeks het jaar 1863 eigendom zijn geweest van Mr. F. A. L. Ridder van Rappard ²⁾. Een notarieel afschrift ervan uit het laatst der 16e eeuw is ingebonden in het Privilegeboek van het archief der heeren van Warmond ³⁾, thans berustende te Leiden ⁴⁾.

De regeering van Floris V was een periode van veel onrust. Gespannen toestanden kwamen tot uiting in tal van botsingen en oorlogen. In niet geringe mate was deze gang van zaken toe te schrijven aan de bijzondere positie, welke de heeren van Aemstel en van Woerden innamen. Van 'huis uit stonden zij in

¹⁾ P. L. Muller, *Regesta Hannonensia*, p. 8.

²⁾ J. ter Gouw, *Geschiedenis van Amsterdam*, Dl. 1, p. 209, noot 3.

³⁾ Het huisarchief der heeren van Warmond, beschreven door Mr. S. J. Fockema Andreae, No. 1.

⁴⁾ Gaarne betuig ik den heeren Krantz alhier mijn oprechten dank voor de welwillende wijze, waarop zij mij inzage van dit archief verleenden.

geen leenverband tot den Graaf van Holland ¹⁾. Ernstig waren de conflicten tusschen den Graaf en deze heeren. De elect van Utrecht, Jan van Zyrik, had meerdere malen in den krijg 'hulp van Floris ondervonden; ook was hij financieel door den Graaf gesteund.

Gelijdelijk was Floris V heer en meester in het Nedersticht geworden; de elect had nagenoeg al zijn zelfstandigheid verloren ten koste van den Graaf van Holland. De van Aemstels waren genoodzaakt zich naar 's Graven wil te gedragen. Op 27 October 1285 ²⁾ had een verzoening plaats tusschen den Graaf en den elect eenerzijds en Willem, Gijsbrecht en Arnold van Aemstel anderzijds. Uitvoerig werden allerlei punten hierbij geregeld ³⁾. Onder meer moesten de heeren van Aemstel ten behoeve van den Graaf een aantal borgen stellen voor de nakoming van hun verplichtingen. „Ende dat sijn die borghen, die wi den Grave ghesettet hebben ute Hollant”, zoo luidde het. De eerste, die dan wordt genoemd, is heer Jacob van den Woude. De borgen verklaarden zich te verbinden „op al onse goet, leen ende eijghen”. Verderop volgt een nadere omschrijving van het karakter van dezen borgtocht. De borgen verklaren: indien de heeren van Aemstel hunne 'beloften 'braken, dat zij, borgen, dan „alle onse goet verboert hebben,

¹⁾ H. Obreen, Floris V, Graaf van Holland en Zeeland, Heer van Friesland, p. 64/66.

²⁾ L. Ph. C. van der Bergh, Oorkondenb. Holl. en Zeel. Dl. II, No. 571.

³⁾ H. Obreen, a.w., p. 90192.

heerlic goet, leen **ende** eyghin, jegens **onsen** here, den Gravene van **Hollant**, **ende** hi sine boden **daerinne** vrileke lechghen **moch** ofte **setten**, daerinne vrileke te blivene **ende** te **besittene**, sonder ons **ende** anders **imans** wederseghen”.

Gedurende de laatste jaren van den Limburgschen oorlog was tenslotte **den 21en** Maart 1288 een zoen getroffen tusschen Graaf Floris en Herman van Woerden ¹⁾. Ook ‘hier weer nagenoeg geheel dezelfde uitvoerige bepalingen, **welker** nakoming door ‘dezelfde soort borgtocht **van** verscheidene aanzienlijke personen heette **bekrachtigd** te zijn ²⁾. Onder hen treffen wij opnieuw aan Jacob van den Woude.

Door het ‘drama, dat op 27 Juni 1296 nabij Muiden eindigde met **den** geweldadigen dood van Graaf Floris V, ‘hadden Gijsbrecht van Aemstel en Herman van Woerden door zich aan **den** Graaf te vergrijpen de zoenverdragen **verbroken**. Voor hun woordbreuk moesten, naar den inhoud der zoenbrieven, de borgen opkomen. En wel in **dezen** geest, zooals uit het hierboven ‘vermelde citaat uit den zoenbrief bleek, dat zij al ‘hun eigendommen en **leenen** verbeurd hadden en dat de Graaf zijn boden (= **gemachtigden**) die **eigendommen en leenen** kon doen in bezit nemen ³⁾. Voor Jacob van den Woude kon dus eveneens het gebeurde onaangename gevolgen **hebben**, als de sanctie (de verbeurdverklaring) in werking werd

¹⁾ Van den Bergh, a.w., Dl. II, No. 632.

²⁾ H. Obreen, a.w., p. 95/96.

³⁾ R. Fruin, Oudheid van Rotterdam, Verspr. Geschriften, Di. VI, p. 67/68.

gesteld. O.a. weten wij omtrent zijn bezittingen: dat hij van den Graaf in leen hield ¹⁾ de heerlijkheid Warmond, de helft der tienden, vischrechten, bepaalde inkomsten uit de lente- en herfstbeden ²⁾ en uit de bottinge ³⁾ en voorts landerijen en tinsen en ook het gerecht van Ellikerwoude. Deze goederen en rechten had van den Woude nu rechtens verbeurd door de trouweloosheid van Gijsbrecht van Aemstel en van Herman van Woerden. En ongetwijfeld is de verbeurdverklaring ten uitvoer gelegd ook, want alleen dan is de acte van 1303, die het onderwerp van dit opstel uitmaakt, te verklaren.

Deze toestand duurde tot het jaar 1303. Floris' neef, Graaf Jan van Avennes, toonde toen om politieke redenen toenadering tot de Hollandsche edelen. Van verschillenden hunner wist hij de toezegging te verkrijgen, dat zij hem getrouw zouden blijven en dat zij noch aan Gijsbrecht van Aemstel, Herman van Woerden en Gerrit van Velzen, noch aan eenigen hunner afstammelingen bijstand zouden verleen, doch dat zij integendeel den Graaf zouden helpen al deze personen zooveel mogelijk uit het land te weeren. In Mei en Juni 1303 werden zulke beloften afgelegd door Gijsbrecht Bot van der Eme, Diederik, heer Symonszoon van Teilingen, Jan en Gijsbrecht

¹⁾ J. de Fremery, Oorkondenboek Holl. en Zeel., Supplem., No. 228, anno 1281-1284, Leenen ten tijde van Graaf Floris V, sub 48.

²⁾ Belastingen, welke op gezette tijden werden geind.

³⁾ Belasting, samenhangende met het geboden ding, de terechtzitting, waartoe men op ongeregelde data werd opgeroepen.

van Toloysen en Diederik, Gijsbrecht en **Herman Bokel** ¹⁾. Lezen wij de zoenverdragen van 1285 en 1288 na, dan blijkt, dat **Gijsbrecht Bot van der Eme**, Diederik van Teilingen en Gijsbrecht **Bokel** borg waren gebleven bij beide zonen en Jan van Toloysen alleen bij die van 1285. Vermoedelijk heeft heer **Jacob van den Woude** ook een dergelijke belofte van trouw aan Graaf Jan II afgelegd en is toen als **antwoord** daarop gekomen de Grafelijke brief, waarvan de copie hierachter staat afgedrukt. Speciaal ook wat den datum der acte (5 Juni 1303) {betreft is dit alleszins denkbaar. Er is sprake van kwijschelding van eischen en borgtochten. De eisch, waarvan hier sprake is, ziet op de verbeurdverklaring der #bezittingen van van den Woude.

Curieus is dus, dat van de andere borgen de belofte van trouw van 1303 bewaard is gebleven en dat die van heer Jacob van den Woude ontbreekt en dat omgekeerd van Jacob van den Woude bewaard is gebleven de acte van herstel in zijn verbeurdverklarde goederen en leenen in 1303, doch de belofte van trouw van 'hetzelfde jaar, die zeker ook moet hebben bestaan, ontbreekt.

Het wordt nu ook duidelijk, waarom deze notarieele copie in het Privilege'boek der heeren van Warmond is ingebonden. Jacob van den Woude had tengevolge van zijn borgtochten van 1285 en 1288 zijn rechten op de 'heerlijkheid Warmond c.a. verloren. Zijn zoon Jacob en diens beide zusters hadden door

¹⁾ F. van Mieris, Gr. Charterboek, Dl. II, pp. 26, 27, 28 en 31, acten van 31 Mei, 4, 5 en 28 Juni 1303.

de acte van 5 Juni 1303 de rechten op de heerlijkheid met hare toebehooren 'weer verworven.

Blijft nog over de vraag, waarom men op 21 Januari 1587, dus bijna 3 eeuwen later, een notarieele copie van de acte van 1303 heeft laten maken. **M.i.** is de verklaring deze. Het archief der heerlijkheid is, naar het schijnt, niet altijd even scherp gescheiden gehouden van de familie-archieven der verschillende heeren van Warmond. Vermoedelijk heeft in 1587 de toenmalige heer, begrijpende, dat de acte van 1303 de oudste titel van een onafgebroken reeks was, een authentiek afschrift van die oorkonde — die toen blijkbaar in andere handen was — willen hebben. Het stuk, door notaris W. C. van Oudevliet te Leiden 1) bezorgd, was een copie collationnée. In het protocol van genoemden notaris in 'het geheel complete deel over 1587 2) komt deze acte niet voor.

W. VAN ITERSON.

Copie.

Wy, Jan van Henegouwen, van Holland, van Zeelandt ende heer van Vrizelandt, maken cont allen luden, dat wy Jacob van den Woude, Zoephien ende Maegrieten, sine susters, houders van 'dezen brieve, hebben vergheven ende quite ghesconden van allen eeschene ende borchtochte, die haer vader, haer Jacob

¹⁾ Blijkens F. L. Hartong, Register der protocollen van notarissen in Nederland, p. 186, was W. C. van Oudevliet notaris te Leiden van 1577 tot 1602.

²⁾ Notarieel archief Leiden, No. 52.

van den Woude, ridder, belooft hsdde ende verzekert voer haer Ghijssetbert die men hiet heer van Aemstel, ende voir haer Harman van Woirden of voor Gherrijt van Velzen, ende van aller broke, die die voerzeijde verraders van Amestel, van Woirden ende van Velzen daden an onzen wel lieven neve, den Grave Florens. Ende hierbij hebben wi se ghedaen in al den goede, dat haer is, zoe waer dat geleghen es, ende daer zij uut ghedaen hebben eer gheweist, overmits die borchtochte, ende willen dat zy dat vrielic ghebruken ¹⁾).

In orconde van dezen brieve bezegelt met onsen zeghele. Ghegeven in den jaere ons Heeren M CCC ende drie in Sente Bonifaisdaghe tot Nyemansvrient ²⁾).

Wesende uuijthangende bezegelt met een groen wassen zegel in (onleesbaar) stairt.

Nair collatie jegens zyne originale gedaen als voren besegelt es dairby accorderende bevonden desen XXlen Januarij, anno XVc. zeven ende tachtich stilo novo bij mij:

(w.g.) W. C. van Oudevloet, Notarius scripsit.
(15)87.

¹⁾ Te vertalen: en hierbij hebben wij hen hersteld in al het goed, dat van hen was, waar ook gelegen, en waaruit zij eertijds waren gezet krachtens voormelde borgtocht en wij willen, dat zij dat goed vrijelijk zullen ghebruiken.

²⁾ De naam Niemandsvriend komt reeds voor in een oorkonde van 26 Jan. 1248 (van den Bergh, a.w., Dl. I, No. 446). In het algemeen duidt men ermede aan of de Grafelijkheidstol of de ambachtsheerlijkheid nabij Sliedrecht.

Boerhaave's Schoonzoon.

Als professor Boerhaave ~~het~~ huwelijk zijner dochter bad mogen beleven, dan zou men ten opzichte van zijn schoonzoon, gerust kunnen zeggen: beiden wel zeer verbaasd over elkaars gezelschap. Heel Europa wist wie Boerhaave was en de Thoms, goed op de hoogte van alle medische (beroemdheden, ter wille van zijn zwak gestel en uit verlangen naar hunne recepten, zeker. Men heeft zelfs beweerd, dat hij college bij Boerhaave diep, doch ik ben zoo vrij dit te betwijfelen, al kan hij zijnen lateren schoonvader wel eens ontmoet en bezocht hebben, tijdens een zijner korte verblijven in Leiden. En ook Boerhaave zal wellicht wel eens 'gehoord hebben van den rumoerigen herbergierszoon uit Giessen, diplomaat geworden en Engelschman, al was het door eenen ambtgenoot, zooals Vitriarius. Doch grooter verschil was ondenkbaar dan tusschen de Thoms en den gevierden geleerde, wiens eenvoud en nederigheid zonneklaar blijken uit zijne zoo mooie brieven, die bewijzen, dat zijn: Simplex veri sigillum, geen ijdele spreuk was.

En toch geloof ik, dat Boerhaave's eenig en geliefd kind gedurende haar juist 5-jarig, kortstondig huwelijk geen reden heeft gehad, deze verbintenis te berouwen, eer het tegendeel, want ook zij was verre van ongevoelig voor luister en den eerbied, die haar gewerd.

Wijlen Alexander baron Schimmelpenninck van der

Oye (1839-1918) had veel moeite gehad bij zijne toelating als ridder-expectant der Duitsche orde, balye van Utrecht, daar het kwartier van Leyden, dat zijner moederlijke grootmoeder, niet grif werd toegelaten. Pas na heel veel zoeken en schrijven kwam uit Weenen het (bewijs, dat zijn onmiddellijke voorvader Mr. Adriaen Dirksz van Meerburg, die den naam zijner grootmoeder Machteld van Leyden had aangenomen, 4 April 1548 door Karel V verheven was tot Baron des H. R. Rijks. Sinds dien bleef baron Cch. bijzonder veel belang stellen in alles wat de van Leyden's, de Thoms en Boerhaave betrof.

Toen hij uit het archief van het Huis te Warmond nagenoeg alles gekregen had, wat op deze familie betrekking 'had, 'deed hij in 1880 een werkje 'drukken: Boerhaave en zijne nakomelingen (niet in den handel).

De van Leyden's hadden nooit veel aan dien titel gehecht en ook 'het diploma van 1548 was in andere handen en vervolgens zoek geraakt. Zij noemden zich van Leyden van Leeuwen (naar de hofstede van Leeuwen te Alphen) en toen Keizer Karel VI 10 Nov. 1732 den Leidschen burgemeester Pieter v. L. v. L. tot Rijksgraaf verhief, vergenoegde hij zich, evenals zijn nageslacht met den titel van des H.R. Rijksbaron. Teekenend is ook, dat de laatste afstameling der van Leyden's volstond met zijne benoeming in de Hollandsche ridderschap, die het praedicaat Jhr. medebracht en nimmer homologatie verzocht van zijnen Rijksadel. Eene wel zeer (bescheiden familie!

Ruim 17 jaren heb ik in gestage briefwisseling met baron Schimmelpenninck gestaan over **Boerhaave**, **Poelgeest**, waar ik trouwde, **en** deszelfs bewoners en tot mijne groote voldoening heeft hij **mijne** raadgeving gevolgd en al het verworvene en **verzamelde**, tal van portefeuilles vol, bij zijn dood vermaakt aan Leiden, waar dit omvangrijk materiaal hoorde. Niet meer heeft hij beleefd, dat uitgemaakt werd dat de van Leyden's van na 1500 v. Meerburg's waren en vanzelf is er na 20 jaren nog veel aan het licht gekomen, waarvan die belangstellende verzamelaar geen vermoeden had.

Wat hij over zijnen voorvader de Thoms bezat, bestaat uit tal van brieven door de Duitsche vorsten, die hij diende tot hem gericht, 's mans diploma's en zijne eigenhanddige levensbeschrijving, die tot 1737 bijgehouden is. Gelukkig kon ik ook gebruik maken van een levensbeschrijving, die wat objectiever van aard is en bijna 40 jaar na zijn dood is opgenomen in den Hochfürstlichen Hessen-Darmstädtischer Staats- und Adresskalender auf das Jahr 1785. **Dan** nog beschik ik over tal van aantekeningen over de Thoms in den loop der jaren gemaakt en ten slotte heeft wijlen de Heer M. G. Wildeman in het **maandblad**: de Nederlandsche Leeuw van 1925 de uitkomsten vastgelegd van een uitvoerig onderzoek naar de Thoms voorouders in Deutschland, dat tevens al 's mans ijdele fantasieën op dit gebied den nekslag toebracht. En toch zullen wij den leiddraad zijner autobiographie niet kunnen missen.

Friedrich Thom is 15 Oct. 1696 te Giessen in Hes-

sen geboren en al verklaart hij zelf 18 Oct., dit kan niet, daar hij 16 Oct. gedoopt is. Zijnen vader Johann Lorentz noemt hij: vorstelijk postmeester en later thesaurier, doch verzuimt mede te deelen, dat deze eerst Zollbereiter (opziochter van maten en gewichten) was en als hoofdbedrijf had zijn Gasthof „Zum Wilden Mann.” Het thesaurierschap is in feite het betaalmesterschap voor krijgskassen. Ook zijne moeder, die reeds begin 1699 stierf, wordt bedacht met het praedicaat „von”, dat haar niet toekwam, al was zij dan eene dochter van ‘professor Dr. Friedrich Nitzsch, die zijne dagen eindigde als prokanselier en nog bekend is als een bekwaam jurist. Diens vrouws familie Jacobi, waarvan de Thoms hoog opgeeft en die hij steeds met toevoegsel von Ehrencron versiert, zal men tevergeefs in Deutsche woordenboeken zoeken.

De jonge Friedrich had evenals zijne moeder, een zwak gestel, doch een goed verstand en ontembare eerzucht. Met zijn gouverneur kon hij het slecht vinden; deze bepleitte openbaar onderwijs voor den knaap, met het doel, zei deze, om zelf rector te worden in Darmstadt, hetgeen hem gelukte. Dat hij vlug leerde, is zeker. Spoedig is hij in zijne geboortestad terug en wordt 22 Sept. 1710 ingeschreven als student. Zijn vader verlangde, dat hij in het burgerlijk recht zou studeeren, doch zelf gaf hij de voorkeur aan geschiedenis, politiek en staatsrecht. Op 16 j. leeftijd leverde hij zijn proefschrift in: de rebus sub lege commissaria delatis, maar met de discussie was zijne verdediging niet veel zaaks. Als Lodewijk

XIV komt te sterven, schrijft hij diens leven in het Duitsch. In 1716 maakt hij kennis met den Staatsminister von Stein, tijdelijk in Hessischen dienst, om orde te stellen op de universiteit. Als deze in dienst van den Hertog van Brunswijk-Wolfenbiittel overgaat en dien vorst op den Rijksdag te Regensburg moet vertegenwoordigen, gaat hij mede. Den avond voor zijn vertrek neemt zijne grootmoeder van vaderszijde hem terzijde en vertelt hem een wonderlijk verhaal: Dat haar man Bartholomaeus de Thomas heette en de zoon was van zekeren Bonifacius de Th., die in den slag bij Nordlingen 1634, zwaar gewond was, doch bij den burgemeester van N. verpleegd er weer boven op was gekomen en uit dankbaarheid de dochter van burgemeester Wagner had getrouwd. Boniface was van den voornaamsten adel in Provence en zijn zoon, man der vertelster, was daar heen getrokken, om zijne rechten op te eischen; maar omdat hij renegaat was, werd hij zeer slecht ontvangen en kwam in Duitschland terug, armer dan hij ging. Toen had hij genoeg genomen met het nederig ambt van postmeester en zij had verder alles wat zij had, moeten afstaan, om het gezin in leven te houden. Intusschen noemt zijne vrouw hem ook overste van den landgraaf van Hessen-Cassel. Uit weerzin tegen de Franschen had haar man toen afstand gedaan van wapen en naam en zich Thom genoemd. Het onderzoek van den Heer Wildeman heeft echter vastgesteld, dat de man niet in Nordlingen, Beieren was geboren, maar in Buchenau, Hessen, dat hij nooit postmeester geweest is, maar

kleermaker, **later** kastenmeister (deken van het gilde) en herbergier in Marburg en ten slotte datzelfde bedrijf uitoefende te Giessen „in den Wilden Mann”. Wellicht was hij uit het Anhaltsche afkomstig, hij had althans daar familie, die **Thom** en ook wel **Thoma** heette en in **Buchenau** gaan de archieven niet ver genoeg terug.

In het dossier ten **archieve** is nog een stuk bewaard, waarin **de** grootmoeder **de** zaak weer heel anders **vertelt**. Wij zullen daar verder niet op ingaan, te meer, daar gemeld onderzoek ook aan het licht bracht, dat Anna Catharina Krug von Nidda, **zoals** haar kleinzoon haar noemt, nimmer **bestaan** heeft en in feite heette: Margarethe N. N. In alle officiële acten komt haar **familienaam**, zoals vaak in Duitschland ‘geschiedt, nimmer voor. De Krug’s echter waren in die dagen eene uitgebreide en aanzienlijke ambtenaarsfamilie in het Hessische gebied en verkregen 27 Febr. 1703 adelsbevestiging van Keizer Leopold 1. Ik (beschouw het geheel als eene late fantasie van Friedr. Thom, nadat hij op zijne reizen te weten was gekomen, dat er in Zuid-Frankrijk eene aanzienlijke familie de Thomas bestond, wier **hoofd** Marquis de Pierrefeu was.

Toen hij te Napels reeds graaf geworden was, heeft hij leden dier familie einde 1739 aangeschreven, **doch** die wisten slechts, dat een oandidaat-geestelijke in hunne familie, genaamd Boniface, in 1634 **bij** Nordlingen gesneuveld was. Fr. Th. heeft gewis dezen in zijn verhaal opgenomen. Hij voerde het wapen zijner moeder (zoo hij zegt uit eerbied voor zijn

grootvaders besluit, doch m.i. omdat hij er zelf geen had), liet dit een **paar malen** wijzigen en besloot zijn leven met het oude fransche wapen, sinds hij nu eenmaal graaf geworden was. Doch dit pas in zijne laatste levensjaren. In 1741 **vinden** wij in het protocol van notaris Kleynenbergh zijn wapen op een gekroonden hermelijnen mantel. Het schild vertoont: 1 en 4 een **griffioen** (schildhouder van het fransche wapen, **het** geheel **durfde** hij toen blijkbaar nog niet aan) 2 en 3 het wapen Nitzsch, het geheel omgeven door de versierselen der orde: Générosité. In 1744 **bij** notaris Kreet een **eenvoudig cachet** wet: 1 **het fransche** wapen, 2 Boerhaave, 3 Drolenvaux en 4 Nitzsch. Op dit gebied liet hij **dus** zijne fantasie vrij spel.

Als secretaris van von Stein, een der zeer weinigen, **dien** hij in zijn memoires 'prijst, als een buitengewoon man en vaderlijk vriend, vertrok hij dan naar Regensburg tegen zijns vaders zin en **verbleef** er twee maanden. Toen werd naar **Weenen** getrokken en bijzonder vermeldt 'hij het logies in **Straubing**, eene herberg destijds gehouden door den vader van den keizerlijken minister Baron Bendenrieder. M.a.w. wie weet, hoe ver ik het nog **brengen** zal! Een uitstapje naar Hongarije volgde, vóór de terugreis naar Regensburg, waar hij zich bezig hield met eene geschiedenis van **den** Rijksdag, die anonym gedrukt werd en meer dan ééne uitgave beleefde, Ook schreef hij **deducties** over **Mecklenburg** en den overgang van het keurvorstendom Hannover aan het huis Brunswijk, alles in druk verschenen.

In **Duitschland** voelde hij zich bezwaard, dat hij als niet van adel **geene** behoorlijke carrière kan maken; in Oostenrijk was dat nog erger en **sinds** dien had hij **grooten** tegenzin tegen **het** Keizerrijk en **deszelfs** belangen. Hij wilde uit Duitschland weg en herinnerde zich, dat **de** nieuwe Koning van Engeland, Georg van Hannover, **hem** als 11 j. jongen in **Giesen** **had** gezien, toen **de** Keurvorst aanvoerder van **het** Rijnleger was. Hij had gezegd: Leer goed en ik zal voor je zorgen.

In Juli 1719 ontmoet Fr. **Th.** zijnen vader in Frankfort en 'deze stelt hem in staat 'naar Hannover te gaan. Verder spreekt hij niet meer over zijnen vader, ook niet, als **deze** in 1728 sterft en van diens tweede huwelijk en kinderen nimmer een woord. Wel heeft **hij** er blijkbaar voor gewaakt, dat zijn **halfbroeder** Ernst ,toen deze in 1743 te Leiden als student werd ingeschreven, betiteld werd als: de **Thoms**.

Op Herrenhausen wordt **hij** **den** Koning-Keurvorst voorgesteld door den Turk Mehemet, evenals zijn **landgenoot** Mustaba door Georg 1 van Hongarije gevangen in 1686. Mehemet **had** veel invloed bij den Vorst. Deze **herkende** Thom en ried hem eens met zijn vertrouweling von **Bernsdorf** te praten. Eene ontmoeting in Londen wordt **dan** vastgesteld en na eene reis door Noord en West Duitschland is hij 1 Nov. in Hannover terug, waar hij den Pruissischen Koning, op bezoek **bij** zijn schoonvader, ontmoet. Half November reist hij **door** Holland, bezoekt **de** voornaamste steden en is 2 Dec. in Londen, waar hij twee

dagen later de parlamentsopening bijwoont in eene z.i. minderwaardige zaal. Kort daarop stelt Georg I hem aan tot secretaris ter beschikking. Het is de groote tijd der razernij aan de Zuidzee-compagnie. Ieder aan het hof speelt mede, de 'diplomatie ook. Zelf neemt F. Th. deel voor £ 400; tegen aller advies verkoopt hij bijtijds en verdient 400 % in 5 maanden tijds. Dan neemt de Koning hem weer mede naar Hannover, doch geeft hem verlof naar Giessen te gaan, waar het eigen rijtuig en zijne diamanten niet minder, alles van de winst gekocht, groot opzien baren. Met den Koning reisde hij weer terug. Deze kon met Engelschen slecht overweg, verstonde, noch sprak hunne taal en omringde zich steeds meer met Duitschers. Thom wordt gebruikt voor allerlei inspecties en op eene zending naar Frankrijk. 's Konings gunsteling von Bernsdorf is in Engeland zoo gehaat, dat hij wel weg moet en Fr. Th. is bestemd hem naar Hannover, waar B. president van den Raad zal worden, te vergezellen. Dit weigert Thom, hij verkiest in Engeland te blijven; de Koning gaat ermede accoord en door zijn ouden vriend von Stein en listige streken weet hij zich aangenaam te maken bij den Hertog van Brunswijk en ondanks het verzet van den almachtigen minister von Dehn, krijgt hij in Dec. 1725 zijne aanstelling tot Brunswijksch agent in Londen. Tusschen zijne herhaalde reizen op het vaste land had hij een half jaar te voren de installatie van de ridders v. h. Bad meegemaakt als schildknaap, hetgeen 'hem het voordeel opleverde voortaan betiteld te worden als Esquire en ook hetzelfde eerbe-

toon, als den **Heeren** der Privy **Chambre** toekwam. Vervolgens had hij **hij** diploma d.d. Wetzlar 23 Oct. 1725 van den paltsgraaf F. A. D. Freiherr von Ingelheim genaamd Echter von Mispelbrunn een adelsdiploma verworven, waarin zijn overgrootvader de kanselier van Mainz, **Hartman** Jacobi von Ehrencron ook wordt aangehaald. Thom wordt nu Thom von Jacobi en beschouwd, alsof hij 4 adellijke kwartieren had. Ook zijn (Nitzsch) wapen wordt verbeterd. In de wandeling heet hij nu de Thoms, maar dat verhindert **hem** geenszins **requesten** op te stellen, waarin hij zich **aanmatigt** den naam van F. de Th. S. R. **I. Liber Baro de Jacobi**, alsof hij al Rijksbaron was.

Inmiddels had **hij** zijnen zin; het leven in Engeland beviel hem, het was er vrijer en hij maakte er **blijkbaar** goede zaken, zonder dat **hij** vertelt hoe. Er werd in de eerste kringen veel **gedobbeld** en gespeeld en Fr. de Thoms was uitgeslapen. Met het hof was hij op den besten voet en al was de verhouding tot den eersten Georg veel intiemer, dan die met **den** tweeden, dit werd volkomen vergoed door **de** belangstelling, **die de** invloedrijke Koningin hem betoonde. De Thoms sprak zeven talen en was er vier ook schriftelijk geheel machtig. Zelf doet hij het voorkomen, alsof **hij** uiterst gezien was in bof- en regeeringskringen, doch men zal zijnen naam tevergeefs zoeken in Engelsche biographieën en zelfs in monographieën over dat tijdperk. Van zijne tijdgenooten weet hij heel veel slechts en leelijks te vertellen en het zou zeer 'belangwekkend zijn, eens

te weten, wat die over hem te vertellen hadden en hoe die over ham dachten. Maar **men** vindt niets en vraagt zich af, of zijne zelfoverschatting hem geheel deed vergeten, dat **hij** slechts een agent was van een Duitsch **duodecimo-vorstje**, die in de geschiedenis geen spoor zou nalaten. Wel wist men hem te vinden, als er geld noodig was, zoowel van Duitsche als Engelsche zijde; de **bewijzen** liggen in het dossier en zelfs nog in 1735 **werd** er eene transactie gesloten met **den** 1sten Hertog van **Portland** over een zeer belangrijk **bedrag**. In verband **daarmede** beschouw ik, dat hij het noodzakelijk vond, zich in Engeland te doen naturaliseeren, (hetgeen 'plaats had **onder** den naam **Frederic de Thoms Esquire**, in 1736.

In zijne levensbeschrijving kan **men** uitvoerig lezen over **het** diplomatiek gekonkel van omstreeks 1730.

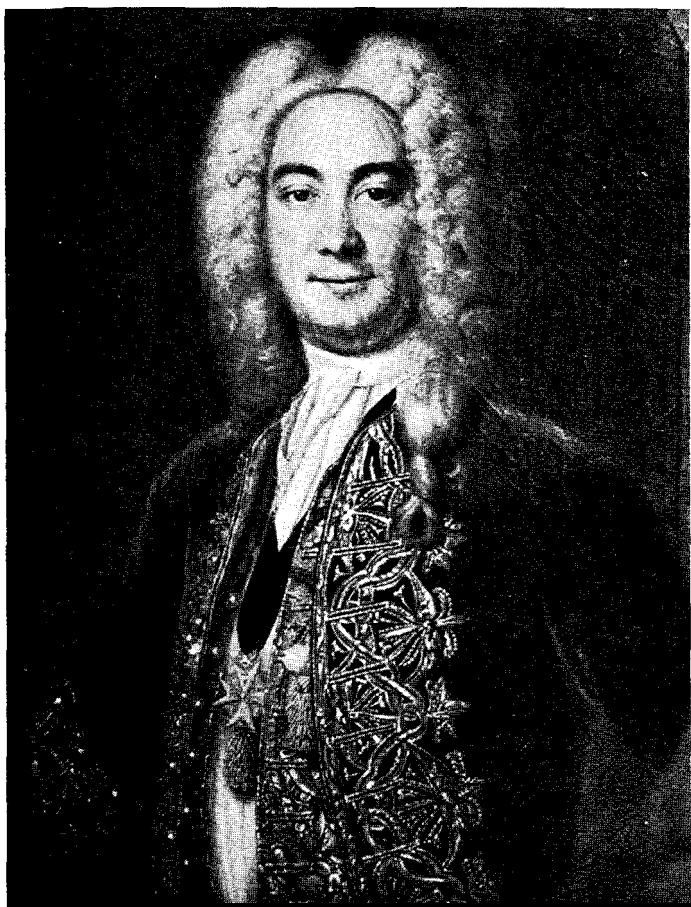
Begin 1731 stierf **de** Hertog van Brunswijk en de opvolger moest niets van Londen hebben en kon er een agent missen. Fr. de Th. verlaat Engeland en scharrelt zoo maar wat op eigen houtje rond in de diplomatie te Bonn, Cassel, waar **hij** von Stein nog nog weer eens ontmoet, en Altenburg, waar hij zonder orders een huwelijk beraamt tusschen den Prins van **Wales** en eene 'dochter van den Hertog van Saxen en wordt in 1732 agent van Saxen-Gotha in Londen. Hij is echter vaak afwezig en op reis. Zijn oude vijand Hattorf, al uit **de** dagen van Georg I en zijne eerste komst in Londen, intrigeert hem weg naar Gotha, maar hij ondervangt het en neemt ontslag even voor het huwelijk van den Prins van Wales met de Saxische prinses, op 8 Mei 1736.

De Thoms beweerde:

10. dat hij het gedoe van Hattorf beu was,
20. dat de Hertog van Gotha te praatziek was,
30. voorzag hij nog grooter moeilijkheden tusschen Georg II en zijnen oudsten zoon en dan kwam zijn optreden in het gedrang.

Hij wilde nu gaan reizen in Frankrijk en Italië, maar opeens maakt de Koning van Pruisen zich van hem meester. 18 Aug. 1736 vertrok hij voorgoed uit Londen, maar in Frankrijk was de ontvangst bij regeeringspersonen niet aangenaam. Hattorf, zeide hij,, had ook daarvoor gezorgd bij den kardinaal de Fleury. Dan gaat hij door Italië naar Zwitserland, waar hem te Neuchâtel het aanbod van Koning Friedrich Wilhelm I van Pruisen gewordt, om buitengewoon minister van Pruisen in Venetië te worden. Zijn doel was m.i. door ja te zeggen, op den duur (benoemd te worden in Londen.

Vermoedelijk in 1732 reeds, had die Koning hem de orde: Générosité verleend, naar men zegt, als dank voor zijne bemiddeling bij het werven van extra lange Schotten en Ieren voor de befaamde „lange garde” te Berlijn. Die orde is dan bijgeschilderd op het hierbij weergegeven portret, dat toch in 1729 is vervaardigd; maar zulke ijdelheden geschieden nog mij bekend, heden ten dage evenzeer. De orde Générosité is in 1687 door den lateren eersten koning van Pruisen gesticht en wordt ook wel Gnadenkreuz genoemd. Verwarring met de ‘orde Pour le Mérite, die pas 7 Juni 1740 bij zijne komst op den troon door Koning Frederik II werd gesticht, is begrijpelijk, doch

F. de Thoms.

Geschilderd door A. Möller, Londen 1729.

Thans eigendom van baron Schimmelpenninck van der Oye.

gevaarlijk bij het dagteekenen van portretten, daar de eenige uiterlijke verschillen zijn, ~~de~~ letters op de armen van het kruis en de kroon 'boven de F., die vanzelf niet voorkomt op eene orde, **vóór de stichtings** des Koninkrijks opgericht. Na 1740 werd de **Générosité** alleen aan buitenlanders verleend en in 1791 opgeheven.

De Thoms heeft later zijne eigene zothed vervloekt, dat hij **zoo** iets ooit **had** aangenomen. 22 Jan. 1737 is hij in Venetië, **maar** moet er bevinden, dat de eerste minister van **Pruissen** en zijn medebewindsman, veldmaarschalk von **den Schulenburg** er reeds **eenen** agent hadden en dat **de** Republiek geen buitengewonen **minister** begeerde. Hij stuurt **de** in Genève ontvangen geloofsbrieven weerom, 'blijft in Venetië voor het carnaval en gaat dan veertien **dagen logeeren** bij den Kardiaal Alberoni in Ravenna. Deze fameuse staatsman beweegt hem de politieke wereld vaarwel te zeggen en te leven in rust en voor **de kunst**. Vanuit Rome **maakte** hij zich los uit den Pruissischen dienst en ontvangt 21 Mei 1737 zijn ontslag uit **deze** vergissing en 23 Juni 'daarop, de benoeming tot geheimraad. Maar de Thoms zonder avonturen, al was het dan niet **op** politiek gebied, dat was **ondenkbaar**. Rome en Napels worden het terrein van zijne werkzaamheid en antiquiteiten verzamelen wordt hoofdzaak. Aan het Napelsche hof wordt **de** ex-diplomaat een persoon van gewicht. Hij kan **zooveel** vertellen en ontpopt zich als de volmaakte hoveling en geleerde. **Koning** Karel VII der beide **Siciliën** benoemt hem tot hofmaarschalk en

reeds 25 Nov. 1737 is Baron (sic) de **Thoms** lid der Etruscische academie. Maar er voortdurend wonen, deed hij niet. Vaak was hij op reis en ook **in** ons land.

Op 15 Juli 1739 verhief de Koning hem tot graaf, doch het diploma d.d. Herculaneum 5 Oct. 1741 gewerd hem pas later, toen hij Napels voor goed verlaten **had**. Hier is het de 'plaats uitdrukkelijk vast te **stellen**, dat de **Thoms** nimmer graaf des H.R. Rijks is geweest, **hetgeen** men wel eens vermeld vindt; door zijne houding tegen **Weenen** had **hij** alle kansen **daarop** verspeeld, **hoe** gul men **anders** **daar** met zulke begeving toen was.

Dr. G. J. Hoogewerff te Rome was zoo goed, mij na onderzoek te Napels mede te **deelen**, dat er reeds in Nov. 1738 sprake was van zijne verheffing tot markies, doch dat heeft hij niet **mogen** bereiken. Zijn **graventitel** is verleend „jure siculo”, dus volgens Siciliaansch recht, met overgang bij eerstgeboorte, ook bij gebreke van **mannelijk** oir. Zijne oudste dochter, die hare zuster overleefde, is **dus de eenige** gravin de Thoms geweest.

Zonderling doet een {berichtje uit de Utrechtsche courant van 8 Maart 1740 aan: Men meldt uit Napels, dat de **ridder de Thoms**, die er vorig jaar reisde en door den Koning met **den graventitel geëerd werd**, **eerstdaags** **daar** verwacht wordt, terugkomende uit Holland, waarheen hij ging om er den winter door te brengen. Den volgenden winter was hij 'echter weer in **Holland** terug, want 12 Nov. 1740 wordt hij ter academie ingeschreven, als jurist uit Giessen, **Ger-**

mano Anglus staat er volkomen naar waarheid, doch niet onvermakelijk bij. De vloek der onjuiste leeftijden, waarmede **het album** is belast, viert geheel **on-**noodig, ook hier hoogtij; er staat 40 in plaats van 44 j.

Het was de oude **Vitriarius**, die hem uit Amsterdam hier haalde. De rechten zullen **hem** wel niet al te zeer geboeid hebben, de talrijke **rariteiten-cabinetten h.t.** stede, zeker des te meer. In dit opzicht mocht hij ook meetellen, al stonden zijne verzamelingen in het algemeen verre **boven** het **gemiddelde** van deze instellingen met haren vaak bespottelijken en liederlijken inhoud. Toen heeft hij Boerhaave's **dochter leeren** kennen en Prof. Vitriarius heeft ook verdere inlichtingen over zijne familie **ingewonnen** in Duitschland, niet bij zijne tweede moeder, **die** hem als, moederloos knaapje **had** opgevoed, doch o.a. bij zijnen vriend, den geheimraad **Johann Jacob Wiegers** te Darmstadt, die met eene zuster van de Thoms moeder gehuwd was en in **eenen** brief aan N. N. in het 'dossier aanwezig (**de Th.** vond het dus **blijk-**baar noodig, dit stuk te verkrijgen en te 'bewaren) uitbundige lof **toezwaait** aan alles wat Nitzsch en Jacobi heet. Daarbij ligt eene copie van het **Rijks-**adelsdiploma van Keizer Leopold I d.d. 12 Nov. 1676 voor **Hartman Jacobi** met toevoeging van den naam von Eherencron. Het is voor de nagedachtenis van de Thoms te hopen, dat dit feit op den duur bevestigd zal worden in de **uitgave** der Gnadenakten door von **Franck** zu Döfering. Tot nog toe werd dit in **Duitsch-**land als usurpatie beschouwd.

Blijkbaar zijn de ontvangene inlichtingen voldoende (geweest en kreeg de Thoms zijne bijna 30 jarige bruid, die toch nog 16 jaar jonger was dan hij. Zij was zeer 'bemiddeld en erfdochter van het groote huis Rapenburg 31, benevens Oud-Poelgeest met al het daartoe behoorend land, gezwegen nog van het effectenbezit. In zijn tijd werd hij geschat op een vermogen van 5 ton; bij huwel.voorwaarden was {bepaald, tegen het toenmalig gebruik 'bij aanzienlijken om de weeskamer uit te sluiten, dat deze bij overlijden van een der niet jonge 'echtelingen zou optreden. Voogden der 'minderjarigen zouden zijn Prof. Alb. Schultens, aanbehuwdneef en Prof. Tib. Hemsterhuis, vriend. Het werk 'bleek bij doode van den echtgenoot geene senicure; het weeskamerarchief kan 'daarvan getuigen.

's Mans financiën waren hoogst ingewikkeld; groote belangen in Engeland, vaste goederen en tienden in zijn geboorteland, schuldvorderingen door vrijwel geheel Europa. Ik heb den indruk, dat de schatting geenszins overdreven was en het bedrag aardig overeenkwam met het bezit der bruid, toen zij weduwe werd. Het archief der weeskamer bevat 3 lijvige portefeuilles 'over dezen boedel.

Op 26 September 1741 is het huwelijk in St. Pieterskerk gesloten, waarbij Vitriarius bruidegoms getuige was.

In de vijf jaren, die hem nog vergund waren te leven, heeft de Thoms veel (gewerkt aan zijne verzamelingen, zoowel in het huis op het Rapenburg, als buiten ondergebracht. Op Poelgeest kwamen van-

zelf de **grootere** stukken, (bronzen en **marmeren** beelden in huis en als sieraad van het park. Twee zijn er nog aanwezig, andere verhuisd sinds 1902 naar het Huis te Bennebroek. In het midden der 18e eeuw gingen wederom andere, die minder in het **puriteinsche** Holland pasten, over in handen van liefhebbers.

Het **was** eene geweldige verzameling; in het portaal 15 antieke 'beelden en 2 inschriften, **boven** op de groote voorkamer **n.b.** 33 stuks, twee groepen en 24 antieke lampen en verder zijn alle andere kamers nog daar van voorzien. De opsowming zou te eentonig worden van dit leger van goden en **godinnen**, nymfen en satyrs, keizers, **praetors** en consuls. Het eenig voorwerp, dat mij {bijzonder in den inventaris trof, is: **portret** van Zwinglius, verheven werk in hout gemaakt door Albert Durr (Dürer), alsmede **de** verzameling cassetten met 'medicijnen en zilveren medische instrumenten.

Op Poelgeest heeft de Thoms ook de groote eetkamer versierd met den **roodmarmeren** schoorsteen en **beeldhouwwerk**, (griffioenen, de schildhouders van zijn wapen. Zijne grootste liefhebberij, waren echter gesnedene **steen**en, antieke 'munten en lampen. Deze heeft hij zelf beschreven met **aanduiding** van oorsprong; reeds in Amsterdam had hij 'daaraan **de** eerste **hand** gelegd en zich **de** medewerking verzekerd van goede teekenaars en graveurs, zooals J. v. Schley en P. **Ijver**, F. v. Bleyswijk en B. **Picart**. Ik **vermoed**, dat hij van zins was **dien** catalogus uit te geven, doch dat zijn snelle 'dood **dit** verhinderd heeft.

De h.s. catalogus is gelukkig in **de** veiling der

bibliotheek van het huis te **Warmond** door de Kon. **Bibl.** gekocht en aldus bewaard. Eenige **andere** h.s. exemplaren blijken nog te {bestaan en vertoonen kleine afwijkingen van het Warmondsche.

Zijne verzamelingen, **bekend** als het **cabinet** de Thoms, gingen met goedkeuring der weesmeesters van Leiden 20 Juli 1751 over aan Prins Willem **IV** voor f 30.000 en diens weduwe, de Gouvernante, kocht 4 Dec. 1754 voor hare **bibliotheek** 24 in koper gesnedenen platen **en** bedrage van f 938.

Nog kort **vóór** **zijn** dood **bedacht** de Thoms de universiteit zijner **geboortestad** met allerlei gedrukte werken van zijne hand, o.a. een **boek** over het **penningcabinet** van Koningin Christina van Zweden.

Twee dochters werden hem geboren: Sybilla Maria geb. 28 Nov. 1742 en Hermina **Jacoba** 25 Nov. 1744.

Boerhaave's weduwe mocht zich niet lang in het bezit **harer** kleinkinderen verheugen; 19 Jan. 1746 overleden, werd zij bij haren man begraven en de Thoms volgde **haar** maar al te spoedig; reeds 7 Sept. werd hij nog geen 50 j. oud door eene be-roerte **geveld**. Zijne weduwe heeft hem nog 45 jaren tot 30 Sept. 1791 overleefd.

De oudste **dochter** **huwde** op Oud **Poelgeest** 28 Aug. 1763, waarvoor predikant en kerkeraad daar ten huize verschenen, zooals de grafelijke familie van Bentheim op Endegeest had ingevoerd, met Helenus Willem **des** H.R. Rijksbaron van Leyden, heer van Oostvoorne, 1735-1794. Sybilla verkreeg 10 Jan. 1774 bij moederlijke overdracht Oud Poelgeest, waar zij ook des winters vaak **bleef** wonen, ofschoon haar

man in 1767 het groote huis, thans Rapenburg 2, had gekocht; zij overleed buiten ten gevolge van schrik en verdriet, dat hare zuster plotseling gestorven was, 12 Jan. 1814 kinderloos. Oud-Poelgeest had zij vermaakt aan de oudste dochter harer zuster, Sophia Dina van Leyden, toen reeds sedert 1805 gehuwd met Mr. Alexander baron van Rhemen.

De tweede dochter Hermina Jacoba de Thoms verkreeg 26 Oct. 1763 veniam aetatis en huwde te Leiden 14 Oct. 1764 met haren zwager, Cornelis Pieter Baron van Leyden, kapitein ter zee. Beiden waren zoons van den Leidschen magistraat Pieter Cornelis Baron van Leyden van Vlaardingen, die 'begaamd was wegens zijn vorstelijk prentencabinet.

Na zijn huwelijk vestigde hij zich te Haarlem, waar hij raad en schepen werd. 24 Oct. 1774 kochten zij het huis te Warmond, hetwelk zij geheel verbouwden en voortaan des zomers 'betrokken. Hunne wapens staan er nog in den gevel. Hij overleed 'daar 1 Mei 1790, zij daarentegen in Leiden 8 Jan. 1814, nalatende 3 kinderen. De zoon, die Frederik heette naar zijnen grootvader de Thoms, heeft wel het meest onder alle nazaten van Boerhaave uitgeblonken, als geleerde en staatsman, minister van binnenl. zaken en gouverneur van Zuid-Holland. Als laatste mansoir der van Leyden's stierf hij kinderloos in 1821.

Zijne zusters Sophia Dina van Rhemen en Johanna Maria van Pallandt zijn de stammoeders van een zeer talrijk nakroost, waaronder 'echter de namen Herman (Boerhaave) en Frederik (de Thoms) als voorvaders, tegenwoordig te vergeefs zullen gezocht

worden. Wel blijven onder die afstammelingen bewaard eenige sieraden, die aan Boerhaave's vrouw en hunne dochter **hebben** behoord en tor **op** het eind der **19e** eeuw bij voorkeur eene Johanna Maria volgden.

De oudste afstammeling in rechte lijn is thans Mr. J. E. H. baron van Nagell, Nederland's gezant te **Stockholm**.

Onder de overige zoo talrijke nakomelingen leven nog vele **verdienstelijke** personen. Moge dit bestendig blijven, zooals het op Oud **Poelgeest's tulpenboom** heet:

Boerhaave's naam ter eer.

4 Aug. 1938

BI JLEVELD.

Een Patroonsfeest van Katoendrukkers voor Honderd Jaar.

De bloeiende katoen-industrie die vanaf het einde der zeventiende eeuw tot ver in de achttiende eeuw, vooral in en om Amsterdam bestaan had, was, door -verschillende oorzaken omstreeks 1800 totaal verval-
len. De handdrukkers waren, ofwel werkloos, of wa-
ren naar de Zuidelijke Nederlanden of naar Duitsch-
land vertrokken, waar nog volop werk was. ¹⁾

Door toedoen van Koning Willem I werd, vooral na de afscheiding van België getracht weer een katoenindustrie in Noord-Nederland in het leven te roepen. Het oorspronkelijk plan om die industrie van-
uit België over te brengen naar hollandsche steden, waar de oude textielnijverheid in verval geraakt was Leiden, Haarlem ²⁾ werd, onder invloed van W. de Clercq en van Thomas Ainsworth in zooverre gewij-
zigd dat in die steden wel de ververijen en druk-
kerijen gevestigd werden, maar dat de weverij meer in Twente gelocaliseerd werd, waar de oude bestaan-
de huisnijverheid zich aanpaste aan de nieuwe werk-
wijzen in fabrieken. ³⁾

¹⁾ Dr. W. J. Smit: De katoendrukkerij in Nederland tot 1813. Amsterdam 1928. Diss. Handels H.S.. R'dam.

²⁾ Dr. W. M. F. Mansvelt: Geschiedenis van de Ned. Handels-Mij. (1824-1924) 2 dl. Haarlem. z.j. (1924).

³⁾ J. A. P. G. Boot: De Twentsche Katoennijverheid 1830-1873. Amsterdam. 1935. Diss. Handels H.S. R'dam.

Zoo ontstonden te Haarlem de ververijen en drukkerijen van Wilson en van Prévinaire, en in Leiden die van Deheijder, waarvan de eigenaren vóór 1830 bloeiende bedrijven in België hadden bezeten. De technische werkkrachten werden meest ook uit het Zuiden gerequireerd ⁴⁾: zoo had de katoenfabriek van Deheijder in 1836 op 291 arbeiders, niet minder dan 66 Belgen! Wij mogen veilig aannemen dat het grootste deel van deze Belgen de eigenlijke katoen- of handdrukkers waren: deze vaklieden werden, naar de maatstaf van 'dien tijd goed betaald, en waren overigens een vrijgevochten bende, die een groot deel van het verdiende weekloon in drank omzetten. Volgens mondelinge overlevering ontstonden, naast de katoenfabriek op de Heerengraocht, Belgische danshuizen in de Nieuwe Waardstraat, waar het van Zaterdagavond tot Zondagavond warm toeging. De drukkers keerden Zoadag laat in hun kosthuis terug en waren nolens volens Maandaghouders om hun roes uit te slapen en om aan de hospita gelegenheid te geven het eenige stel ondergoed dat zij bevatten te wasschen en te drogen!

Een sterk gevoel van saamhorigheid verbond niet alleen de drukkers van één fabriek, maar ook alle handdrukkers, zelfs die buiten de (grenzen. De meesten waren lid van de „Kranken-, Fremden-, und Sterbe Cassa”, waarvoor een kleine wekelijksche contributie betaald werd. Had men trouw betaald

4) Fel. Driessen: Levensbeschrijving P. L. C. Driessen en Geschiedenis van de Katoenfabriek Deheyder. Leidsch Jaarboekje III — 1906 pag. 4.

dan kreeg men een soort diploma, in het duitsch en het fransch gedrukt, „Cassenschein der Drucker und Formstecher zu Leyden” (Formstecher waren graveurs die de, voor de katoendruk benodigde houten platen uitsneden.) Met een dergelijk diploma in de zak kon een ‘drukker steeds verzekerd zijn hulp en steun te vinden bij binnen- of buitenlandsche vakgenoten.

Een eigenlijk „gilde” hebben de katoendrukkers nooit gevormd: hun beroep ontstond eerst omstreeks 1680 toen de oude gilden reeds veel van hun macht verloren hadden. Ook vóór dien tijd waren er echter menschen geweest die op weefsels ‘drukten, en daar men soms geen beroep of bedrijf mocht uitoefenen, tenzij men tot een gilde behoorde, deed zich dikwijls de moeilijkheid voor, bij welk gilde een dergelijke stoffendrukker diende ondergebracht te worden. Immers de eerste stoffendrukkers ontwierpen en teekenden hun dessins zelf, graveerden zelf de houten platen en blokken, drukten die zelf af, en bovendien moest de bedrukte weefsels vaak nog geleverd worden, hetgeen ook door den drukker zelf geschiedde. Zoo vindt men in oude ‘documenten de stoffendrukkers ondergebracht bij de meest verschillende gilden: dat der schrijnwerkers, schilders, lakenscheerders, enz.

Een stoffendrukker te Antwerpen wordt o.a. genoemd als lid van de schilders-corporatie, het Lucasgilde ⁵⁾. Of dit later door de eigenlijke katoendruk-

⁵⁾ R. Forrer: Les Imprimeurs de Tisum dans leurs relations avec les corporations. Strassbourg. 1898 (Diss. Bern. 1897).

kers is overgenomen, is mij niet bekend; een feit is echter dat de Leidsche katoendrukkers Sint Lucas, de evangelist, als hun beschermheilige beschouwden, en hun patroonsfeest dus vierden op den 28-sten October, of op den Zondag die daaraan voorafging, of erop volgde.

Er werd voor dien feestdag een „Vreugdezang” of „Feestlied” gemaakt, dat speciaal voor die gelegenheid werd gedrukt en dat gezongen werd op een populair wijsje. De feestliederen van 1838, 1840 en 1841 zijn bewaard gebleven; het eerste laat ik hier als voorbeeld volgen:

V R E U G D E Z A N G
 der gezamentlijke
 DRUKKERS van de KATOENDRUKKERIJ
 D E H E Y D E R & C o .
 te LEYDEN
 by gelegenheid van het
 ST. LUCAS-FEEST
 op den 28. October 1838.

Komt eendragte Drukkers! wilt U verheugen,
 Al met deeze Sinte Lucas feest,
 En drinkt maer met volle teugen,
 En zyt maer verheugd van geest.
 Steld alle uw verdriet ter zyde,
 En zyt maer verheugd van hert,
 En denkt al op geen smert.
 ‘Wilt U met Lucasfeest verbleyde.

Wilt u karakter steeds bewaren,
 En zorg voo: uwe jonge jeugd
 Dan zult gy koomen tot hooge Jaeren,
 En leeven in eer en deugd;
 Men mag wel eens vrolyk leeven,
 Principael met Lucasfeest,
 Drinkt dan maer om ter meest,
 Wilt U aen vreugde overgeeven.

Wat kan ons twist en tweedragt haeten,
 Wy trekken ons die zaak niet aen,
 Wy laeten se van ons maer praeten,
 Als ons werk maer goed komt te gaen.
 Als wy maer deftig kunnen drukken,
 Dan belachgen wy den nyd,
 En als wy maer syn bevryd,
 Van alle droeve ongelukken.

't Is waer Engeland heeft ons doen treuren,
 Vrankryk was ook de schuld daarvan,
 Die hebben ons Nederland doen scheuren,
 Maer wat is toch een Fransch en Engelsman,
 Zy konnen nooyt geenen roem meer beërven,
 Want Kobespierre en Cromwel,
 Repyst u nog maer eens wel,
 Hebben hunnen vorst op 't schavot doen sterven (bis)

Laet ons maer in Leyden verbleyden,
 En veragte de verdrukkers van ons Land,
 Wy zullen die schelmen vermeyden,
 En roepen Vivat ons Nederland.

En roepen vivat ons brave Heeren,
 Mynheer Tensande en Mynheer van Ael,
 En roepen vol zegepraël,
 Dat wy hun met Lauwers zullen eeren. (bis)

Drukkers wilt Lauwers vlerge,
 En verheffen in deeze eeuw,
 Den Agtbaeren Edelen Heer van den Berghe,
 Ridder van den Nederlandschen Leeuw.
 Roept dat hy lank mag leeven,
 Den vriend van t' Oranje huys.
 Hy draegt het Edel Kruys,
 Van Zyne Majesteyt aen hem gegeeven.

Vergeeten wy niet d' Agtbaere heeren,
 Van de Handel-Maetschappy,
 Wy moeten hunnen lof vermeeren,
 En roepen verheugd en vry:
 Dat onze Weldoenders lank leeven,
 Laet ons ook roepen vol moed,
 Geeft ons altyd werk in overvloed,
 Dan hebben wy nooyt te béeven.

Onzen meester Faes moeten wy roemen,
 Voor zynen iver en praktyk,
 Wy mogen hem onzen Meester noemen,
 Want men vind niet zyn gelyk,
 Hy koomt ons altyd troost te geeven,
 Hij leeft voor ons meer als voor hem,
 Voor wie dat klinken moet ons stem,
 Roept dat onzen meester lank mag leeven.

De heeren Tensande jen van Ael waren de bedrijfsleiders der katoenfabriek. Van den Berghe was van 1835—1846 eigenaar en had de fabriek in 1835 van Lier naar Leiden overgebracht; hy was een schoon-zoon van den oorspronkelyken eigenaar en oprichter Deheyder, en noemde zich meestal Van den Berghe-Deheyder. Zooals uit het gedicht blijkt was hij door Koning Willem 1 tot Ridder van den Nederlandschen Leeuw benoemd. Ook de Nederlandsche Handelmaatschappij wordt niet vergeten: van haar moesten de orders en opdrachten komen! „Meester Faes” was de meesterknecht die met de handdrukkers uit België gekomen was; van zyn ‘nakomelingen waren er nog eenigen tot aan de opheffing van de Leidsche Katoenmaatschappij in 1935, werkzaam.

Het feestlied van 1840, te zingen op de wijze van 16 Vivat, is geheel in denzelfden trant gedicht: de drukkers worden aangespoord flink te drinken:

„Een glaasje Rood,
Geeft leeven aan dit feest.
Daalt dan de nacht op t' aardryk neer,
Nog juichend zien wy t' 'daglicht weer.
En dan met lust,
En dan met vlyt,
Weer aan de bezigheid.
Dan drukken wy met yver weer,
Geen boete noch rafactie meer.”

Het lied voor 1841 (het feest werd gevierd op 24 October) werd gezongen op de wijze van: „De wae-

reld is in rep en roer”, en bevat evenals de beide andere liederen de **beste** zegewensen voor den eigenaar, de bedrijfsleiders, den meesterknecht en de Handelmaatschappij.

Leiden, October 1938.

L. A. DRIESSEN.

Van een Leidsch Notaris en een **Wijnzaak.**

In de genealogische aantekeningen lover het geslacht „de Sitter” maakt Mr. J. H. de Sitter melding van een zekeren Nicolaas, geboren uit het huwelijk van Guillaume of Wilhelmus de Sitter met **Barbara de Roy**, dat gesloten werd te Leiden, den 11en Mei 1621. ¹⁾

„Deze Nicolaas werd den 19en September 1644 „benoemd tot Notaris te Leiden. Blijkens zijn daar- „toe aan het gerecht gericht request had hij gedu- „rende negen jaren, zoowel op de secretarie als op „de griffie zich in alle getrouwicheit in de prac- „tijkque geoeffent en was bovendien veertien maan- „den lang op een kantoor van een procureur bij het „parlement te Bordeaux werkzaam geweest. ²⁾

„Zijn protocol loopt van 1645 tot 1651. Eenig „bewijs van zijn overlijden werd door mij niet ge- „vonden, zoodat niet met zekerheid gezegd kan „worden, dat 1651 tevens het jaar van zijn over- „lijden is. Hij huwde in 1645 met Johanna Bas- „tingius (huwelijksproclamatie 25 Juli 1645), uit „welk huwelijk slechts twee dochters gedoopt wer-

¹⁾ Trouwboek der Hooglandsche Kerk. Aangeteekend 13 April 1621.

²⁾ Gerechtsdagboek W. fol. 326.

„den. Mannelijke nakomelingen had hij niet en zoo „sterft met hem deze tak uit.”

Tot zoover bovengemelde aantekeningen.

in eene particuliere correspondentie, die gevoerd werd naar aanleiding van een, in het oude archief van Voorschoten gevonden besluit — zie hierachter — deelde de Heer de Sitter mij nog mede, dat op 16 Augustus 1648 Jhr. Arent van Wassaer, heer van Voorschoten, één der getuigen was bij de aangifte van de geboorte van Adriana, uit vorengenoemd huwelijk; dat Nicolaas de Sitter in 1647 een huis kocht in de „Korte” Nieuwstraat, welk huis in 1658 door de weduwe werd verkocht; dat hij op 24 Juni 1651 van zijn schoonvader Abraham Bastingius het daarnaast gelegen pand ten geschenke kreeg, in welk huis in 1658 de weduwe de negotie van wijnkoopster mocht uitoefenen.

Het besluit, dat ondergeteekende vond in het oude archief van Voorschoten, luidde als volgt:

„Commissie op Nicolaes de Sitter, secretaris van „Voorschoten. Alsoo den tijt van ses jaaren voor „den welcken wij ons Secretaris van onse vrije heer- „lijck van Voorschooten door onse commissie lie- „ten bedienen hadde, bij Nicolaes de Sitter was „gecoomen te expireeren ende denselven van Sitter „ons versogt hadde omme de bedieninge vant „voorz. ampt bij ons te werden gecontinueert soo „hebben wij Arent van Wassaer tot Duvenvoir- „de, heer van Duvenvoirde, Voorschote etc. ge- „stelt ende gecommitteert, gelijk wij stellen en „committeeren bij deesen den voorn. Niclaes de

„Sitter omme in plaets van eea jaerlijcxe pagt eens
 „voor al te geeven de somme van driehondert ca-
 „roli guldens, mede oock alles, wat aen het secre-
 „taris-amt is dependerende, wel en getrouwelijck
 „waer te neemen ende te bedienen sulcx als het
 „behoort en sal deese onse commissie ‘duren tot
 „onsen kennelijcken wederseggen toe en tot den
 „tijt van twaelf jaaren voor eerst.
 „Aldus gedaen en getekent en met onse zegel
 „bevestigt.”

„Hage den 11en Juny Anno 1652.

A. v. WASSENAER.”

Een ander besluit van 16 October 1657 benoemde Frans van Cingelshoek tot secretaris en wel als opvolger van Nicolaas de Sitter, die overleden was.

Uit deze beide besluiten bleek mij, dat Nicolaes de Sitter niet in 1651, waar vermoedelijk in 1657 was overleden. Een onderzoek naar den datum van overlijden in de kerkboeken van Voorschoten leidde tot niets.

Het feit echter, dat Nicolaes de Sitter notaris was geweest in Leiden, met het oog ook op de mogelijkheid, dat hij als notaris tegelijk het secretariaat voerde over de vele bezittingen van den Heer ‘van Voorschoten, die overal verspreid lagen, alsmede het optreden van Heer Arent van Wassenaer als doopgezuige op 16 Augs. 1648 in Leiden, deed mij het onderzoek vervolgen in het gemeentelijk archief aldaar en met succes.

Daar vond ik zijn twaalf deelen minuten van de notarieele acten, (nos. 820—831), loopende van 1644 tot Mei 1657, waarbij de aantekening: „Het protocol bevat vele Fransche acten” in verband gebacht moet worden met de vele Fransche uitgewekenen in dien tijd.

Verder bleek mij, dat Nicolaes de Sitter op 31 Mei 1657 werd begraven in de Sint Pancraskerk. Ook de weduwe Johanna Bastingius werd op 1 Juli 1664 in diezelfde kerk ter aarde besteld. (11 register van overleedene personen).

Hiermede zou ik kunnen eindigen, ware het niet, dat men, al zoekende van het een op het ander komt.

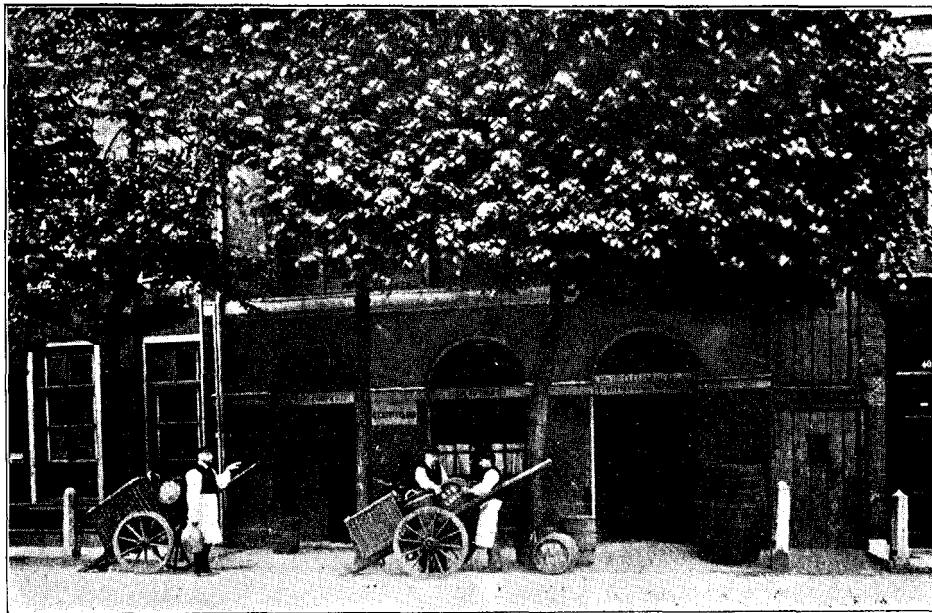
In 1664, na den dood van Johanna Bastingius werd n.l. de wijnzaak van de weduwe de Sitter, gevestigd in de „Korte” Nieuwstraat, verkocht.

Er bestaat thans in Leiden geen „Korte” Nieuwstraat, wel een Nieuwstraat, door de Hooglandsche Kerk min of meer verdeeld in een lang en een kort gedeelte.

Wandelend door dat korte geaeelte speurde ik op no. 36 een wijnzaak, die der firma C. T. Steffelaar.

Ik kon de verzoeking niet weerstaan naar binnen te gaan en daar den tegenwoordigen eigenaar, den Heer A. C. Bakker aantreffende, vroeg ik hem of hij mij kon mededeelen, hoe oud de zaak al was.

„Ja, het was al een heel oude zaak, zeker van begin 1800 -misschien wel ouder, want bij reparaties „aan vloeren en aan dak was men tot de veronderstelling gekomen, dat de wijnkooperij of distilleerderij mogelijk van nog veel vroeger dateerde.”

Distilleerderij „Onder de Boompjes”, Nieuwstraat 38.

Toestand ± 1912

Het was ook weer in het gemeentelijk archief, dat ik, dank zij ook de zeer gewaardeerde hulp en voorlichting van 'het archief-personeel, na langen tijd tot de volgende resultaten kwam. Het huis van de wed. Notaris de Sitter, gestorven 1 Juli 1664, staande in de Korte Nieuwestraat werd verkocht door de voogden van de minderjarige kinderen op 8 November 1664 aan Govert Joosten Gromwel voor $\frac{3}{8}$ gedeelte en aan Pieter Gromwel, *wijnkooper* voor $\frac{5}{8}$ gedeelte. Latere eigenaars zijn:

- 1693 Andries van Hooft
- 1710 Joost Kist
- 1734 Petrus Zoutmaat, jonge man van Marken, *wijnkooper*.
- 1741 Elbert François van Rhijn
- 1760 Godefriedus Anthonius van Meurs
- 1762 Casparus van Oort
- 1772 Gysbert Standt
- 1805 Magdalena Jacoba Johanna Bijleveld
- 1814 Adrianus Meerburg
- 1835 Adrianus Rouscher, *distillateur*
- 1849 Schadé van Westrum, gehuwd met Maria Frederica Gijsbertina Rouscher. (Schoonzoon van Adrianus?)
- 1870 C. T. Steffelaar, *distillateur* (Firma Rouscher en Co.)
- 1918 A. v. Unen (Firma C. T. Steffelaar).
- 1922 A. C. Bakker (Firma C. T. Steffelaar).

Hoewel mij uit de verschillende boeken, die moesten worden geraadpleegd — b.v. belastingregisters op

lantaarns, door de eigenaren der huizen te voldoen, na 1849 kleine adresboekjes enz. — niet gebleken is, of de eigenaren *allen* wijnkoopers of distillateurs waren, — wel staat het vast van 1658 tot 1693, van 1734 tot 1741 en van 1835 tot heden — niettemin geloof ik met groote zekerheid te mogen aannemen, gezien ook de grootte en de inrichting van het geheele gebouwencomplex, dat we hier te doen hebben met een der oude zaken in Leiden, die over twintig jaar, in 1958 met gerust geweten, als wijnkooperij-distilleerderij een luisterrijk *driehonderd jarig jubileum kan vieren.

Voorschoten, October 1938.

R. VAN DEN ENDE.

MEDEDEELING.

Bij den aanleg van de rioleering in het nieuwe stratenplan tegenover Instituut Wullings werd in een veenlaag gevonden een fraai exemplaar bronzen pijlspits, groot ongeveer 15 cM., welke spits bewaard wordt op het raadhuis te Voorschoten.

BLADVULLING.

Amicissime!

Ik hoop, dat mijn vorige (**alhoewel** wat laat, denk ik) door den Heer Luzac U ter hand gekomen **zal** zijn. — Dezer dagen heb ik **gelegenheid** gehad, mijne kleine **onbewoonbare** kluis met een dat weinig **groo-**ter en beter gesitueerd en (dat veel voor mij te be-
duiden heeft) zeer droog is, te **verwisselen**. Op morgen **meenen** wij over te gaan; en gisteren en heden heb ik 'mijn {boeken **overgebracht**. Het staat op de Garenmarkt, vooraan, N. 285, naast den stalhouder Waalboer. Daar is een vertrek meer in, dan in dit, en ik kan er Collegie in houden **en** stoken. — Een Collegiekamer buitenshuis te krijgen heb ik vruchtloos gezocht, en zou **mij duurder** uitgekomen zijn. Ik heb het voor f 200.— in 't jaar gehuurd; en dit tot **May** over 1 jaar. — Ik verzoek den Heer Luzac opnieuw dezen voor **UWEG mee** te nemen of in te sluiten.

Intusschen zal dit verhuizen nog eenige guldens onkosten **maken** gelijk ik ook een kachel heb moeten huren voor 'mijn kollegie, en daarvoor circa f 10.— **betalen**.

Ik denk dat de Heer **Oyens** er iets tegen zal hebben, dat ik derhalve daarvoor een week **anticipeere**, gelijk ik zijn Ed. zal voorstellen. ~~aan~~ Met Blussé had

ik een accoord gemaakt over een **deel** verzen; maar nu het aan den gang zou gaan, **krabt** hij terug.

Wees hartelijk gegroet en ontvang met Mevrouw Valckenaer en Mejuffr. Esperance de vernieuwde be-
tuigingen onzer **onbepaalde** hoogachting en ver-
knochtheid.

T. ex asse

W. BILDERDIJK.

Leyden, 4 Nov. 1817.

*Uit handschriften collectie **Universiteits** Bibliotheek
te Leiden, No. B. P. L. 1039.*

De Leidsche Monumenten').

De veranderingen in het stadsbeeld.

Wegens bouwvalligheid moesten in den loop van 1938 verscheidene panden worden gesloopt. Het verdwijnen van enkele 'daarvan moet worden betreurd, n.i. van het woonhuis **Rapenburg** 93, hoek Kaiserstraat, met een eenvoudigen, in de omgeving passenden vóór- en zijgevel en van het perceel Boommarkt 12 (v.h. stalhouderij fa. Kooreman) met kruiskozijnen en gevelsteen met leeuwenkop en het jaartal 1646. Deze gevelsteen bleef in particulier bezit.

Voorts werd het hooge dak van het perceel Stille Rijn 4 (v.m. Isr. Wees -en Doorgangshuis, eertijds brouwerij De witte Eenhoorn) wegens bouwvalligheid vervangen door een plat dak.

De panden Heerengracht 61, 63, 65 en 67 maakten plaats voor nieuwe woonhuizen.

Ook het overgebleven gedeelte van de buitenplaats „Zuiderzicht aan den Zoeterwoudschesingel (Lamenschansweg) verdween. Het huis viel onder sloo-pershanden wegens den bouw van een Gereformeerde Kerk.

In verband met de nieuwe bestemming van het v.m. Pesthuis, (thans in huur bij Defensie) werd het kerkinterieur van dat gebouw leeggehaald, de 'preekstoel, stijl Lodewijk XV, verhuisde naar de Lakenhal; een zevental vensters worden thans onder de

¹⁾ Zevende vervolg. Het vorige overzicht verscheen in Leidsch Jaarboekje 1938.

hooge kruisvensters in den **vóór**- en zijgevel aangebracht.

De twee Renaissance zandsteen en tpoortjes, anno 1636, afkomstig van de Pieterskerk ¹⁾, die bij een vroegere restauratie van het kerkgebouw in het bezit waren **g**ekomen van een slooper te Zoeterwoude, zijn thans overgebracht naar een Zeeuwsche buitenplaats, alwaar zij mettertijd in passende omgeving een plaatsje zullen vinden.

Door Bebouwing van den tuin, gelegen op den hoek van het Rapenburg en de Nieuwsteeg, ging stadsschoon teloor.

Regenten van het Heilige Geest- of Arme Wees-- Kinderhuis lieten het beeldhouwwerk boven den ingang van het Weeshuis aan de Hooglandsche Kerkgracht herstellen.

De oude, door brand verminkte klokken van het Leidsche carrillon werden overgebracht naar de klokkengieterij van Bergen te Heiligerlee, om aangewend te worden bij het gieten van het nieuwe klokkenspel. De niet of weinig geschonden klokken ondergingen dit lot echter niet: een zestal klokken werd voorloopig overgebracht naar de Lakenhal. Vijf van deze klokken zijn gegoten door Petrus Hemony; de grootste heeft een uitvoeriger opschrift, hetwelk luidt als volgt: **Laudate Dominum in cymbalis Bene sonantibus** P. Hemony me **Fecit** Amstelodami Ao. 1677. **Eén** klok is uit lateren tijd, n.l. gegoten in 1734.

Ten slotte zij vermeld, dat de klok van de v.m. R.K.

¹⁾ Zie Leidsch Jaarboekje 1936, bl. 39 en 1937, bl. 102.

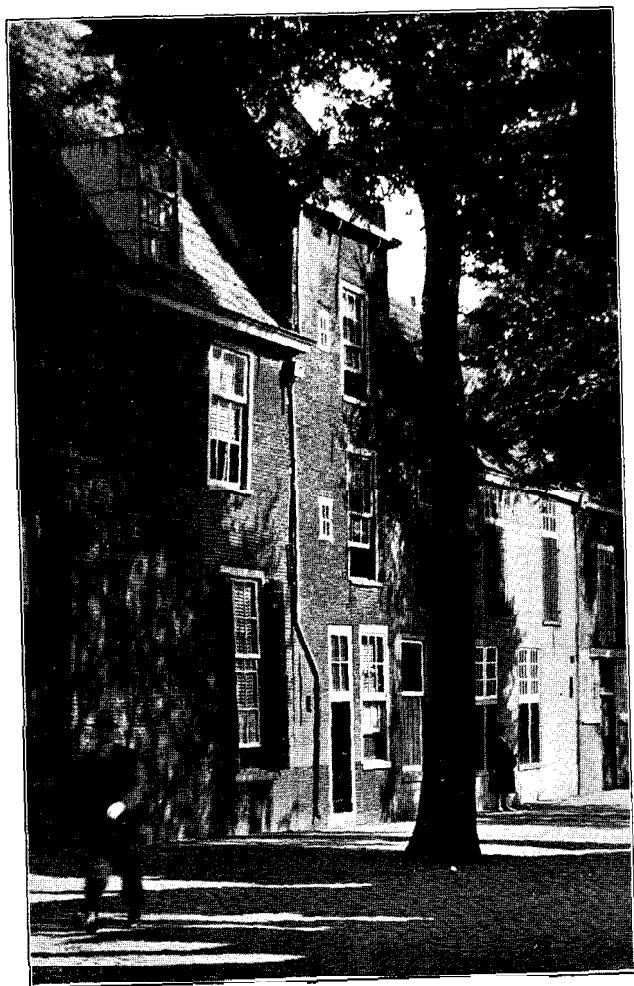

Foto W. J. Kret.

De in 1938 afgebroken zijgevel van het pand Rapenburg 93,
hoek Kaiserstraat.

Foto 1929.

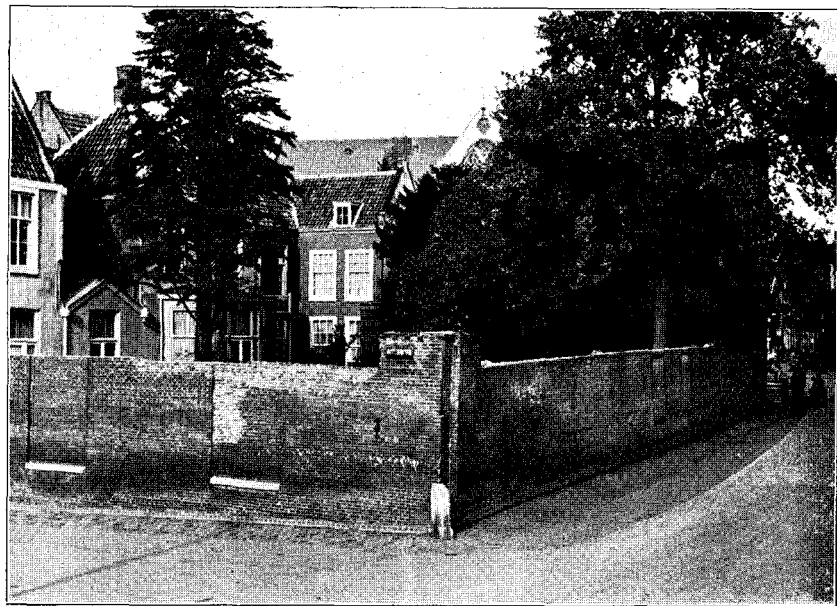
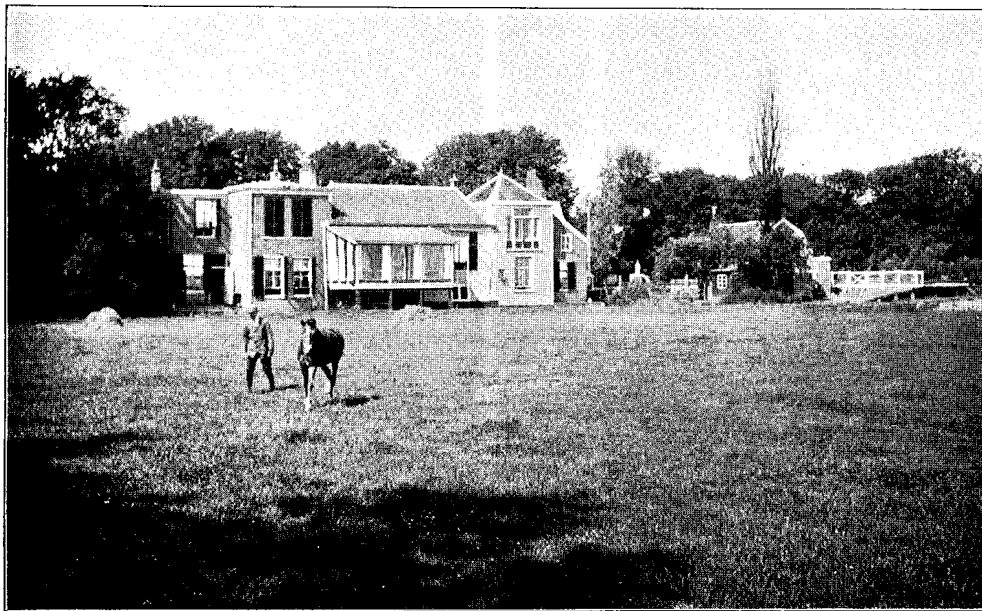

Foto W. K. Baron van Dedem.

Rapenburg hoek Nieuwsteeg.

Foto 1937. De tuinmuur was reeds gedeeltelijk gesloopt.

Foto

Buil.

De achterzijde van huize „Zuiderzicht” 1923 1924.

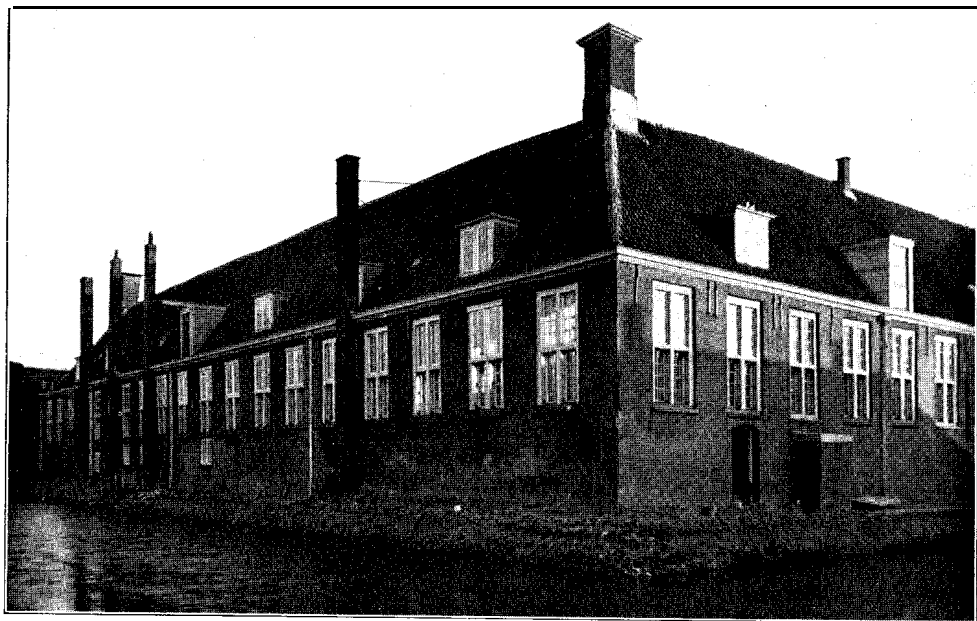

Foto G. van der Mark.

De vóór- en zijgevel van het Pesthuis vóór de verbouwing.

Kerk van O.L. Vrouw Hemelvaart, aan de Haarlemmerstraat 262, gegoten in 1534 door Jan Tolhuys, naar de gelijknamige R.K. Kerk te Nieuwkoop werd overgebracht.

A. BICKER CAARTEN.

BLADVULLING.

Op bladzijde 130 van het vorige Jaarboekje **vraagt** men naar de lotgevallen van een gevelsteen voorstellende een leeuw, waaronder een **merkwaardig** gedicht. Deze steen was eertijds in het hoekhuis Rapenburg-Nonnensteeg naast de Academie **ingemetseld**.

Blijkens de 'bijschriften op een tweetal gelijke waterverfteekeningen, welke J. C. **Wendel** in 1856 maakte, de eene in het **Gemeente-archief** ¹⁾, de andere in de **verzameling** Bode1 Nijenhuis in de **Universiteitsbibliotheek** ²⁾, heette deze steen in *bovengenoemd jaar afkomstig te zijn van een huis op **de** Oude Vest **bij** de Jan Vossensteeg. **L.** van der Kaay, steenhouwer op de Cellebroedersgracht bracht, onder **toevoeging** van het gedicht, **den** steen in den zijmuur van zijn woning in de Nonnensteeg in 1855 aan. Het gedicht was als volgt:

Met sterken klauw en scherpen tand
Sta 'k trouwelijk **pal** voor stad en hand
Becchaduwd door Minervas wanden
Ik 't wapenbeeld der Nederlanden.

E. P.

¹⁾ Prentverzameling oud no. 3175.

²⁾ Portefeuille no. 20 P. 30. — 7 II.

Vermeldingswaardige gebeurtenissen in het Stedelijke Museum „De lakenhal” over 1937 en 1938.

Het jaar 1937 benutte de directeur, de Heer A. Coert, in hoofdzaak om een sinds jaren met de uiterste toewijding bestuurde reorganisatie te voltooien. De penningverzameling werd op een zeer overzichtelijke en smaakvolle wijze gerangschikt.

Een drietal portretten uit het Brouchovenhof werd gerestaureerd, terwijl de restauratie van de schutterstukken haar voltooiing nadert. De voornaamste aanwinsten bestonden uit een vruohtenstillevens door Jac. Frzn. van der Merck en een portret door A. Hanneman, voorstellende Willem Paedts, voorzittend burgemeester tijdens den bouw van de Lakenhal.

Op 30 December 1937 nam de Heer A. Coert in een door vele belangstellenden bijgewoonde plechtigheid afscheid als directeur, na bijna 17 jaren aan de Lakenhal verbonden te zijn geweest, en werd door ondergeteekende opgevolgd.

Door een toevallige samenloop van omstandigheden heeft het jaar 1938 voor de Lakenhal in het teken gestaan van den beeldhouwer Pieter Xavery. Deze beeldhouwer, niet met den jongeren Johan Baptist te verwarren, kwam mogelijk naar Leiden,

toen **Rombout Verhulst** de **reliefs** aan de Waag vervaardigde. Hij is te **Leiden** voornamelijk **bekend** door de gevelsculptuur aan „**de Turk**” en de Vierschaar van Gravenstein (1672). Dank zij de uitvoerige **publicatie** van Mr. A. **Staring** (Oud-Holland 1927 p. **1-15**), kennen wij verder van Pieter Xavery een aantal kleine terracotta genregroepjes.

In de ‘Lakenhal was reeds **lang** tentoongesteld een terracotta Apollofiguur, **ongeveer** half levensgroot, gesigneerd P. Xavery 1670, **behoorende** tot een stuk vestibule-architectuur, welke laatste wegens plaatsgebrek in het depot was opgeborgen, doch thans ter **nadere** bestudeering voorloopig in **de** nieuwe hal is opgesteld.

Deze architectuur is van als wit marmer geschilderd hout vervaardigd. en bestaat uit een boog, met ter weerszijden nissen, gedekt met een zware **door** pilasters en Corinthische kapiteelen **gesteunde** kroonlijst. **De** zwikken van de boog zijn versierd met terracotta **relief**, voorstellende een mannelijke en een vrouwelijke satyr, met als sluitsteen een ramskop. De linker nis **biedt** plaats aan **den** Apollo, terwijl de rechter helaas zijn vulling ontbeert, daar het hiervoor bestemde **beeld** (Diana, Marsyas?) verloren ging, toen **men** **deze** tot **scheiding** van voor- en achterhuis **dienende** boog overbracht uit het voormalige woonhuis van de familie **Krantz**, Oude Singel 92. De **ronde** openingen boven **de** nissen **dragen de** terracotta borstbeelden van de Grieksche wijsgeeren Heraclitus en Democritus, terwijl de rijke Corinthische kapiteelen eveneens van terracotta zijn vervaardigd.

Tengevolge van het feit, dat wij in verband met deze door Xavery gedecoreerde boog den heer **Staring** om inlichtingen **hadden** gevraagd, was deze **zoo** welwillend ons te wijzen op een **kortelings** door hem **gedane** vondst en wel twee zioh in den kunsthandel bevindende beeldengroepjes, welke hij onmiddellijk herkend had als de **winnende** en verliezende partij van de in 1673 door Xavery voor **den** Notaris **Scharpenbrandt** vervaardigde voorstelling van een voor de Leidsche Vierschaar **gevoerd proces**. Deze uit 23 figuurtjes bestaande scène was den heer **Staring** slechts 'bekend uit **de** zeer uitvoerige 18e eeuwse beschrijving, welke **de** toenmalige eigenaar, **de** Leidsche geleerde **Johannus Le Francq** van Berkhey, samenstelde, toen hij zijn verzamelingen in 1783 moest verkoopen.

Een maal **bekend** met deze beschrijving herinnerden wij ons een **beeldje**, bruikleen in het Victoria **and** Albert Museum te Londen, dat volkomen overeenstemde met den in genoemde beschrijving vermelden Schout.

Hoewel het niet mocht gelukken **den** Schout weer naar Leiden te doen terugkeeren, werden vooral dank zij de wenk van **den** heer **Staring**, met behulp wan het legaat Overvoorde deze twee groepjes aangekocht.

De zeer realistische voorstelling — gebaar en houding stemmen volkomen 'overeen met Berkhey's beschrijving, — toont ons **op** zeer vermakelijke wijze, rechts de wanhopige verliezende partij, links de verheugde overwinnaars.

Het is onze oprechte wensch dat mettertijd de ont-

brekende schout, schepenen, griffier, advocaten, procureurs en **bode** nog eens binnen Leiden mogen wederkeeren.

Deze **aanwist** was voor **Baron** Schimmelpenninck van der Oye te Voorschoten aanleiding om een eveneens **door** Xavery **vervaardigde genrevoorstelling** den afgeloopen zomer voor **geruimen** tijd in {bruikleen af te staan.

Onder de verdere aanwinsten moet in de eerste plaats vermeld worden een zevental pastelportretten door Bernard **Vaillant**, een portret **door** P. F. de la Croix, vier Hodgesportretten en lacht miniatuurportretten, welke samen met vier zilveren kandelaars deel uitmaken van het legaat van Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gijselaar. Dank zij de **welwillendheid** van Mevrouw de Gijselaar-Viruly mochten wij thans reeds **over** dit zeer gewaardeerde legaat beschikken.

Verder verwierf het museum nog **door** schenking van Mejuffrouw C. Verhey van Wijk twee schilderijen, een gezicht op de Vlietbrug **door** W. van der Nat en een **boschgezicht** **door** A. J. van Driesten. De schenkster voegde hier nog aan toe een merkwaardig empire muziekinstrument, **n.l.** een soort vleugel, genaamd giraf.

Door aankoop verwierf het museum, behalve een gezicht op de Marepoort **door** Gerrit Groenewegen en een genrevoorstelling **door** Nic. **Rijnenburg**, nog een fraaie Heemskerckflesch.

Door de goede zorgen van Oud-Leiden werd een grenspaal van de 500 roe van wissen ondergang gered en naar de Lakenhal overgebracht.

Door bemiddeling van Mejuffrouw F. A. le Poole ontvingen wij van de dames de Fremery drie meisjesjurkjes uit omstreeks 1845.

De openstelling van de Lakenhal op drie October, — blijkens de groote toeloop van bijna 2000 bezoekers, een groot succes —, was aanleiding om alle zaken, welke betrekking hebben op Beleg en Ontzet te concentreeren op het Paviljoen. Deze geslaagde proef bracht ons er toe, een meer permanente indeeling te maken. De hiervoor benoodigde schotten, welke niet alleen het paviljoen in een rustiger ruimte herschapen, doch ook meer wandvlak verschaffen, zullen binnenkort worden aangebracht.

E. P.

Lijst van werken betrekking hebbende op
Leiden en omgeving, verkregen in 1938
door het **Gemeente-Archief**. Jaarverslagen,
catalogi, dag- en weekbladen, periodieken,
programma's en courantenartikelen zijn
niet opgenomen.

B u r g h (F. W. v a n d e r); Inventaris van het Archief van het Waterschap van den Omringdijk van den Drooggemaakten Noordplas over de jaren 1698—1922. (1937)

Fockema Andreae (Mr. S. J.); Rijnlandsche Dorpsheeren en hunne Archieven. Overdruk uit het Nederlandsche Archievenblad 1937138, blz. 41 en vlg.

W u y s t e r (M. J.) ; Historische herinneringen aan de Hervormde Gemeente te Noordwijkerhout. 1894.

R i d d e r (J. H e r m a n d e); Lijkrede over C. O. G. de Ridder, gehouden in de Remonstrantsch-Gereformeerde Kerk te Nieuwkoop, op den 21 Februari 1847.

Bilderdijk (Gulielmus); Specimen academicum inaugurale exhibens theses aliquot selectas, ex diversis juris capitibus depromptas. 1792.

Staat der eigendommen, welke de Gemeente Leiden naar het Burgerlijk Recht bezit. 27e aanvulling (1936).

Overzicht van de Geschiedenis van het Rijksmuseum voor Volkenkunde, 1837-1937. Gedenkschrift uitgegeven bij de heropening van het Museum op den 30sten November 1937.

Genealogische aantekeningen en brieven van de families Van Groenendijk, de ha Court, Oudewater, Boogaert, Vezanevelt e.a. (handschrift).

Verzameling stukken van den ingenieur Andries du Mont over het in verdedigbare staat brengen van Leiden in 1672 (handschrift).

S u r i n g a r (W. H. D.); Verslagen en redevoeringen bij de promoties van het Gymnasium te Leiden. 1844-1877.

M o l e n a a r (Prof. Mr. A. N.) ; De naleving van arbeidsconventies. Rede. 1938.

H t i f f e r (M a r i a); Die Reformen in der Abtei Rijnsburg im 15. Jahrhundert. Vorreformations geschichtliche Forschungen, Bd. XIII. 1937.

B i j l (Ir. J. G.); Het grondwater in Rijnland. Overdruk uit: Nieuwe verhandelingen v/h Bataafsch Genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte te Rotterdam. Tweede Reeks, 10e deel, 2e stuk. 1930.

B e l o n j e (Mr. J.); Een Duitsche wapenstein in de Hooglandsche Kerk te Leiden. Overdruk uit: *de Nederlandsche Leeuw*. 1938.

't Conspiratius College, verclaert den moordt ende brandt ontsteken in *Hollant*. z.j. (1623) (*Aanslagen op Prins Maurits door Leidenaars*). pamflet.

B l o k (Ir. G. A. C.); Pieter Post, 1608-1669, der Baumeister *der* Prinzen von Oranien und des Fürsten Moritz von Nassau-Siegen. Proefschrift Technische *Hoogeschool te Aken*. 1936.

O e r l e (Ir. H u g o v a n) ; Het Academieggebouw te Leiden. Geschiedenis der veranderingen van *de* oude Kloosterkerk tot het Universiteitsgebouw. Overdruk uit: *Oudheidkundig Jaarboek*, 1937.

D r i e s s e n (Ir. G. L.) ; De geslachten van Leyden en Gael en het perceel Breestraat 125.

In 't huis van Rembrandt. Uitgave ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan *der* N.V. *Nsderlandsche Rotogravure Mij*, Leiden. 1938.

Leidsch Prentenboek. Uitgave Tijdschrift Huis Oud en Nieuw z. j.

H e t t e m a (H. jr); De Nederlandsche wateren en plaatsen in den Romeinschen tijd. 1938.

S t o l p (Dr A n n i e) ; De eersten couranten in *Holland*. Acad. Proefschrift. Amsterdam, 1938.

Leiden; Catalogus van prenten, portretten en kaarten verkrijgbaar bij Burgersdijk en Niermans. 1938.

Dialogue entre un chambelan de S. A. S. Mgr. le Prince d'Orange et de Nassau, Stadhouder héréditaire cap. gen. et amiral de l'union et Mr. Bernard, maitre de langue françoise de geographie et d'arithmétique à Leyde. Bruxelles, 1783.

La véritable origine de la très-illustre maison de Sohier, etc. 1661.

1638-1938. Een en ander uit de geschiedenis der Doopsgezinde Gemeente te Leiden, *bijeengebracht* bij gelegenheid van de herdenking der stichting van haar Kerkgebouw.

K r u y s (C.); Aanteekeningen betreffende het geslacht des Ursijns-Ursinus in de 16e en 17e eeuw. Overdruk uit de Navorscher 1938, afl. 7 en 8.

Krantenknipsels over den brand van het Leidsche Stadhuis en den herbouw hiervan. 1929-1934.

Vereeniging voor Christelijk Onderwijs te Leiden. 1853-1938.

Bijleveld (W. J. J. C.); In memoriam W. M. C. Regt. Overdruk uit „de Nederlandsche Leeuw”. 1938.

Gids voor het Maatschappelijk werk te Leiden. Met adressen. Uitgegeven door den Armenraad, 1938.

Zumbag de Koesvelt (Conradus); Korte schets, verhandelende het droogmaken van de Groote Meer (Haarlemmermeer) of geneesmiddel tegen Hollands ondergang 'door 't water. 1743.

B ij l e v e l d (W. J. J. C.); le Breton van Doeswerff (généalogische aantekeningen) In: de Nederland-sche Leeuw, 1938 September.

INHOUD.

Voorwoord	Blz. 5
Vereeniging „Oud Leiden”, Verslag over het jaar 1938 met 3 afbeeldingen	7
Bestuur, commissies en ledenlijst	20
Korte Kroniek van Leiden en Rijnland	34

IN MEMORIAM :

Dr. J. W. C. Goethart , door W. G.	53
Mr. A. van der Elst, door E. C. W.	55
Jhr. A. J. B. Six door E. O. S.	59
L. J. C. A. Gordon , door J. van Mannekus . .	61
W. F. Verhey van Wijk, door C.	63
W. C. M. Regt, door W. H. C. Beck	66
J. Kloos, door K. Sanders	68
Mr. F. V. Engelenburg, door W.J.J.C. Bijleveld	70
J. M. van Beek door Ch. Kok	71
Prof. Mr. D. van Blom door Prof. Dr. L. Knappert	74
Herman Boerhaave, door Dr. D. Schoute . .	77
Twee oude ‘hofsteden te Warmond door W. F. Leemans	85
Bladvulling	101
Breestraat 56 door H. J. Jesse	103
Het Leidsche initiatief tot bepierking van kin- derarbeid in fabrieken, door Prof. Mr. A. N. Molenaar	108

	Biz.
Leidsche leden van het geslacht van Musschenbroek , door Dr. C. A. Crommelin	134
De borgtochten van den heer Jacob van den Woude , door W. van Iterson	150
Boerhaave's Schoonzoon, door W. J. J. C. Bijleveld	157
Een patroonfeest van katoendrukkers voor honderd jaar, door L. A. Driessen	177
Van een Leidsch notaris en een wijnzaak, door R. van den Ende	185
Brief van Bilderdijk	191
De Leidsche monumenten, met 5 afbeeldingen	193
Een verdwenen 'gevelsteen, door E. P.	195
Vermeldenswaardige gebeurtenissen in het Stedelijk Museum „De Lakenhal” over 1937 en 1938. , ,	196
Lijst van werken, betrekking hebbende op Leiden en omgeving (1938)	201

